

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

**TARIMSAL VE KIRSAL KALKINMA ALANINDA YAPILAN
DESTEKLERİN SIVAS İLİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Onur KORKU

Sivas
Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

**TARIMSAL VE KIRSAL KALKINMA ALANINDA YAPILAN
DESTEKLERİN SİVAS İLİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Onur KORKU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BALIKÇIOĞLU

Sivas

Ağustos 2019

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

01/08/2019

Onur KORKU

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İktisat Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Desteklerin Sivas İli Kapsamında Değerlendirilmesi
Savunma Tarihi :18.07.2019
Danışmanı :Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BALIKÇIOĞLU

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BALIKÇIOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KARAŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre BİROL

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Onur KORKU tarafından hazırlanan "Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Desteklerin Sivas İli Kapsamında Değerlendirilmesi" başlıklı tez, kabul edilmiştir.

.../.../....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında beni olumlu eleőtirileriyle yönlendirip, bana vakit ayıran bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan tez danışmanım sayın hocam, Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BALIKÇIOĞLU başta olmak üzere Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde eğitimimi tamamlamam için emek veren Şu an ismini sayamadığım diğer bütün hocalarıma,

Hayatımın her evresinde hep yanımda olup benden maddi manevi desteğini hiç esirgemeyen aileme ve eőim Demet Korku'ya, mesai arkadaşlarım Yunus Yılmaz ve Mevlüde Çatak'a Őükranlarımı sunarım.

Onur KORKU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.1 Kalkınma Konusuna Genel Bir Bakış	3
1.2. Tarımsal ve Kırsal Kalkınma	7
1.2.1. Bulgular ve Tartışma	7
1.2.1.1. Kırsal Alan	7
1.2.1.2. Kırsal Kalkınma	11
1.2.1.3. Türkiye’de Tarım Sektörü	14
1.2.1.3.1 Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörünün Kapsamı	14
1.2.1.3.1.1. Türkiye’de Tarımsal Arazilerin Yapısı	15
1.2.1.3.1.2. Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Yapısı	17
1.2.1.3.1.3 Türkiye’de Tarımın GSYİH’deki Payı	20
1.2.1.3.1.4. Türkiye’de Tarımın İstihdamdaki Payı	22
1.2.1.3.1.5. Türkiye’de Tarımın Dış Ticaretteki Payı	26
1.2.1.3.1.6. Tarımsal Üretim	29
1.2.1.3.1.6.1. Bitkisel Üretim	30
1.2.1.3.1.6.2. Hayvansal Üretim	37

İKİNCİ BÖLÜM	43
2.1. Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Politikaları.....	43
2.1.1. 1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Politikaları.....	43
2.1.2. 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Politikaları.....	45
2.1.3. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikaları .	47
2.1.4. 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Politikaları.....	48
2.1.5. 2000 ve Sonrası Dönemde Türkiye’de Tarım Politikaları.....	49
2.2. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikalarını Uygulayan Kuruluşlar	50
2.2.1. Kamu Kurumları	51
2.2.1.1. Tarım ve Orman Bakanlığı	51
2.2.1.2. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	53
2.2.1.3. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	53
2.2.1.4. İl Özel İdareleri	53
2.2.1.5. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	54
2.2.1.6. Diğer Kamu Kuruluşları.....	55
2.2.2. Kalkınma Ajansları	56
2.2.3. Yerel Yönetimler	58
2.2.4. Sivil Toplum Kuruluşları	59
2.3. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politika Araçları.....	66
2.3.1. Doğrudan Gelir Desteği	67
2.3.2 Dolaylı Gelir Destekleri.....	69
2.3.3. Tarım Sigorta Desteği.....	70
2.3.4. Pazar Fiyat Desteği	71
2.3.5. Tarımsal Ticaret Destekleri	71
2.3.6. Hibe ve Prim Destekleri.....	72
2.4. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel ve Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri	72

2.4.1. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Projeleri	72
2.4.1.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	73
2.4.1.2. Doğu Anadolu Projesi (DAP)	74
2.4.1.3. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)	74
2.4.1.4. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi.....	75
2.4.1.5. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi.....	76
2.4.1.6. Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAKP)	76
2.4.2. Türkiye’de Uygulanan Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri	76
2.4.2.1. Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi.....	76
2.4.2.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi.....	77
2.4.2.3. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi.....	77
2.4.2.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi	78
2.4.2.5. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi.....	79
2.4.2.6. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi	79
2.4.2.7. Konya Ovası Projesi	80
2.4.2.8. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi.....	80
2.4.2.9. Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES).....	81
2.5. Türkiye’de Uygulanan Köy Kalkınma Modelleri	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	85
3.1 Sivas İli Kapsamında Tarımsal Ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Destekler	85
3.1.1. Sivas İli Hakkında Genel Bilgiler.....	85
3.1.1.1. Sivas İli Kısa Tarihi	85
3.1.1.2. Sivas İli İklim ve Coğrafi Yapısı	85
3.1.1.3. Sivas İli Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	87
3.1.2. Sivas İli Tarımsal Yapısı	89

3.1.2.1. Sivas İli Arazi Dağılımı	90
3.1.2.2. Sivas İli Bitkisel Üretimi.....	91
3.1.2.3. Sivas İli Hayvansal Üretimi	93
3.1.2.5. Sivas İlinde Organik Tarım Faaliyetleri.....	98
3.1.2.6. Sivas İlinde Gerçekleştirilen Tarımsal Destek Faaliyetleri.....	99
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma
DAKP	Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	Devlet Su İşleri
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GEF	Küresel Çevre Fonu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPARD	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Programı
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı
KOP	Konya Ovası Projesi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu
ORAN	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı
TDK	Türk Dil Kurumu
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

UİS Ulusal İstihdam Stratejisi
ZMO Ziraat Mühendisleri Odası

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Tarım Alanları (Bin Hektar)	16
Tablo 2: Türkiye Toprakları Arazi Kullanım Yetenek Sınıfları	17
Tablo 3: AB 27'ler ile Türkiye'nin Bazı Tarımsal Kriterler Bakımından Karşılaştırılması	19
Tablo 4: GSMH ve Sektörel Hasıllar(1923-1932)	21
Tablo 5: Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları	22
Tablo 6: Türkiye'de Tarımsal İstihdam ve Üretim (1923-1980)	23
Tablo 7: Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri	24
Tablo 8: Yıllar İtibariyle İstihdam ve Tarımın Payı	25
Tablo 9: Toplam Dış Ticaret ve Tarım (ISIC Rev.3, Milyon ABD Doları)	28
Tablo 10: Tarıma Dayalı İhracat ve İthalat 2014(Milyar Dolar)	28
Tablo 11: Türkiye'de son 50 yıldaki Buğday ve Arpa'nın Ekiliş, Üretim ve Verimleri ile 1946-50 ortalamasına göre indeksleri.	30
Tablo 12: Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alan ve Üretim Miktarları(Seçilmiş Ürünlerde)	32
Tablo 13: Meyveler, içecek ve baharat bitkilerin üretim miktarları (Seçilmiş ürünlerde)	33
Tablo 14: Seçilmiş Ürünlerin Yeterlilik Derecesi (YD) ve Kişi Başı Tüketimi (KT)36	
Tablo 15: Türkiye'de Yıllara Göre Canlı Hayvan Sayısı(Baş)	38
Tablo 16: Türkiye'de Hayvansal Ürünlerin Üretimi	39
Tablo 17: Türkiye Tavuk Eti Verileri(Ton)	41
Tablo 18: 1945-1954 Yılları Arasında Türkiye'de Traktör Sayısı	46
Tablo 19: Tarımsal Alanlarda Hizmet Veren Bazı Kooperatifler ve Birlikler	61
Tablo 20: Tarımsal Örgütlenme Tablosu (28.02.2019 Tarihine Kadar.)	63
Tablo 21: Türkiye'de Bulunan Ziraat Odaları Sayısı ve Üye Sayısı	64

Tablo 22: Türkiye’de Bulunan Türkiye Ziraat Odaları Birliği Sayısı ve Üye Sayısı.	65
Tablo 23: DGD Dönemi ve DGD Sonrası Tarıma Yapılan Desteklerin Türleri ve Miktarları (Milyon \$)	69
Tablo 24: Tarımsal Girdi Destekleri İçin Yapılan Ödemeler (Trilyon TL*).....	70
Tablo 25: 2005-2011 Dönemi KÖYDES Toplam Ödeneğinin Yıllara Ve Bölgelere Göre Dağılımı.....	82
Tablo 26: Sivas İli 2017-2018 Yılı İhracat Değerleri(1000\$).....	88
Tablo 27: 2014-2018 Yılları Arasında Sivas İli Tarımsal Alanlarının Sulama Durumu	91
Tablo 28: Sivas İlinde Yetiştirilen Bazı Tahıl Ürünleri(2015-2018)	92
Tablo 29: Sivas İli Şeker Pancarı Üretimi(2014-2018).....	92
Tablo 30: Sivas İlinde Üretilen Bazı Baklagillerin Üretim Miktarı(2014-2018)	93
Tablo 31: Sivas İli Hayvan Varlığı	95
Tablo 32: Sivas İli Hayvansal Üretim Miktarları.....	96
Tablo 33: Sivas İli Hayvan Sayılarının Türkiye’deki Durumu(2018)	97
Tablo 34: Sivas İli Büyükbaş Tarımsal İşletme Yapıları	98
Tablo 35: Sivas ili Organik Tarım Eğitim Faaliyetleri	99
Tablo 36: Sivas İli Organik Tarım Verileri.....	99
Tablo 37: İyi Tarım Destekleme Miktarı ve Çiftçi Sayısı.....	100
Tablo 38: ÇATAK Projesi Kapsamında Yapılan Destekler.....	101
Tablo 39: KKYDP Kapsamında Sivas İlinde Yapılan Destekler.....	102
Tablo 40: Sivas İli Yıllara Göre Makine-Ekipman Projeleri ve Hibe Tutarı	102
Tablo 41: Konularına Göre KKYDP ve Gerçekleştirilen Hibe Tutarları.....	103
Tablo 42: TKDK Sivas İl Koordinatörlüğü Yatırımlar Rehberi	106

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Tarımın Türkiye Ekonomisine Katkısı, 1998-2015 (Dönem Ortalamaları %)	15
Şekil 2: Türkiye’de Bulunan Tarımsal İşletmelerin Büyüklükleri ve Bu İşletmelerin Tasarruflarında Bulunan Arazi Miktarları.	18
Şekil 3: Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat Payları %	27
Şekil 4: Yıllara göre fındık ihracatı ve üretimi.	35
Şekil 5: Seçilmiş Ürünlerin Yeterlilik Dereceleri, 2016-2017	37
Şekil 6: Kişi Başı Et Tüketim Endeksi (2012=100)	40
Şekil 7: 2018 Yılı Sivas İli Arazi Dağılımı(Ha)	90

ÖZET

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tarımsal ve kırsal kalkınma Türkiye'nin kalkınma sürecinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin kalkınmasında tarım çok büyük öneme sahip olmuş ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülmüştür. Gerek uluslararası, gerek ülke finansmanı ile sağlanan destekler ile tarım, sürekli geliştirilmeye ve ilerletilmeye çalışılmıştır.

Son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarımsal kalkınma giderek önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylık sürecinde, Avrupa Birliği'nin aday ülkelere verdiği mali desteklerden Türkiye de büyük ölçüde faydalanmış ve bu destekler tarımsal kalkınma sürecinde önemli paya sahip olmuştur. Yalnızca Avrupa Birliği destekleri ile sınırlı kalmamış Dünya Bankası gibi uluslararası finansman kaynağı sunan kuruluşlardan da destekler sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'de bütün illerde olduğu gibi Sivas ili de bu desteklerden faydalanmış, yerel, bölgesel ve en önemlisi de ülke ekonomisine katkı sağlamaya başlamıştır. Bu çalışmamızda Sivas ilinde tarımsal ve kırsal alanlarda yapılan destekler incelenmeye çalışılmış ve değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kalkınma konusu genel olarak ele alınmıştır. Kalkınmanın tanımı yapılmaya çalışılmış ve tarımsal ve kırsal kalkınma konusu ile ilişkilendirilerek kırsal alan, kırsal kalkınma gibi tanımlamalarda bulunulmuştur. Diğer yandan Türkiye'nin tarımsal ve kırsal konusunda verileri inceleyerek, değerlendirmelerde bulunulmuş ve Türkiye tarımının boyutu ele alınmıştır.

İkinci bölümde Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre zarfında uygulanan tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları ele alınmış, bu politikaların Türkiye tarımına etkileri değerlendirilmiştir. Yine aynı bölümde Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarını uygulayan kurum ve kuruluşlar hakkında bilgiler verilmiş ve bu kuruluşların Türkiye tarımına etkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Sivas ilinin sosyo-ekonomik yapısı, kısa tarihi, coğrafi yapısı ve tarım ve hayvancılık verileri üzerinde durulmuştur. Yine aynı bölümde

Sivas ilinde gerçekleştirilen tarımsal ve kırsal desteklerin kapsamı, miktarı ve hangi alanlarda desteklerin yapıldığı belirtilmiş ve değerlendirilmelerde bulunmuştur. Sonuç olarak Sivas ilinin tarımsal yapısının incelendiği bu bۆlümde, Sivas iline yapılan ve yapılacak olan desteklerin, kalkınma sۆrecinde ekonomik, sosyal ve kۆltۆrel boyutları incelenmiş ve kalkınma sۆrecinde tarımın gerek Sivas için gerek bulunduğu bۆlge için gerek Tۆrkiye için ۆnemi ۆzerinde durulmaya alışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Tarım, Kalkınma, Destek

ABSTRACT

Agricultural and rural development from the earliest years of the Republic of Turkey has played an important role in the development process. Turkey's agricultural development has been very great importance, and studies have been conducted in this direction. With the support provided by both international and country financing, agriculture has been tried to be continuously developed and improved.

In Turkey, as in the world in recent decades it has become increasingly gaining in importance to agricultural development. European Union candidacy process of Turkey in the European Union have benefited from the financial support given to the candidate countries Turkey and also greatly supports this process has had a significant share in agricultural development. It was also tried to provide support from international funding sources such as the World Bank. As in all the provinces of Sivas in Turkey have also benefited from this support, local, regional and most importantly, have started to contribute to the country's economy. In this study, agricultural and rural subsidies in Sivas were investigated and evaluated.

In the first part of the study, the issue of development is discussed in general. The definition of development was tried to be made and definitions related to rural and rural development were made by associating with the issue of agricultural and rural development. In other news, Turkey's tapering data on agricultural and rural, have been made to the size of the agricultural assessment and Turkey were discussed.

In the second part of the foundation of the Republic in Turkey until today discussed agricultural and rural development policies implemented during the period, the effects of these policies are evaluated Turkey's agriculture. However, information about the same part of rural development policies implemented by institutions and organizations in Turkey and has been focused on agriculture for their effects on Turkey of these organizations.

In the third chapter, socio-economic structure, short history, geographical structure and data of agriculture and animal husbandry are given. In the same section, the scope, amount and support of the agricultural and rural subsidies realized in Sivas province were determined and evaluated. As a result, this part of the examination of the agricultural structure of the province of Sivas, Sivas made to the provinces and

the support to be made, the process of development in the economic, examined the social and cultural dimensions of the development process in need of agricultural need for the region need to Sivas to Turkey has attempted to emphasize its importance.

Keywords: Sivas, Agriculture, Development, Support

GİRİŞ

Bu çalışmada tarımsal ve kırsal kalkınma alanında yapılan desteklerin Sivas ili kapsamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Başta T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı olmak üzere, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, bölgesel ve yerel ajansların Sivas ilinde geçmişten günümüze kadar tarımsal ve kırsal alanlarda yaptıkları destekler incelenmeye çalışılmıştır. Sivas ilinde yapılan bu desteklerin, hangi alanlarda ve finansal olarak ne ölçüde yapıldığı, Sivas iline, sosyo-ekonomik olarak neler getirdiği ele alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de son yıllarda tarımsal ve kırsal alanlarda yapılan desteklerin artması, ulusal ve uluslararası kaynakların tarım alanlarında daha etkin bir şekilde kullanılmaya çalışılması Sivas ilinin de tarımsal ve kırsal kalkınmasında etkin rol oynamıştır. Yüzölçümü olarak Türkiye’nin en büyük illerinden birisi olan Sivasta, tarım alanlarının genişliği, bulunduğu coğrafi konum tarımsal ve kırsal kalkınma konusunda yapılan ve yapılacak olan desteklerin en önemli nedenleri olmuştur. Bu bağlamda verilen destekler Sivas ili başta olmak üzere, yerel, bölgesel ve Türkiye kalkınmasında çok önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 Kalkınma Konusuna Genel Bir Bakış

“Ekonomik Büyüme (Economic Growth)”, bir ülkenin sahip olduğu kaynakların miktarını arttırarak veya bu kaynakların niteliklerini değiştirerek üretim imkanları sınırını geliştirilmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal alanı değiştirerek üretim düzeyinin daha yüksek seviyelere çıkarılmasına denir.(Üstünel, 1988:58). Diğer yandan ekonomik büyüme bir ülke ekonomisinin üretim hacminde dönemler halinde meydana gelen artış olarak tanımlanmıştır. Üretim hacmindeki artış göstergelerinin en önemlisi ve genel-geçer kanı olarak kabul edilen GSYİH(Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)’daki artış bunlardan en önemlisidir.(Turan 2008:11)

“Ekonomik Kalkınma(Economic Development)”, bir ülke ekonomisinde üretim hacmindeki meydana gelen artış olarak kabul edilmektedir. Bunun en önemli göstergesi ise GSMH(Gayri Safi Milli Hasıla) olarak kabul edilmektedir. Kalkınma ülkelerin ekonomisindeki ve sosyal yapısındaki değişimleri göstermektedir. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için ekonomik ve sosyal yapıda değişimlerin gerçekleşmesi zorunludur. Bu değişim gerçekleşirken ülkedeki belli bir kesim veya gruptan öte belirli bir bölgenin sosyal ve ekonomik yapısının değişmesi gerekmektedir. Yani o bölgede yaşayan bireylerin ülkenin artan refahından dengeli ve eşit biçimde pay alması gerekmektedir. Kalkınmanın en önemli göstergelerinden birisi de sosyal yapıdaki sorunların çözümünde artış yaşanmasıdır. Sosyal ve ekonomik yaşamdaki refah artışı ve sosyal sorunlardaki çözümlerin giderilmesi kalkınmanın en önemli hedeflerindedir.(Aktuğ 2010:8)

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramı Gelişmiş Ülkeler(GÜ) ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıklar gösterebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeye yani reel GSYİH’nın yıllar itibariyle değişimine önem verirken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümeden ziyade ekonomik kalkınmaya önem vermektedir. Ekonomik kalkınma kavramı ekonomik büyümeyi de içine alarak toplumdaki gelir dengesizliklerinin giderilmesi, işsizliğin azaltılması, ekonomik ve

sosyal alandaki kuramların geliştirilmesi, aynı zamanda siyasi konuları da kapsamaktadır.(Seyidoğlu 2006:829)

Az Gelişmiş Ülkelerin(AGÜ) temel hedefleri kalkınma ve ekonomik büyümedir. AGÜ'ler için büyüme çok önemlidir fakat ekonomik anlamda gelişme için tek başına yeterli olmamaktadır. Ekonomik büyüme bir ülkedeki üretim hacminin artması veya ülkedeki kişi başı milli gelirin artmasıdır. Bu üretim hacmi mal ve hizmetlerin toplam değeri olan Gayri Safi Milli Hasıla(GSMH) ile ölçülmektedir. Yapısal değişiklikler ve gelir dağılımındaki değişikliğin birlikte olduğu ekonomik büyüme ise kalkınmayı ifade etmektedir. Bu değişiklikler ise milli gelirden daha az pay alan belli bir kesimin gelirindeki artışı,tarım sektörünün GSMH'daki payının azalarak, hizmet sektörü ve sanayi sektörünün payının artması, diğer yandan eğitim ve iş gücündeki verimliliğin artması, teknoloji ve bilimsel ilerlemenin sağlanmasıdır. Yani ekonomik büyüme, ekonomideki niceliksel verileri içerirken, kalkınma, fiziksel koordinasyonun, eğitimin ve bilimin küreselleşmeyle değişen dünyaya ve teknolojik ilerlemelere ayak uydurmasıdır. Kısacası ekonomideki bütün bileşenlerin bir bütün halinde gelişme göstermesidir.(Aydın, Özer 2016:5)

Kalkınmanın amaçları ve süreçlerini şu şekilde inceleyebiliriz;

Kalkınma; insanların gelirlerindeki artışla birlikte, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için gerekli sosyal sistemin gelişmesi ve bu sistemdeki modern üretim tekniklerinin sunulmasını gerektirebilir.

Kalkınma; gelişmekte olan ülke toplumlarının, gelişmiş batılı ülke topluluklarının sahip olduğu teknolojik ve toplumsal yapıya dönüşme imkanı sağlayabilir.

Kalkınma; bireylerin ve buldukları toplumların kendilerine daha güvenilir bir gelecek hazırlamalarında temel belirleyici rol oynayabilir.

Kalkınma; insanların gelecekları hakkında daha sağlıklı kararlar alabilmelerinde ve yaşam biçimlerinde, daha özgür bir birey olmalarına katkı sağlayabilir.(Oakley, Garforth :2)

Kalkınma süreçlerinin yürütülmesinde üç temel esas bulunmakta ve bu esaslar ülkelerin kalkınma aşamasında eş zamanlı olarak uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu üç temel esas;

Ekonomik kalkınma (Economic Development): İnsanlar için gerekli mal ve hizmetlerin üretilmesinde gelişmiş bir ekonomik yapı ile toplumların refahı ve mutluluğu artacaktır.

Sosyal Kalkınma (Social Development): Hizmet yönünün ağırlıklı olduğu, sosyal yaşam standardının iyileştirilmesi için yapılan kalkınma konularıdır. Bunlar genellikle sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme, çevre sorunları gibi konuları içerir.

İnsan Kalkınması(Human Development): Ülkelerin kalkınması için bütün vatandaşların ve bireylerin elinden gelenin en iyisini yaparak, kalkınma hedefleri doğrultusunda önemli birer aktör olmalarıdır. İnsan kalkınmasında ülkeler eğitime çok büyük önem vermektedir. Küreselleşen dünyayı takip edebilmek ve çağdaş bireyler yetiştirmek için eğitim en önemli faktör olmaktadır. Gelişmiş Ülkeler’de bireylerin eğitimi için ayrılan süre 8-12 yıl sürerken, Az Gelişmiş Ülkeler’de bu süre zarfı 3-5 yıl arasındadır. Bu süreler bize kalkınmanın ve eğitimin bir biriyle ilişkisinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.(Oakley, Garforth :2)

Kalkınmanın belirleyici unsurlarından nüfus artışı, doğal kaynaklar, sermaye birikimi ve teknoloji kalkınma sürecinin en önemli öge taşlarındandır. Bunları sırasıyla incelediğimizde;

Nüfus artışı: Nüfusun artması üretime katkı sağlayan iş gücünün artması bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Fakat hızlı nüfus artışı az gelişmiş ülkelerde bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Örneğin eğitim, sağlık vb. alanlarda yeteri kadar sosyal ve ekonomik olarak destekler sağlanamamaktadır. Diğer yandan artan nüfusla birlikte kişi başına düşen milli gelirdeki azalma, bireylerin refahında çok büyük kayıplara neden olmaktadır. Diğer yandan gelişmiş ülkelerde yeterli nüfus artışının olmayışı, emek arzının kıtlığı ile sonuçlanmaktadır. Yeterli emek arzının olmayışı, beşeri sermaye olan nüfus gücünden yoksun bir ekonomi yapısı oluşturmaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı nüfusun kalkınma üzerinde etkisinin optimum düzeyde olabilmesi için, dengeli bir nüfus artışının

olması gerekmektedir. Yani ülkelerin milli gelirlerindeki artışa ve oranla nüfusta belirli seviyede artış sağlamalıdır. Böylece nüfus ve kalkınma arasında dengeli bir sistem söz konusu olacaktır.(Aktuğ 2010:12)

Doğal Kaynaklar: Doğal kaynaklar, bir ülkenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakların toplamıdır. Ülkeler bu kaynaklarını değerlendirdiği ölçüde ekonomik büyüme ve kalkınma sağlamaktadır. Ülkelerin doğal kaynakları incelendiğinde sosyal ve ekonomik olarak bazı ülkelerin gelişmişlik seviyesi veya geri kalmışlığı doğal kaynakların bolluğuna veya kıtlığına göre ölçülmektedir. Bu da dünya genelinde sosyal adaletsizliğin temel nedenlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Örneğin; Ortadoğu'daki bazı ülkeler petrol kaynaklarından dolayı yüksek refaha sahipken, bazı Afrika ülkelerinin coğrafi koşulları, yeraltı kaynaklarının kıtlığı gibi nedenlerden dolayı, dünyanın en geri kalmış ülkeleri olmaları. İşte bu yüzden ülkeler sürdürülebilir kalkınma ve büyüme için doğal kaynaklarını etkin ve verimli biçimde kullanmalı ve değerlendirmelidirler.(Aktuğ 2010:12). Ülkelerin kalkınma süreçlerinde sosyal yapı ve çevreye çok büyük zararları bulunmaktadır. Gelişme sürecinde ormanlar, göller ve denizler çok büyük tahribata uğramaktadır. Kalkınma süreçlerinde ülkeler eğer çevresel zararlara müdahalede bulunmazlar ve önlemler alınmazsa ekolojik sistemde büyük tahribatlar meydana gelecektir.(Harris 2000:4)

Sermaye Birikimi: Kalkınma ve büyümenin en önemli kaynaklarından birisi de sermayedir. Sermayenin kaynağını da tasarruflar oluşturmaktadır. Tasarrufların fazla olduğu ülkelerde sermaye birikime de fazla olacaktır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde milli gelirin tasarruflara ayrılan kısmının çok düşük oranda olduğu görülmektedir. Bunun bazı nedenlerine baktığımızda, yoksulluğun olması, sermaye sahibi belli bir burjuva sınıfının tasarrufa yönelmemesi, var olan tasarrufların yatırımlara dönüşmemesi, tüketimin milli gelire oranla daha fazla olması gibi nedenlere bağlayabiliriz. Sonuç olarak düşük tasarruflar düşük sermaye birikimine, düşük sermaye birikimi de düşük ekonomik büyüme ve kalkınma sonucunu doğurmaktadır.(Aktuğ 2010:13). Ve en sonunda tekrar başa dönen bir kısır döngü görmekteyiz; yani düşük sermaye birikimi düşük tasarruflara

yol açmaktadır. Bunu kısaca yoksulluğun kısır döngüsü olarak tanımlamaktayız (Karagöz 2010:3).

Teknoloji: Üretim faktöründe verimliliği arttıran en önemli faktörlerden birisi de teknolojidir. Bir ülkenin sermaye stoku, yeni teknoloji ve yeni sistemlerle çalışıyorsa o kadar verimli olacaktır. Az gelişmiş ülkelerde teknolojik yenilikler ve bu teknolojiyle gelen bilimsel yenilikler gelişmiş ülkelere transfer edildiği için maliyetleri de gelişmişmiş ülkelere göre daha fazla olmaktadır. Bunun nedenleri ise, vasıflı personelin kıtlığı, adaptasyonun belli bir süre alması, gelen teknolojinin altyapısının olmaması ve yan kuruluşlarının bulunmaması gibi nedenlerdir. Diğer yandan gelişmiş ülkelerde kalkınma ve ekonomik büyüme bilim, sermaye, teknoloji, ve sanayi gelişimi ile iç içe ilerlemiştir.(Aktuğ 2010:13)

Ekonomik kalkınma genel olarak tarım sektöründen, hizmet sektörüne ve sanayi sektörüne doğru bir geçiş sürecini ifade etmektedir. Fakat kalkınma sürecinde tarım sektörünü bir kalkınma aracı olarak kullanan ve gelişen ülkeler de bulunmaktadır. Bunun en büyük örneği ise Hollanda'dır. Hollanda tarım sektöründe çok büyük gelişim sağlayarak kalkınma sürecinde kişi başına düşen milli gelirinde ve niceliksel olarak ekonomik büyümeyi ifade eden GSMH'nın artmasında tarım sektörü büyük katkı sağlamıştır. Örneğin 2017 yılı tarım ihracatı 91,7 milyar avroya ulaşmıştır.(Türkinfo 2018). Bu veriler ülkelerin kalkınma süreçlerinde, kendi iç dinamikleri doğrultusunda belli bir hedef ve planlar belirleyerek, kalkınma süreçlerini gerçekleştirmelerini ve ekonomik büyümelerini gerçekleştireceklerini göstermektedir.

1.2. Tarımsal ve Kırsal Kalkınma

Bu bölümde tarımsal ve kırsal kalkınma konusu ele alınarak, kırsal alan ve kırsal kalkınmanın dünya genelinde yapılan tanımlamaları üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Bulgular ve Tartışma

1.2.1.1. Kırsal Alan

Egemen geçim kaynağının tarıma dayalı olduğu ve düşük nüfus yoğunluğunun olduğu topluluklarda "kırsal" kavramı, yerel ekonominin tarımsal üretime dayandığı veya tarımsal üretim araçlarının mülkiyeti ile toplumsal ilişkilerin

ve toplumsal yeniden üretimin belirlendiği, nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu alanlara denmektedir. Diğer yandan Türk Dil Kurumu(TDK) tanımına göre “kırsal” kavramı; “Az sayıda insanın barındığı, daha çok kır durumunda olan yer.” Olarak tanımlanmıştır. Bu iki tanımda da dikkat çeken nokta nüfusun az olarak belirlenmiş olmasıdır. Tanımların en önemli iki unsuru ise ekonomi ve nüfustur. Bu iki unsurun yapısına ve günümüz kırsal alanların ekonomik yapılarına baktığımızda tanımsal olarak “kırsal” kelimesinin direkt karşılığının olması imkansız gibi görünmektedir. (Kayıkçı 2009:23)

Kırsal alan kavramına baktığımızda, hukuki düzenlemeler ve farklı amaçlar ile ele alındığında çok farklı yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Genel çerçevede kırsal kalkınma tanımı; nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik yaşamın daha çok tarıma dayalı olduğu, doğal yaşam şartlarının ve geleneksel yaşam tarzının hakim olduğu, sağlık, haberleşme gibi sosyal hayatın değerlerin yetersiz olduğu küçük yerleşim alanlarına denmektedir. Diğer yandan kırsal alanlar, kentlerde yaşayan toplumların dinlenme veya turizm amacıyla kullandıkları alanlar olarak da ifade edilmektedir.(Can, Esengeül 2007:44)

Ülkemizde kırsal alan tanımı; “81’e çıkarılan il sayısı dahilinde, metropolitan yerleşimler dışında yer alan illeri kapsayan, ilçe, köy ve mezralarda her türlü sosyal güvenceden(iş olanakları, sigorta, emeklilik, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal yoğunluğu oluşturduğu mekansal büyüklüğü ifade etmektedir.”(DPT 2000:6).

Avrupa Birliği(AB) metinlerine göre bir tanımlama yapan OECD’ye göre kırsal alanlar, nüfus yoğunluğunun km²’de 150 kişinin altında olduğu bölgelerdir. Bu tanıma göre bölgeler üç gruba ayrılmıştır(ZMO 2006:1):

Kırsallığı Baskın Bölgeler: Nüfusun %50’den fazlasının kırsal toplumlarda yaşadığı bölgelerdir.

Önemli Ölçüde Kırsal Bölgeler: Nüfusun %15-50 arasındaki kısmının kırsal toplumlarda yaşadığı bölgelerdir.

Kentselliği Baskın Bölgeler: Nüfusun %15'ten az kısmının kırsal toplumlarda yaşadığı bölgelerdir.

Kırsal alanları ülkelerin ekonomik yapılarına göre derecelendiren “Kırsal Toplumun Geleceği” adlı Komisyon Belgesi'nde üç sınıflandırma yapılmıştır.(Çimen 2017:10) Bunlar;

Entegre Kırsal Alanlar: İstihdamda tarım dışı sektörlerin egemenliğinin varlığı ile giderek hızlı artan nüfus yoğunluğunun yanında toprağın kullanılmasında tarım sektörünün ana rol oynaması, geleneksel toplum yapısının, sosyo-kültürel yapının asimile ile karşı karşıya kalması, metropol şehirlere yaklaşma bu alanların özelliklerindedir.

Orta Dereceli Kırsal Alanlar: İstihdamın tarım sektörü ve diğer sektörlerde orantılı olarak dağıldığı, kentsel alanlara mesafelerin Entegre Kırsal Alanlar'a göre daha fazla olduğu, çiftlik ölçeğinin geniş çapta olduğu kırsal alanlardır.

Tam Kırsal Alanlar: Tarım sektörünün, bölgedeki ekonomik değerlerin neredeyse tümüne sahip olduğu, istihdamda tarım sektörünün egemen olduğu, düşük gelir seviyesi, yaşlı nüfus oranı, sosyal, kültürel ve sağlık olanaklarının yetersiz olduğu, çevreden izole olmaya neden olacak coğrafi yapıların olduğu alanlardır.

Kırsal alan kavramının belirsizliğinin ve karmaşıklığının, zaman içinde değişimler gösterdiği ve bu değişim sürecinin 4 evreden oluştuğu anlaşılmıştır (Bakırcı 2007:24). Bunlar;

Birinci Evre; kırsal alanları mekansal ve bu mekanların bileşenleriyle eş tutma sürecidir. Bu bileşenlerin en önemli özellikleri arazi kullanım karakterleri ve nüfus yoğunluğunun düşük olmasıdır.

İkinci Evre; birinci evrede belirtilen sabit değerlerin, bu alanlarda yaşayan toplumların güç mücadelelerinin sonucunda ortaya çıkan daha dinamik kavramlarla yer değiştirme sürecidir.

Üçüncü Evre; bir sosyal düzenleme aracı olarak kırsallığın, sosyo-kültürel değerlerin gelişmesinde modern toplumların ve değerlerin etrafında birleşme aşamasıdır.

Dördüncü Evre; kırsallık olgusunun toplumlar içinde sembolik değerlerle anlaşılması ve post-yapısalcı yeniden yapılandırmalar tarafından bir araç olarak kullanılması sürecidir.

Kırsal alanların coğrafi ve sosyo-ekonomik olarak yaptıkları faaliyetlere göre bir değerlendirmeden bulunan Avrupa Komisyonu, Europa 2000; Avrupa Bölgesel Kalkınma İşbirliği(1994) raporunda kırsal alanların tanımlanmasında ve belirlenmesinde farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.(Bakırcı 2007:30) Buna göre;

1-Yüksek derecede şehirleşmiş bölgelere yakın kırsal alanlar;

- Meskenler ve yeniden yapılandırılan sanayi alanlarının bulunduğu,
- Nüfusun arttığı,
- Gelişmiş tarım yöntemlerinin kullanıldığı,
- Yoğun ve giderek artan trafiğin olduğu alanlardır.

2- Turizm amacıyla kullanılan alanlar;

- Ağırılık olarak kıyı ve dağlık alanların olduğu ve bu alanların turizm amaçlı olarak kullanıldığı,
- Giderek azalan tarım alanlarının bulunduğu,
- Kentleşmenin gelişerek ve artarak ilerlediği,
- Yerleşim alanlarının büyük çoğunluğunun bölünmüş olduğu alanlardır.

3- Çeşitli faaliyetlerin bulunduğu kırsal alanlar,

- Tarıma dayalı faaliyetlerin devam ettiği fakat tarım dışı sektörlerin de yerleştirilmeye çalışıldığı kırsal alanlardır.

4- Baskın olarak tarımsal faaliyetlerin yapıldığı kırsal alanlar,

- Tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı,

- Düşük verimliliğin olduğu, geleneksel tarım yöntemlerinin kullanıldığı kırsal alanlardır.

5- Ulaşım imkanlarının zor olduğu kırsal alanlar,

- Ormanlık, dağlık ve ada alanların olduğu,
- Dış göçün yüksek olduğu,
- İç göçün, yerli halk içinden ve emekli olup geri dönenler içinden olduğu kırsal alanlardır.

Belirtilen ortak değerlendirmeler ve özelliklere rağmen gerek ülkemizde gerek AB ülkelerinde tarımsal alan tanımı farklılık göstermektedir. Ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları kırsal alan kavramının değişmesinde en büyük rolü oynamaktadır. Her ülkenin kendi iç dinamikleri farklılık gösterdiğinden kırsal alan kavramı da ülkeden ülkeye çeşitliliğini arttırmaktadır.

1.2.1.2. Kırsal Kalkınma

Kırsal alanların kullanımı insanoğlunun yeryüzünde varoluşuyla başlamıştır. Sanayi devrimine kadar geçen süre zarfında tarım alanlarının kullanılmasında modern el emeği ve geleneksel tarım yöntemleri kullanılmaya devam etmiştir. Fakat sanayi devrimi ile birlikte kent yaşamında olduğu kırsal alanlarda da büyük değişimler gerçekleşmiştir. Tarıma alternatif olarak farklı istihdam alanları yaratılmış, artan nüfusla birlikte çoğalan iş gücü tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru kaymaya başlamıştır. Diğer yandan sanayi sektörüne kaynak ve hammadde yaratması açısından da tarım sektörünü önemini daha da arttırmıştır. Yaşanan bu süreçte gerek sanayileşmiş ülkelerde gerek gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde kırsal alanlar ülkelerin kalkınma planlarının önemli bir parçası haline gelmiştir.(Başibüyük 2004:48)

Kırsal kalkınma kavramı, genel olarak belli genel-geçer evrensel tanımlamaları olsa da dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli değerlendirmeler ve bu değerlendirmelere bağlı olarak farklı tanımlamalar doğurmuştur. Kırsal kalkınmayı, ülkelerin refahındaki artış, gelir dağılımında adalet, bölgesel alanlarda modern

tarımsal tekniklerin kullanılması, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak ilerleyen bir süreç olarak değerlendirilebilir.(Çimen 2017:12)

Kırsal kalkınma kavramı üzerine birçok tanımlama yapılmışsa da genel olarak bu kavram üzerinde bir uzlaşmaya varılamamıştır. Kırsal kalkınma, kırsal alanlardaki doğal yaşam kaynaklarının ve bu alanlardaki geleneksel yaşam tarzının bozulmadan korunması, şehirlerde yaşayan toplumlara göre daha kötü durumlarda yaşayan kır nüfusunun sosyal ve ekonomik koşullarının daha da geliştirilerek ileri seviyelere taşınma çabalarıdır. Daha kapsamlı anlamda değerlendirirsek; kırsal bölgelerde yaşayan ve temel geçim kaynağı tarım ve tarıma dayalı mesleklerden olan toplumlara daha gelişmiş yaşam standartlarına kavuşma bilincini yerleştirerek, daha sonra da bu toplumlara sosyal ve ekonomik bütün destekleri sağlayarak kalkınmalarına destek olma çabasıdır.(Ekim 2006:2)

Şehirleşmiş alanların dışında bulunan toplumların ve bireylerin, doğal yaşam alanlarına zarar vermeden, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik kapsamında, yaşam standartlarının ve refah düzeylerinin artırılmasını hedeflemektedir kırsal kalkınma süreci. Bu süreç yaşanırken kırsal kalkınmanın gerçekleştiği bölgelerde, geleneksel yöntemlerin dışına çıkarak modern tarım tekniklerinin kullanılması, tarımsal rekoltenin giderek artırılması, ürün kalitesinde gelişme, işsizliğin azaltılmasının yanında verimli ve etkin bir iş gücünün yaratılması, bu bölgelerde yaşayan toplumlardaki göçün önlenmesi gibi konular kırsal kalkınmanın en önemli hedefleridir. Diğer yandan tarımsal ve kırsal altyapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, ulaşma, haberleşme, sosyal tesisler, pazarlama vb. alanlardaki eksiklerin giderilmesi de kırsal kalkınma sürecinde büyük önem arz etmektedir. (Bilici 2010:5)

Kavrasal ve tanımsal çerçevede açıklamaya çalıştığımız kırsal kalkınma sürecinin gerçekleşmesi için süreci oluşturan bazı ana etmenlerin ve belirli kriterlerin gerçekleşmesi gerekmektedir.(DPT 2000:3). Bunlar;

- Temeli insan olmak üzere, doğal kaynakları, ekonomiyi, teknolojiyi, yönetimi, hukuku, ve siyaseti yakından ilgilendiren kırsal kalkınma, kalkınma sürecinin önemli bir boyutudur.

- Kalkınma sürecinin bütün değerleri göz önünde bulundurulmalı ve bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Temelde yerel ve bölgesel olarak planlanan kalkınma, ülke bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- Kırsal alanlarda bireylerin ve toplumların güvenliği sağlanarak güven içerisinde bir süreç gerçekleştirilmelidir.
- Kırsal alanlarda yaşayan tüm bireylere güven duygusu aşınmalıdır.
- Kırsal alanlarda yaşayan toplumların, ürettiği ürünlerin verimlerinin artırılması ve bu ürünleri pazarlara sunma alışkanlıklarının edinilmesi sağlanmalıdır.
- Kırsal kalkınma süreci sadece tarımsal kalkınma sürecini değil aynı zamanda; sanayileşme, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, ulaşım ve istihdam alanlarındaki gelişme süreçlerini de kapsamalıdır.
- Kırsal alanlar doğru analiz edilerek, buldukları şartlara göre gerçekçi modeller üretilmelidir.
- Kırsal kalkınma sürecinde yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlerin temelinde esas “tarım” olmalıdır.
- Kalkınma için ikinci temel esas kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi ile tarım sektörüne girdi sağlayan sanayi olmalıdır.
- Gelir artışı ve refah en önemli hedeflerden biri olarak öngörülebilmelidir.
- Yaşanan bu süreçler demokrasi temellerine dayandırılarak kırsal toplumun sürece katılımı artırılmalıdır.
- Bu süreçlerin yaşanmasında uygulanacak politika ve araçlar, siyasal kesimler tarafından, toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı göz önüne alınarak kullanılmalıdır.

Tanımlamalardan ve belirtilen kavramlardan yola çıkarak kırsal kalkınmayı kısaca özetlemek gerekirse; kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi ve kırsal alanlarda yaşayan toplumların yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve aynı zamanda sosyo-ekonomi ve kültürel olarak kentlerde yaşayan toplumların gelişmişlik seviyelerine yaklaştırılmak amacıyla atılan ve atılacak olan bütün adımların tümüne genel olarak “kırsal kalkınma” diyebiliriz.

1.2.1.3. Türkiye’de Tarım Sektörü

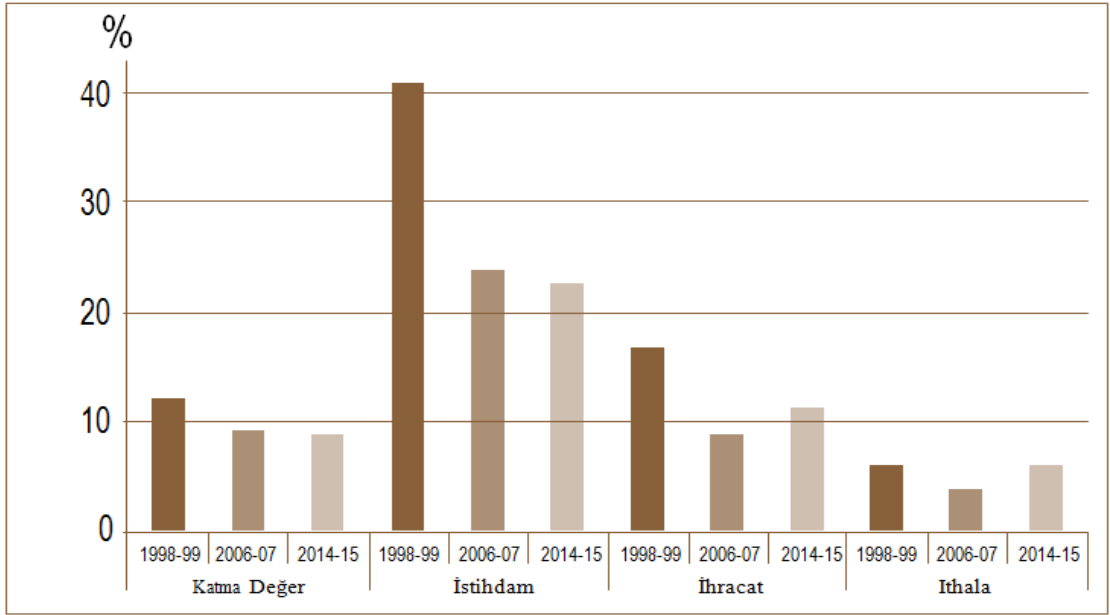
Bu bölümde Türkiye’de tarım sektörünün yapısı, bitkisel ve hayvansal üretimin boyutları ele alınarak, Türkiye’de tarım sektörü hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1.3.1 Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörünün Kapsamı

Türkiye’de tarımın ülke ekonomisine katkısı niceliksel olarak küçülse de, sanayiye hammadde olarak girdi sağlaması, yurt içinde hane halkına gıda temini sağlaması, ihracattaki payı ve yarattığı istihdam imkanları ile halen daha çok büyük öneme sahiptir. Cumhuriyetin il yıllarında tarım sektörünün GSMH’daki payı %42.8 iken bu oran yıllar itibariyle giderek azalma göstermiş, kalkınma planlarına geçiş yıllarının yaşandığı 1970’li yıllarda %36, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında % 13.5, 2003 yılında ise %12.6 seviyelerine kadar gerilemiştir. Tarım sektöründeki bu gerilemenin en büyük nedeni ise sanayi sektöründeki ve hizmetler sektöründeki gelişmelerdir.(Yavuz 2005:9)

Şekil 1’de görüldüğü gibi Türkiye’de tarımın katma değere katkısı 1998-99 döneminde %10’un üzerindeyken bu oran giderek azalma göstermiş 2014-15 yıllarında ise düşüşüne devam etmiş ve % 7’lere kadar gerilemiştir. Bu gerilemede en belirgin olarak görülen ise tarımdaki istihdamdır. 1998-99 yıllarında tarımdaki istihdam oranı %40’ların üzerindeyken 2014-15 yılında bu oran %22-23’lere kadar gerilemiştir.

Şekil 1: Tarımın Türkiye Ekonomisine Katkısı, 1998-2015(Dönem Ortalamaları %)

Kaynak: TİM, Tarım Raporu 2016, s.18, (<http://www.tim.org.tr/tr/default.html> e.t. 25.12.2018)

1.2.1.3.1.1. Türkiye’de Tarımsal Arazilerin Yapısı

Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan bu yana geçen süre zarfında, işlenen torak arazisinde 3 katı bir büyüme gerçekleşmiştir. Diğer yandan verimi yüksek olan çayır ve mera alanlarının yarısında bir azalma görülmüştür. İşlenebilen ve tarımda kullanılan topraklara eklenen en önemli artış arazi artışı 1950-1960 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde tarımda makineleşme süreci başlamış, arazilerde kullanılan traktörlerden dolayı ekili tarla alanları, %55’lik bir artış göstererek 9.9 milyon ha’dan 15.3 milyon ha’ya yükselmiştir.(Şahinöz 2001:77)

Yıllar itibariyle ülkemizde tarımsal alanların hangi tarım ürünlerinde kullanıldığı ve toplam tarım ürünlerindeki değişimleri Tablo 1’de görmekteyiz. Tabloda 2001 yılında toplam tarım alanlarının, 2017 yılına göre giderek azaldığı, buna paralel ekilen alanlarda da azalma olduğu görülmektedir. 2001-2017 yılları arasında çayır ve mera arazilerinde herhangi bir değişimin olmadığı, diğer yandan meyveler ve baharat bitkileri için kullanılan alanlarda 738 bin hektarlık artış

gerçekleştirilmiştir. Sebze bahçeleri alanlarında ise tam tersi olarak 111 bin hektarlık alanda gerileme olmuştur.

Tablo 1: Tarım Alanları (Bin Hektar)

Yıllar	Toplam Tarım Alanı	Ekilen Alan	Nadas	Sebze Bahçeleri Alanı	Süs Bitkileri Alanı	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri Alanı	Çayır ve Mera Arazisi Alanı
2001	40 967	17 917	4 914	909	-	2 610	14 617
2002	41 196	17 935	5 040	930	-	2 674	14 617
2003	40 644	17 408	4 991	911	-	2 717	14 617
2004	41 210	17 962	4 956	895	-	2 780	14 617
2005	41 223	18 005	4 876	894	-	2 831	14 617
2006	40 493	17 440	4 691	850	-	2 895	14 617
2007	39 504	16 945	4 219	815	-	2 909	14 617
2008	39 122	16 460	4 259	836	-	2 950	14 617
2009	38 912	16 217	4 323	811	-	2 943	14 617
2010	39 011	16 333	4 249	802	-	3 011	14 617
2011	38 231	15 692	4 017	810	4	3 091	14 617
2012	38 399	15 463	4286	827	5	3 201	14 617
2013	38 423	15 613	4148	808	5	3 232	14 617
2014	38 558	15 782	4108	804	5	3 243	14 617
2015	38 551	15 723	4114	808	5	3 284	14 617
2016	38 328	15 575	3998	804	5	3 329	14 617
2017	38 002	15 536	3697	798	5	3 348	14 617

Kaynak: TÜİK(<http://www.tuik.gov.tr> E.t. 04.12.2018)

Türkiye'nin arazi kabiliyeti kullanım sınıfları incelendiğinde Tablo 2'de görüldüğü gibi sürülebilir arazilerin toplamı % 34,1 iken sürüme uygun olmayan arazilerin toplamı % 60 civarındadır. Bu göstergeler bize ülkemizde tarımda kullanabileceğimiz arazilerin yeterli seviyede olduğunu ve değerlendirebilirsek ülke ekonomisinde bizlere nedenli faydalı olacağını göstermektedir. Cumhuriyet döneminden bu yana sanayileşmeyle artan toprak kullanım alanları, Tablo 1'de de görüldüğü gibi giderek önemini kaybetmeye başlamıştır.

Tablo 2: Türkiye Toprakları Arazi Kullanım Yetenek Sınıfları

Arazi kullanma kabiliyet sınıfları	A.K. K. Sınıfı	Alan (ha)	Alan (Yüzde)
Sürüme uygun araziler	I	5.012.57	6,4
	II	6.758.72	8,7
	III	7.574.330	9,7
	IV	7.201.06	9,3
Alt toplam		26.546.585	34,1
Sürüme uygun olmayan araziler	V	165.547	0,2
	VI	10.238.53	13,2
	VII	3	46,6
Alt toplam		46.692.633	60,0
Tarıma uygun olmayan araziler	VIII	4.557.909	5,9
Genel toplam		77.797.127	100,0

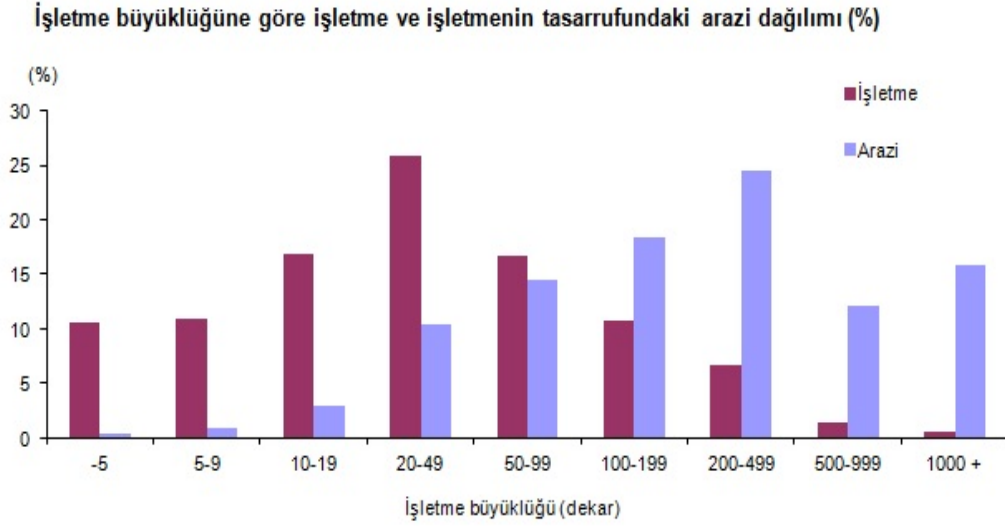
Kaynak: TKB,Kırsal Kalkınma Planı(2010-2013), www.trakyaka.org.tr (E.t. 04.12.2018)

1.2.1.3.1.2. Türkiye’de Tarımsal İşletmelerin Yapısı

Türkiye’nin iklim koşulları, toprak yapısı, tarım alanları ve diğer koşulları incelendiğinde tarıma elverişli bir coğrafyada olduğu aşikardır. Ülkemizde dört milyondan fazla tarım işletmesi bulunmakla birlikte bu işletmelerin doğal, sosyal ve ekonomik yapıları bakımından kendine has özellikleri bulunmaktadır. İşletme yapıları genellikle küçük ve aile işletmeleri olarak özel mülkiyete dayalı yapıları bulunmaktadır. (Karacan, 2009:23)

Ülkemizdeki tarımsal işletmeleri incelediğimizde şekil 2’de görüldüğü üzere 2016 yılına ait TÜİK verilerinde işletmelerin %5,3’ü büyükbaş veya küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Tarımsal işletmelerin %80,7’si 100 dekadardan daha az işletme büyüklüğünde iken, bu işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi ise toplam arazinin %29,1’ini oluşturmaktadır. Diğer yandan tarımsal işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi miktarının %97,1’i ise tarım arazisidir.

Şekil 2: Türkiye’de Bulunan Tarımsal İşletmelerin Büyüklükleri ve Bu İşletmelerin Tasarruflarında Bulunan Arazi Miktarları.

Kaynak: TÜİK(<http://www.tuik.gov.tr> E.t. 04.12.2018)

Türkiye’de tarımsal işletmelerin küçük ölçekli ve aile işletmeleri olduğunun ve özel mülkiyete dayalı işletmeler olduğunu açıklamıştık. Ortalama arazi genişliklerine baktığımızda Tablo 2’den anlaşılacağı üzere ülkemizde tarımsal işletmelerin arazi genişliği 61 dönüm iken, gelişmiş ülkelerde bu oran oldukça yüksektir. Örneğin bu oranlar Almanya’da 457, Fransa’da 521 İngiltere’de 538 dönümdür. Bu oranları toplam tarımsal arazi büyüklüklerine göre değerlendirdiğimizde ülkemizde tarımsal alanların yeteri derecede kullanılmadığı ve ülkemiz ekonomisinde değerlendirilmediğini görmekteyiz.

Tablo 3: AB 27’ler ile Türkiye’nin Bazı Tarımsal Kriterler Bakımından Karşılaştırılması

Ülkeler	Toplam Alan (1000ha)	Tarımsal Alan (1000ha)	Toplam Tarımsal İşletme Sayısı (1000 adet)	Ortalama İşletme Büyüklüğü (ha)	Toplam Nüfus (1000 kişi)	Kırsal Nüfus (1000 kişi)	Toplam Nüfus İçinde Kırsal Nüfusun Payı (%)
Avusturya	8.387	3.189,11	165,42	19,28	8.337	2.742	32,89
Belçika	3.053	1.374,43	48,01	28,63	10.590	278	2,63
Bulgaristan	11.099	3.050,74	493,13	6,19	7.593	2.195	28,91
Kıbrıs	925	146,00	40,12	3,64	862	260	30,16
Ç.Cumhuriy	7.887	3.518,07	39,4	89,29	10.319	2.737	26,52
Danimarka	4.309	2.662,59	44,62	59,67	5.458	727	13,32
Estonya	4.523	906,83	23,34	38,85	1.341	410	30,57
Finlandiya	33.815	2.292,29	68,23	33,60	5.304	1.948	36,73
Fransa	55.150	27.476,93	527,35	52,10	62.036	14.062	22,67
Almanya	35.703	16.931,90	370,48	45,70	82.264	21.703	26,38
Yunanistan	13.196	4.076,23	860,15	4,74	11.137	4.350	39,06
Macaristan	9.303	4.228,58	626,32	6,75	10.012	3.253	32,49
İrlanda	7.027	4.139,24	128,24	32,28	4.437	1.716	38,67
İtalya	30.134	12.744,20	1.679,44	7,59	59.604	19.063	31,98
Letonya	6.459	1.773,84	107,75	16,46	2.259	722	31,96
Litvanya	6.530	2.648,95	230,27	11,50	3.321	1.099	33,09
Lüksemburg	259	130,88	2,30	56,90	481	84	17,46
Malta	32	10,33	11,02	0,94	407	23	5,65
Hollanda	4.153	1.914,33	76,74	24,95	16.528	2.995	18,12
Polonya	31.269	15.477,19	2.390,96	6,47	38.104	14.785	38,80
Portekiz	9.198	3.472,94	275,08	12,63	10.677	4.326	40,52
Romanya	23.839	13.753,05	3.931,35	3,50	21.361	9.785	45,81
Slovakya	4.903	1.936,62	68,99	28,07	5.400	2.350	43,52
Slovenya	2.027	488,77	75,34	6,49	2.015	1.039	51,56
İspanya	50.537	24.892,52	1.043,91	23,85	44.486	10.187	22,90
İsveç	45.029	3.118,00	72,61	42,94	9.205	1.425	15,48
İngiltere	24.361	16.130,49	299,83	53,80	61.461	6.287	10,23
AB 27	433.107	172.485,0	13.700,40	12,59	494.99	132.55	26,78
Türkiye	78.356	18.434,82	3.022,13	6,10	70.586	23.120	32,75

Kaynak: Uzundumlu, A.S., AB Ülkeleri ile Türkiye Tarımsal Yapısının Karşılaştırılması, Alınları Zirai Bilimler Dergisi,2, 2012, s.68. (<http://dergipark.gov.tr/> e.t. 04.12.2018)

Türkiye’de bulunan işletmelerin genel özellikleri karma tarımsal işletmeler olmasıdır. Hayvansal ve bitkisel üretimin birlikte yapıldığı, verimin düşük ve küçük ölçekli işletmelerdir. Tarımsal işletmelerdeki bu verimsiz yapılanmanın en önemli nedenlerinden birisi de nüfus yoğunluğunun fazla olmasıdır. Maliyetler yüksek ve verimlilik oldukça düşüktür.

1.2.1.3.1.3 Türkiye’de Tarımın GSYİH’deki Payı

Cumhuriyetin ilk on yılına ait GSMH’deki gelişmeleri sektörel bazda ve cari üretici fiyatları bazında Tablo 3’te açıkça görmekteyiz. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda GSMH cari fiyatlarla 1078,2 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 1923-1929 yılları arasında kalan dönemde GSMH düzenli gelişme sağlamıştır. 1923-24=100 endeksine göre, GSMH endeksi 1929 yılında 209,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu yılda ortalama olarak GSMH %17 oranında artmıştır. Tarım sektörü diğer sektörlerden daha hızlı artış göstererek %125,8 hasıla olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde sanayi %66,9 diğer sektörler ise %96,1 hasılda artış olmuştur. 1929 yılına gelindiğinde bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomik olarak gerilemeler olmuştur. GSMH endeksi(1923-24=100) 1932’de 209,8 düzeyinden 118’e gerilemiştir. Bu dönemde GSMH’da en büyük düşüş tarım sektöründe gerçekleşmiştir. GSMH 1932 yılında, 1929 yılında bulunduğu seviyenin %56,3’üne gerilemiştir. Bu daralmaların en büyük nedeni olarak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve iç piyasada yaşanan tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki azalma ile bu yıllarda yaşanan kötü iklim şartlarıdır. Tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşmenin nedenleri ise dünyadaki ekonomik bunalımdan dolayı dış talepteki daralma ve buna bağlı olarak ülkemizde yaşanan ekonomik daralma ile iç talebin azalmasıdır. 1938 yılında tarımsal hasıla %16,3 oranında gerilemiştir. Bu dönemde reel GSMH’deki çok büyük gerilemenin nedeni tarım sektöründeki daralmadır. Çünkü tarımın GSMH’deki payı %45 civarındaydı. 1923-29 yılları arasında kişi başı milli gelir 110 TL iken yukarıda saydığımız olumsuzluklar sonucunda kişi başı milli gelir 78 TL’ye gerilemiştir.(Şahin 2000:38)

Tablo 4: GSMH ve Sektörel Hasıllalar(1923-1932)

		1923-24	1925-29	1930-32
Tarım	(1)	476,3	792,3	611,8
	(2)	0,437	0,471	0,441
	(3)	-	% 16,3	-%23,3
Sanayi	(1)	122,5	179,8	173,7
	(2)	0,112	0,107	0,125
	(3)	-	% 12	-%9,5
Diğer Sektörler	(1)	448,7	636,0	550,2
	(2)	0,412	0,378	0,397
	(3)	-	% 10,4	-%3,4
GSYH	(1)	1089,8	1680,6	1386,7
	(3)	-	% 12,4	-%17,3
GSMH	(1)	1078,2	1670,6	1381,1
	(3)	-	% 12,4	-%17,9
Kişi Başına Düşen GSMH, TL		85,5	122,1	93,2

Notlar: (1) Cari faktör fiyatları ile milyon TL., (2) Sektörün GSYH'daki nispi payı., (3) Yıllık ortalama büyüme hızı.

Kaynak: Şahin, H., Türkiye Ekonomisi, 2000, s.37.

Dünya'da tarım sektörü incelendiğinde gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün ülke ekonomilerindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni olarak sanayinin gelişmiş ülkelerde daha fazla öneme sahip olmasıdır. Ülkeler geliştikçe sanayi sektörü daha fazla önem kazanmaktadır. Tarım sektörü her ne kadar gelişmiş ülkelerde diğer sektörler göre daha az katkıya sahipse de, gelişmiş ülkelerde makineleşmenin artması, maliyetlerin düşmesi ve buna paralel olarak da iç talebin artması ile tarım sektörü de giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde tarım sektörü, gelişmekte olan ülkelere göre ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlamaktadır. Örneğin ABD, Brezilya, Hollanda ve Çin dünyanın en büyük tarım ihracatı yapan ülkeleridir. Dünyadaki tarım ihracatının %30'unu bu ülkeler yapmaktadır.(TİM 2016:17)

Tarımın GSYİH'daki payı Türkiye'nin kalkınma dönemlerine geçiş sürecinden itibaren giderek azalma göstermiştir. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı(BYKP)1963-67) döneminde ortalama %35'e , II. BYKP(1968-1972) döneminde %30'a, III. BYKP(1973-77) döneminde ise %24'e gerilemiştir. Bundan

önceki yıllarda ise bu azalmanın tam tersine tarım yıllık ortalama %3,5 büyüme gerçekleştirilmiştir. (Şahinöz, 2001:91) Bu veriler bize planlama döneminde tarım sektörüne yeterli önem verilmediği, sanayi ve hizmetler sektörüne daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

Türkiye’de tarım sektörünün giderek azalmasındaki en büyük faktör sanayi ve hizmetler sektörünün önem kazanmasıdır. Tarım sektörünün GSYH’deki sabit fiyatlarla değerine baktığımızda 1980 yılında %24,4 , 1990 yılında %16,4 , 2000 yılında %12,2 , 2010 yılında %9,4 olarak gerçekleşmiştir.(UIS 2017:140)

Tablo 5: Sektörlerin GSYİH İçindeki Payları

İktisadi faaliyet kodları	2015	2016	2017
Tarım	6,9	6,2	6,1
Sanayi	19,8	19,6	20,6
İnşaat	8,2	8,6	8,6
Hizmetler	22,2	21,5	22,2
Diğer faaliyetler	31,0	32,3	31,1
Sektörler toplamı	88,1	88,1	88,6
Vergi-sübvansiyon	11,9	11,9	11,4
GSYİH	100	100	100

Not: Diğer faaliyetler: Bilgi ve iletişim, finans ve sigorta faaliyetleri, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, diğer hizmet faaliyetlerini içerir.

Kaynak: TOBB, Ekonomik Rapor 2017, s.32, (www.tobb.org.tr e.t. 06.12.2018)

Tablo 5’te görüldüğü gibi geçmiş son üç yıl içinde tarım sektörünün GSYİH’deki payı giderek azalmıştır. Bunun yanında sanayi sektörü ise 2017 yılında 2015 yılına göre %0,8 oranında artış göstermiştir.

1.2.1.3.1.4. Türkiye’de Tarımın İstihdamdaki Payı

Cumhuriyet ilk yıllarından tarımın istihdamdaki payı Tablo 6’te görüldüğü gibi %90 seviyesindeyken, bu oran yıllar itibariyle gerileyerek 1980 yılında %54 seviyesine inmiştir. Diğer yandan tarımın istihdamdaki payı düşse de tarımda çalışan kişi sayısından giderek artış göstermiştir. 1923-80 yılları arasındaki artan bu kişi sayısının en büyük nedeni, ülkemizin nüfus sayısındaki artış olarak görülebilir. Her

ne kadar istihdamda tarımın payı azalmış olarak görünse de 1980 yılındaki %54'lük oran, tarımın ülkemiz ekonomisinde çok önemli bir paya sahip olduğunun göstergesidir.

Tablo 6: Türkiye’de Tarımsal istihdam ve Üretim (1923-1980)

Yıllar	Tarımsal istihdam (bin kişi)	Tarımsal istihdamın payı (%)	GSYİH’da tarımın payı (%)
1923	4.850	90	43,1
1930	5.605	88	46,8
1940	6.699	86	44,8
1950	7.939	85	40,9
1960	8.940	75	37,5
1970	8.835	64	30,7
1980	8.960	54	24,2

Kaynak: Kayıkçı, S., Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi, 2009, s. 31

1980 yılında tarım sektörünün GSYİH’deki payı %24,2 civarındayken, 1993 yılına gelindiğinde bu oran %14,4 seviyesine kadar düşmüştür. Ancak bu tarihlerde tarımın sivil istihdamdaki payı halen %43 gibi büyük bir paya sahip olmuştur.(DPT 1995:98)

Tablo 7: Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri

Yıllar	15+ Nüfus	İşgücü	İstihdam	Tarım İstihdam	Tarım dışı İstihdam	İşsiz	İşgücüne katılma oranı	İstihdam oranı	İşsizlik oranı	Tarım dışı işsizlik oranı	Genç nüfusta işsizlik oranı
2005	48356	21 777	19 660	4 615	15 045	2 118	44,6	40,3	9,7	12,1	17,8
2006	49275	22 353	20 353	4 801	15 553	2 000	45,0	41,0	8,9	11,1	16,7
2007	50177	22 292	20 230	4 420	15 811	2 062	44,1	40,0	9,2	11,1	17,4
2008	50982	23 238	20 451	4 534	15 918	2 787	45,3	39,9	12,0	14,6	21,9
2009	51833	24 314	21 413	5 035	16 377	2 901	46,5	41,0	11,9	14,7	20,6
2010	52904	25 144	22 631	5 374	17 257	2 513	47,1	42,4	10,0	12,4	18,4
2011	53985	25 682	23 492	5 325	18 167	2 190	47,2	43,1	8,5	10,4	15,4
2012	54961	26 855	24 486	5 349	19 137	2 370	48,5	44,2	8,8	10,8	16,9
2013	55982	27 367	24 877	5 051	19 825	2 491	48,4	44,0	9,1	10,9	16,5
2014	56986	29 218	26 186	5 424	20 761	3 032	50,9	45,6	10,4	12,5	19,1
2015	57854	30 090	27 004	5 417	21 586	3 086	51,6	46,3	10,3	12,3	18,2
Değişim (%)	19,64	38,17	37,36	17,38	43,48	45,70	7,0	6,0	0,6	0,2	0,4

Kaynak: UİS, 2015, s.5. (www.uis.gov.tr/media/1430/tarim.docx e.t. 06.12.2018)

Tablo 7’de görüldüğü gibi 2005-2015 yılları arasında 15 yaş üstü nüfusta % 19,64 oranında bir artış görülmüştür. İşgücüne katılanların sayısı ise %38,17 oranında artmıştır. Diğer yandan tarımda çalışanların sayısı ise %17,38 oranında artmıştır. Bu tarihler arasında tarım dışı istihdam oranındaki değişime baktığımızda %43,48 gibi bir rakam çıkmaktadır. Bu oranlar 2005-2015 arasında kalan 10 yıl içerisinde ülkemizde devam eden tarımın arka plana atılma döngüsünün halen daha devam ettiğini görmekteyiz.

Tablo 8’de görüldüğü gibi tarımın toplam istihdamdaki payı 2005 yılında %23,47 gibi bir paya sahipken bu oran 2015 yılında %3,41’lik bir azalışla %20,06’ya düşmüştür. Tarım dışı sektörlerdeki istihdam oranı ise 2005 yılında %76,53 iken %3,41 lik bir artışla %79,94 olmuştur.

Tablo 8: Yıllar İtibariyle İstihdam ve Tarımın Payı

Yıllar	İstihdam	Tarım İstihdam	%	Tarım dışı İstihdam	%
2005	19660	4615	23,47	15045	76,53
2006	20353	4801	23,59	15553	76,42
2007	20230	4420	21,85	15811	78,16
2008	20451	4534	22,17	15918	77,83
2009	21413	5035	23,51	16377	76,48
2010	22631	5374	23,75	17257	76,25
2011	23492	5325	22,67	18167	77,33
2012	24486	5349	21,85	19137	78,15
2013	24877	5051	20,30	19825	79,69
2014	26186	5424	20,71	20761	79,28
2015	27004	5417	20,06	21586	79,94
Değişim (%)	37,36	17,38	-3,41	43,48	3,41

Kaynak: UİS, 2015, s.6. (www.uis.gov.tr/media/1430/tarim.docx e.t. 06.12.2018)

TÜİK 2017 Kasım verilerine göre Türkiye’de toplam istihdam edilenlerin sayısı 28 milyon 515 bin kişi olmuştur. Bu sayı içerisinde istihdam edilenlerin

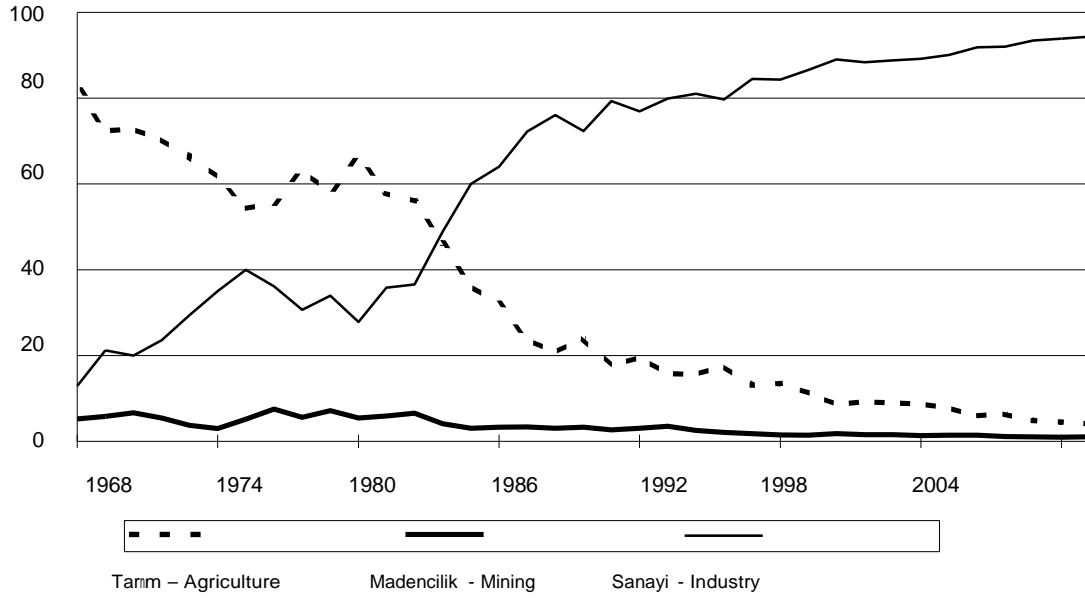
%18,6'sı tarım, %19,2'si sanayi, %7,6'sı inşaat, %54,6'sı hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Bu oranlar bize 2015-2017 yılı arasında tarımsal istihdamda az da olsa bir artışın olduğunu göstermektedir.(TÜİK 2018)

1.2.1.3.1.5. Türkiye’de Tarımın Dış Ticaretteki Payı

1981 yılına kadar Türkiye’de tarımın dış ticaretteki payı çok önemli seviyelerdeydi. Bu döneme kadar Türkiye’de tarım sektörü dış ticaretin en önemli gelir kaynağıydı ve ihracatta ilk sırayı tarım sektörü almaktaydı. 24 Ocak 1980 kararları ile tarım sektörü ülke ekonomisinde arka plana atılarak gerekli önem verilmemiş ve bu tarihten itibaren dış ticarete giderek önemini yitirmeye başlamıştır.(Aydın, Aydın, 2018:117). Yine bu tarihten itibaren ülkemizde içe kapalı ekonominin giderek önemini yitirmesi ve liberal ekonomiye geçiş planları kapsamında tarım ürünlerine yapılan korumacı politikalar giderek gevşetilmiş, gümrük tarifeleri ile ilgili bazı düzenlemeler sonucunda tarım ihracatında azalmalar meydana gelmiştir.ihracatta 1950 yılında tarım sektörünün payı %88 iken 2017 yılında bu oran %3,3 seviyelerine kadar gerilemiştir. İthalatta ise 1950 yılında tarım ürünlerinin payı %0,1 seviyelerindeyken 2017 yılında bu oran %3,8 seviyelerine kadar yükselmiştir.(Fidan 2014:20)

Şekil 3’te görüldüğü gibi 1968 yılından 2004 yılına kadar geçen süre zarfında Türkiye’de tarım sektörünün ülke ihracatındaki payı % 80’lerden % 3’lere kadar gerilemiştir. Diğer yandan sanayi sektörü ise tam tersi gelişme göstererek %10’lardan %90’lara ulaşmıştır.

Şekil 3: Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat Payları %

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2004, (<http://kisi.deu.edu.tr/sedef.akgungor/gost.pdf> e.t.09.12.2018)

Tablo 9'u incelediğimizde tarımdaki ihracat payı 1979'da %60'lara yakınken bu oran 2017 yılında %3-4 seviyeleri kadar gerilemiştir. Diğer yandan geçen bu süre zarfında sanayi ve hizmetler sektöründe ekonomik olarak çok büyük gelişmeler yaşansa da buna paralel olarak da tarım sektörünün gerilemesi o denli olmuştur. Tabloda görüldüğü gibi 1979 yılında dış ticaret endeksi 2.808,2(milyon dolar) açık vermekteyken bu sayı 2017 yılında 76.779,9(milyon dolar) seviyelerine kadar yükselmiştir. Yine ele aldığımız tarihler arasında tarım sektöründe dış ticarete büyük ilerleme görülmüş fakat orantısal olarak tam tersi bir gelişme yaşanmıştır. Dış ticaret dengesi 1979 yılında 1.252,2(milyon dolar) fazla verirken, 2017 yılında neredeyse üç katı kadar 3.703,10(milyon dolar) açık vermektedir.

Tablo 9: Toplam Dış Ticaret ve Tarım (ISIC Rev.3, Milyon ABD Doları)

Yıllar	Toplam Dış ticaret			Tarım Dış ticaret		
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
197	2.261,2	5.069,4	-2.808,2	1.301,7	49,4	1.252,2
198	2.910,1	7.909,4	-4.999,2	1.622,6	71,2	1.551,4
198	7.958,0	11.343,	-3.385,4	1.644,4	269,8	1.374,6
199	12.959,	22.302,	-9.342,8	2.013,9	1.020,3	993,6
199	21.637,	35.709,	-14.072,0	1.835,0	1.797,2	37,8
200	27.774,	54.502,	-26.727,9	1.651,9	1.973,8	-321,9
200	31.334,	41.399,	-10.064,9	1.967,6	1.321,3	646,3
200	36.059,	51.553,	-15.494,7	1.743,9	1.590,8	153,1
200	47.252,	69.339,	-22.086,9	2.104,7	2.383,7	-279,1
200	63.167,	97.539,	-34.372,6	2.525,8	2.527,7	-1,9
200	73.476,	116.774,	-43.297,7	3.314,0	2.541,8	772,2
200	85.534,	139.576,	-54.041,5	3.466,6	2.634,3	832,3
200	107.271,	170.062,	-62.791,0	3.709,4	4.352,8	-643,3
200	132.027,	201.963,	-69.936,4	3.923,4	6.151,3	-2.228,0
200	102.142,	140.928,	-38.785,8	4.347,4	4.593,8	-246,40
201	113.883,	185.544,	-71.661,1	4.934,7	8.895,1	-3.960,40
201	134.906,	240.841,	-105.934,8	5.166,6	8.869,3	-3.702,70
201	152.461,	236.545,	-84.083,4	5.188,6	7.446,6	-2.258,00
201	151.802,	251.661,	-99.858,6	5.653,3	7.718,0	-2.064,70
201	157.610,	242.177,	-84.567,0	6.029,7	8.588,5	-2.558,80
201	143.838,	207.234,	-63.395,5	5.756,6	7.176,3	-1.419,70
201	142.529,	198.618,	-56.088,7	5.397,2	7.041,3	-1.644,10
201	157.019,	233.799,	-76.779,9	5.287,6	8.990,7	-3.703,10

Kaynak: Aydın, M. ve Aydın B., Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi,2, 2018, s.118 (<http://dergipark.gov.tr/> e.t. 09.12.2018)

Tablo 10: Tarıma Dayalı İhracat ve İthalat 2014(Milyar Dolar)

Kapsam\İşlenmişlik Düzeyi	İşlenmemiş		(Az) İşlenmiş		(Çok) İşlenmiş		Topla	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
a. Gıda (Su ürünleri Hariç)	5.5	5.1	4.7	3.5	5.5	1.2	15.	9.9
b. Diğer Bitkisel ve Hayvansal	0.9	2.6	1.6	3.1	26.4	6.8	29.	12.5
c. Su Ürünleri	0.3	0.07	0.3	0.2	0.05	0.01	0.7	0.3
d. Orman Ürünleri	0.9	1.5	0.04	0.7	1.3	3.4	2.2	5.6
e. Tarım Girdileri					2.0	5.5	3.0	5.7
Toplam	7.0	9.3	6.7	7.5	36.	17.	50.	34.0

Kaynak: TİM, Türkiye Tarım Raporu 2016, 2016, s.23, (<http://www.tim.org.tr/tr/default.html> e.t. 10.12.2018)

Türkiye’de tarıma dayalı ürünlerinin işlenmişlik durumlarına göre 2014 yılına ait verileri ve ithalat ve ihracat rakamları Tablo 9’da verilmiştir. Bu verilere göre ihraç edilen ürünlerin %71,5’i çok işlenmiş ürünlerden oluşmaktadır. Yine buna paralel olarak tarım ürünlerinde çok işlenmiş ürünlerin toplam tarım ithalatındaki payı %50,5 civarındadır. Yani ülkemizde tarım ürünlerinde çok işlenmiş ürünlerin payı hem ihracatta hem de ithalatta oldukça yüksektir.

1.2.1.3.1.6. Tarımsal Üretim

Tarımsal üretim, bitkisel üretim ve hayvansal üretim olarak ikiye ayrılmıştır. Biz de bu bölümde Türkiye’de tarımsal üretimin niteliksel ve niceliksel boyutlarını ele alarak değerlendirmelerde bulunacağız.

Ülkelerin ekonomilerine katkıları oranında ve geleceğimizin en önemli ana sektörlerinden birisi olması bakımından tarım sektörü, hem tarıma dayalı ekonomileri bulunan ülkeler için hem de dünya üzerinde bulunan diğer ülkeler için çok büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden tarım sektörünü ve tarımsal üretim sektörünün başlıca özelliklerini evrensel boyutta ve kurumsal boyutta ele aldığımızda bir takım özelliklerinin olduğunu görmekteyiz.(Karacan, 2009:3), Bunları sırasıyla şöyle açıklayabiliriz;

- Tarımsal üretim doğal koşullara bağlıdır ve belirli bir üretim sürecine ihtiyaç gösterir.
- Tarımsal üretim mevsimlidir, ürünler istenilen zaman ve miktarda arttırılamaz.
- Tarımsal üretimde risk ve belirsizlikler vardır.
- Üretim(arz) ve tüketim(talep) yönünden özellikler gösterir, tarım ürünlerinde talep ve arzın fiyat esneklikleri düşüktür.
- Tarımsal üretim birimleri genellikle küçük aile işletmeleridir, toprak varlığı az, arazi çok parçalı ve gelir düzeyi düşüktür.
- Tarımsal ürünler piyasasında fiyat oluşumu tam rekabet piyasası özelliğindedir.

1.2.1.3.1.6.1. Bitkisel Üretim

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tahıl üretimi insanların yaşamları sürdürmeleri bakımından ve beslenme zinciri açısından çok büyük öneme sahiptir. Bu beslenme zincirinde sadece insanlar açısından değil yeryüzünde bulunan bütün canlı yaşamın devamlılığı için tahıl ürünlerinin devamlılığı şarttır. Türkiye’de tahıl üretimi hem tarım sektörünün hem de Türkiye ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Bu yüzden tarım sektörü Türkiye’de üretim alanında faaliyet gösteren bütün sektörlerin neredeyse tümünü kapsadığını söyleyebiliriz.(Yavuz 2005:15)

Tablo 11’de görüldüğü gibi Türkiye’de 1946-50 döneminde toplam 3.630 ton buğday üretimi yapılırken 1951-55 yılları arasında 6.369 ton buğday üretimi gerçekleşmiştir. Bu % 175 oranında yaşanan artışın en büyük nedeni olarak tarımda makineleşmeye önem verilmesi ve traktörlerin giderek Türkiye’de aktif olarak kullanılmaya başlanmasıdır.

Tablo 11: Türkiye’ de son 50 yıldaki Buğday ve Arpa’ nın Ekiliş, Üretim ve Verimleri ile 1946-50 ortalamasına göre indeksleri.

Yıllar	BUĞDAY						ARPA					
	Ekiliş (1000 ha)	%	Üretim (1000)	%	Verim	%	Ekiliş (1000)	Üretim	%	Verim	%	
1946-50	4.206	100	3.630	100	86	100	1.806	100	1.725	100	95	100
1951-55	6.013	143	6.369	175	107	124	2.390	132	2.983	173	125	131
1956-60	7.435	177	7.910	218	106	123	2.706	150	3.430	199	127	135
1961-65	7.827	186	8.450	233	108	125	2.791	154	3.447	200	123	129
1966-70	8.292	197	9.924	273	120	139	2.688	149	3.650	211	135	142
1971-75	8.856	210	12.290	338	139	162	2.572	142	3.725	216	145	153
1976-80	9.259	220	16.770	462	181	210	2.691	149	4.988	289	185	195
1981-85	9.166	218	17.020	469	186	216	3.120	173	6.145	356	197	207
1986-90	9.400	223	18.920	521	201	234	3.378	187	6.640	385	197	207
1991-95	9.646	229	19.240	530	199	231	3.480	193	7.340	425	211	222
1996	9.350	222	18.500	510	198	230	3.650	202	8.000	464	213	224
1997	9.340	222	18.650	514	200	232	3.700	205	8.200	475	222	230
1998	9.400	223	21.000	578	223	259	3.770	209	9.000	522	239	234

Kaynak: Şehirli, S. vd., Türkiye Tahıl ve Yemelik Baklagil Üretiminin Bugünkü Ve Gelecekteki Boyutları, s.435, (http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/a11654ad1e1e483_ek.pdf e.t. 19.12.2018)

2001-2017 yılları arasında buğday ekim alanlarında %17.9, arpa ekim alanlarında %33.3, pamuk ekim alanında %26.7 şeker pancarı ekim alanlarında ise %5.4 oranında azalma gerçekleşmiştir. Bunların tam tersi olarak mısır ekim alanlarında %25.3 ve ayçiçeği ekim alanlarında %52.8 oranında artış gerçekleşmiştir.(Tablo 12). Bu ürünlerin ülkemizde artış göstermesinin en büyük nedeni sanayi endüstrisinde hammadde olarak çok büyük girdi sağlaması ve yem sanayisinde kullanılmasıdır. Diğer yandan hayvancılığın önemli olduğu bölgelerde silajlama yöntemlerinde mısırın temel madde olarak kullanılmasıdır.

Tablo 12'deki ürünlerin üretim miktarlarını incelediğimizde 2001-2017 yılları arasında buğday üretiminde %13.5, mısır üretiminde %62.7, ayçiçeği üretiminde %202.2, pamuk üretiminde %3.9, şeker pancarı üretiminde %67.4 oranında artış görülürken arpa üretiminde %5.3 oranında azalma yaşanmıştır. Arpa ürünlerinin giderek az tüketilmesi ve üretim alanlarının büyük oranda azalması üretimin azalmasındaki en büyük neden olarak görülebilir.

Tablo 12: Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Alan ve Üretim Miktarları(Seçilmiş Ürünlerde)

	Buğday	Arpa	Mısır	Ayçiçeği	Pamuk (Kütlü)	Şekerpancarı
	Wheat	Barley	Maize	Sunflower	Cotton (raw)	Sugar beets
Ekilen alan (Dekar)						
Sown area (Decare)						
2001	93 500 000	36 400 000	5 500 000	5 100 000	6 846 650	3 587 630
2002	93 000 000	36 000 000	5 000 000	5 500 000	7 210 770	3 724 680
2003	91 000 000	34 000 000	5 600 000	5 450 000	6 373 290	3 153 030
2004	93 000 000	36 000 000	5 450 000	5 500 000	6 400 450	3 153 440
2005	92 500 000	36 500 000	6 000 000	5 660 000	5 468 800	3 358 120
2006	84 900 000	36 498 000	5 360 000	5 854 000	5 907 000	3 256 995
2007	80 977 000	34 280 165	5 175 000	5 546 778	5 302 528	3 002 421
2008	80 900 000	29 500 000	5 950 000	5 800 000	4 950 000	3 219 806
2009	81 000 000	30 100 000	5 920 000	5 840 000	4 200 000	3 244 428
2010	81 034 000	30 400 000	5 940 000	6 414 000	4 806 500	3 291 669
2011	80 960 000	28 688 331	5 890 000	6 557 000	5 420 000	2 972 648
2012	75 296 394	27 487 664	6 226 094	6 046 160	4 884 963	2 806 945
2013	77 726 000	27 205 100	6 599 980	6 097 839	4 508 900	2 913 282
2014	79 192 084	27 872 973	6 586 450	6 574 576	4 681 429	2 887 851
2015	78 668 874	27 835 830	6 881 699	6 853 174	4 340 134	2 744 873
2016	76 719 448	27 400 521	6 800 192	7 201 081	4 160 098	3 224 477
2017	76 688 785	24 247 372	6 390 844	7 796 217	5 018 534	3 392 742
Üretim (Ton)						
Production (Tonnes)						
2001	19 000 000	7 500 000	2 200 000	650 000	2 357 892	12 632 522
2002	19 500 000	8 300 000	2 100 000	850 000	2 541 832	16 523 166
2003	19 000 000	8 100 000	2 800 000	800 000	2 345 734	12 622 934
2004	21 000 000	9 000 000	3 000 000	900 000	2 455 071	13 517 241
2005	21 500 000	9 500 000	4 200 000	975 000	2 240 000	15 181 247
2006	20 010 000	9 551 000	3 811 000	1 118 000	2 550 000	14 452 162
2007	17 234 000	7 306 800	3 535 000	854 407	2 275 000	12 414 715
2008	17 782 000	5 923 000	4 274 000	992 000	1 820 000	15 488 332
2009	20 600 000	7 300 000	4 250 000	1 057 125	1 725 000	17 274 674
2010	19 674 000	7 250 000	4 310 000	1 320 000	2 150 000	17 942 112
2011	21 800 000	7 600 000	4 200 000	1 335 000	2 580 000	16 126 489
2012	20 100 000	7 100 000	4 600 000	1 370 000	2 320 000	14 919 940
2013	22 050 000	7 900 000	5 900 000	1 523 000	2 250 000	16 488 590

2014	19 000 000	6 300 000	5 950 000	1 637 900	2 350 000	16 743 045
2015	22 600 000	8 000 000	6 400 000	1 680 700	2 050 000	16 022 783
2016	20 600 000	6 700 000	6 400 000	1 670 716	2 100 000	19 592 731
2017	21 500 000	7 100 000	5 900 000	1 964 385	2 450 000	21 149 020

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> e.t. 25.12.2018)

Türkiye’de yetişen bazı bitkilerin üretim miktarlarını incelediğimizde Tablo 13’te görüldüğü gibi 2001-2017 yılları arasında üzümde %29.2, elmada %23.7, portakalda %56, çayda %57.5, fındıkta %8 ve en büyük artışın yaşandığı zeytinde ise %250 oranında artış yaşanmıştır.

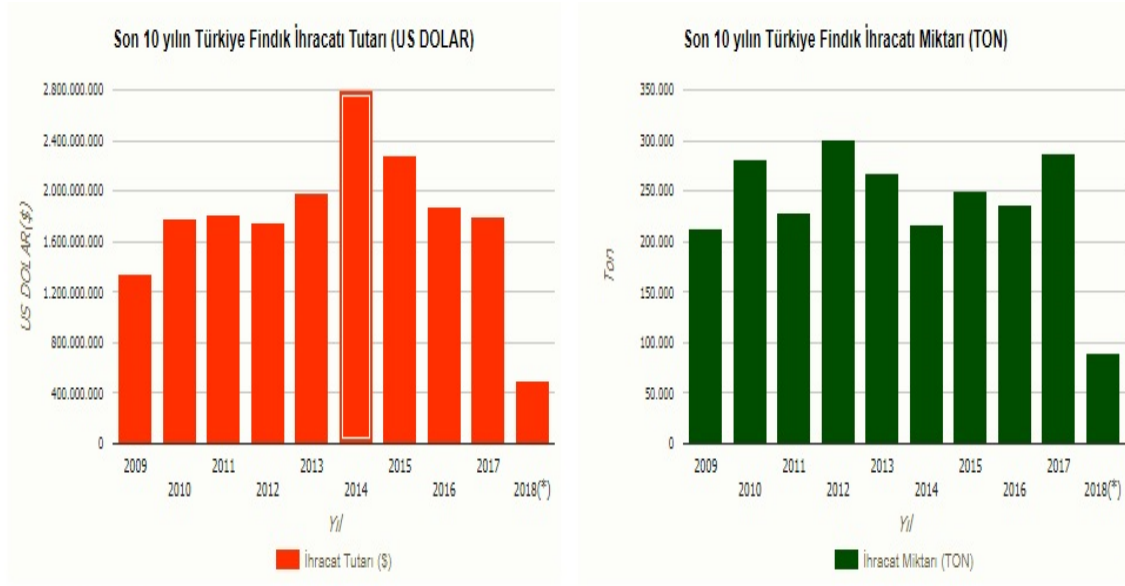
Tablo 13: Meyveler, içecek ve baharat bitkilerin üretim miktarları (Seçilmiş ürünlerde).

						(Ton - Tonnes)
	Üzüm	Elma	Zeytin	Portakal	Fındık	Çay
	Grapes	Apples	Olives	Oranges	Hazelnuts	Green tea
2001	3 250 000	2 450 000	600 000	1 250 000	625 000	824 946
2002	3 500 000	2 200 000	1 800 000	1 250 000	600 000	791 700
2003	3 600 000	2 600 000	850 000	1 250 000	480 000	869 000
2004	3 500 000	2 100 000	1 600 000	1 300 000	350 000	1 105 000
2005	3 850 000	2 570 000	1 200 000	1 445 000	530 000	1 192 004
2006	4 000 063	2 002 033	1 766 749	1 535 806	661 000	1 121 206
2007	3 612 781	2 457 845	1 075 854	1 426 965	530 000	1 145 321
2008	3 918 442	2 504 494	1 464 248	1 427 156	800 791	1 100 257
2009	4 264 720	2 782 365	1 290 654	1 689 921	500 000	1 103 340
2010	4 255 000	2 600 000	1 415 000	1 710 500	600 000	1 305 566
2011	4 296 351	2 680 075	1 750 000	1 730 146	430 000	1 231 141
2012	4 234 305	2 888 985	1 820 000	1 661 111	660 000	1 250 000
2013	4 011 409	3 128 450	1 676 000	1 781 258	549 000	1 180 000
2014	4 175 356	2 480 444	1 768 000	1 779 675	450 000	1 266 311
2015	3 650 000	2 569 759	1 700 000	1 816 798	646 000	1 327 934
2016	4 000 000	2 925 828	1 730 000	1 850 000	420 000	1 350 000
2017	4 200 000	3 032 164	2 100 000	1 950 000	675 000	1 300 000

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> e.t. 25.12.2018)

Türkiye ihracatının önemli kaynaklarından olan fındık, gerek Türkiye tarımında gerek ülke ekonomisinde çok büyük öneme sahiptir. Türkiye’de fındık üretimine ve ihracatına baktığımızda Şekil 4’te görüldüğü gibi 2014 yılında 2,8 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir. Diğer yandan dünya fındık üretiminde önemli bir paya sahip olan Türkiye, dünyadaki fındık üretiminin %70’ine sahiptir. Bu üretimin %80’i ihracat edilirken %20’lik oran iç talebi karşılamaya yönelik olarak kullanılmaktadır. Türkiye’den sonra en büyük üretici ülkeler; İtalya, ABD ve İspanya’dır. Üretim her ne kadar diğer ülkelere göre yüksek olsa da verimlilik açısından Türkiye diğer ülkelerin gerisinde kalmıştır. Örneğin Türkiye’de 1993-1999 yılları arasında üretim ortalaması 94 kg/da iken bu oran ABD’de 249 kg/da ortalamasındadır. Ülkemizde dış ticarete önemli bir paya sahip olan fındık üretiminin son on yıl içindeki üretim ve ihracat miktarlarının gösterildiği Şekil 4’te, fındığın gerek üretimde gerek ihracatta belli bir ivmeyi yakalayamadığı görülmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi olarak iklim şartları gösterilmektedir. Fakat iklim şartları yalnızca tek sebep değildir. Yanlış tarım yöntemleri, üreticilerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamaları, çevresel faktörler, tarım birliklerinin ve kooperatiflerin fındık üretimine ve ticaretine yeterli önemi vermemesi, ihracatın artışı için yeterli reklamın dış piyasada gerçekleştirilememesi gibi nedenler fındık üretiminin ve ticaretinin önündeki engeller olarak sıralanabilir.(Hekimoğlu, Altındeğer 2006:29)

Şekil 4: Yıllara göre fındık ihracatı ve üretimi.

2018*: 2018 Kasım ayı sonunda kadar alınan veriler.

Kaynak: Giresun Ticaret Borsası(<http://www.giresuntb.org.tr/IhracatVerileri> 06.01.2019)

Tablo 14’te bazı ürünlerin Türkiye’de kişi başı tüketimi ve yeterlilik derecesi verilmiştir. Ürünler arasında sert kabuklu bitkiler yıllara göre en yüksek derecelere sahipken kişi başı tüketim bakımından oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ihracatta sert kabuklu bitkilere ağırlık verilmesidir. Diğer yandan tahılların ve sebzelerin ülkemiz besin zincirinde önemli bir paya sahip olmasından dolayı kişi başı tüketimi de oldukça fazladır.

Tablo 14: Seçilmiş Ürünlerin Yeterlilik Derecesi (YD) ve Kişi Başı Tüketimi (KT)

Yıllar	Tahıllar		Kuru Baklagil		Sebze		Şeker Pancarı		Turunçgiller		Diğer Meyveler		Sert Kabuklular		Pirinç	
	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)	Y.D. (%)	K.T. (kg)
2012	93,1	247,5	100,5	13,9	106,6	282,1	100	(1)*	143,5	30,4	104,9	2,9	193,1	7,5	86,9	7,5
2013	98,8	231,3	88,9	15	107,1	281,6	100	-1	160,2	28,4	102,6	3	183,2	6,8	80,1	8,3
2014	86,4	220,9	84,3	14,2	106,7	280,5	100	(1)*	160,4	28,8	101,8	2,5	172,5	6	65,4	9,3
2015	110,2	199,7	86,7	14,2	106,8	279,6	100	(1)*	163,6	29,3	104	2,6	179,4	7,6	69,9	9,5
2016	97,2	204,3	82,9	14,7	106,7	281	100	(1)*	175,7	29	103,7	2,8	138,7	8	69,9	9,4

(1)* : Uygulanamamıştır.

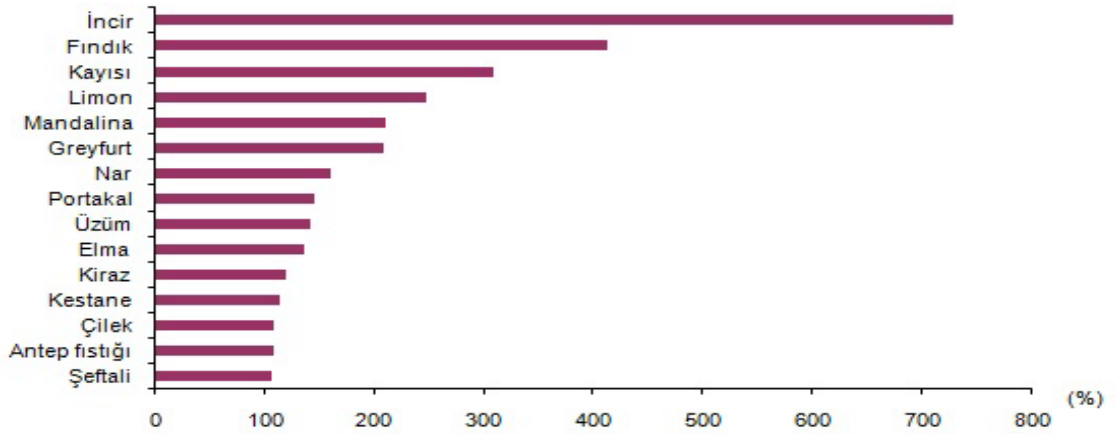
Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> e.t. 14.01.2019)

Diğer meyveler grubundan olan incirin yeterlilik derecesi Şekil 5'te görüldüğü gibi %727,3 oranıyla oldukça yüksektir. Diğer meyveler grubu içinde yer alan bazı bitkilerin yeterlilik derecelerine baktığımızda ise kayısının %308,7, narın %161, üzümün %141,6, elmanın %135,9 ve muzun %58,3 olarak gerçekleşmiştir. Sert kabuklu ürünler arasında yeterlilik derecesi en yüksek olan bitki %413,1 oranıyla fındık olmuştur. (TÜİK 2018)

Turunçgiller grubunda yer alan bitkileri incelediğimizde ise yeterlilik derecelerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Greyfurtun yeterlilik derecesi %209 olurken, limon %246,7, mandalina %209,7 ve portakal %145,1 olarak gerçekleşti.(TÜİK 2018)

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de en çok tüketilen bitkilerden olan çayın ise iç talebi karşılayacak seviyelere ulaştığını görmekteyiz. Çayın 2016-2017 dönemi arasında yeterlilik derecesi %95,4 oranında gerçekleşmiştir.(TÜİK 2018)

Şekil 5: Seçilmiş Ürünlerin Yeterlilik Dereceleri, 2016-2017

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> e.t. 14.01.2019)

1.2.1.3.1.6.2. Hayvansal Üretim

Türkiye nüfusunun %22,7'lik gibi önemli bir kısmının kırsal alanlarda yaşamasından dolayı hayvancılık sektörü önemini korumaktadır. Diğer yandan farklı iklim şartları ve coğrafi yapıdaki farklılıklar, hayvan türleri ve hayvan ırklarındaki farklılıklar da Türkiye'de hayvancılığın önemini arttırmaktadır.(Yılmaz 2015:165)

Tarım sektörü içinde hayvancılık, ekonomiye katma değer yaratması ve diğer sektörlere kaynak yaratması bakımından sektörel olarak çok büyük önem arz etmektedir. Öte yandan hayvancılık sektörü kırsal nüfusta ve kentsel nüfusta istihdam yaratması bakımından, insanların temel gıda ihtiyaçlarını karşılaması bakımından ve bu ihtiyaçları karşılarken ihtiyaç duyulan diğer yan sanayilerin oluşmasında da, yem sanayi, ilaç sanayi, hayvancılıkta kullanılan teknolojik alet sanayisi vb., çok büyük öneme sahiptir.

Tablo 15: Türkiye’de Yıllara Göre Canlı Hayvan Sayısı(Baş)

YIL	Toplam	Sığır	Toplamdaki Payı %	Manda	Toplamdaki Payı %	Koyun	Toplamdaki Payı %	Keçi	Toplamdaki Payı %
2002	41.878.375	9.803.498	23,4	121,077	0,3	25.173.706	60,1	6.780.094	16,2
2003	42.104.672	9.788.102	23,2	113,356	0,3	25.431.539	60,4	6.771.675	16,1
2004	41.984.338	10.069.346	24	103,9	0,2	25.201.155	60	6.609.937	15,7
2005	42.453.194	10.526.440	24,8	104,965	0,2	25.304.325	59,6	6.517.464	15,4
2006	43.232.086	10.871.364	25,1	100,516	0,2	25.616.912	59,3	6.643.294	15,4
2007	42.870.109	11.036.753	25,7	84,705	0,2	25.462.293	59,4	6.286.358	14,7
2008	40.514.391	10.859.942	26,8	86,297	0,2	23.974.591	59,2	5.593.561	13,8
2009	37.688.958	10.723.958	28,5	87,207	0,2	21.749.508	57,7	5.128.285	13,6
2010	40.837.450	11.369.800	27,8	84,726	0,2	23.089.691	56,5	6.293.233	15,4
2011	44.793.487	12.386.337	27,7	97,632	0,2	25.031.565	55,9	7.277.953	16,2
2012	49.804.866	13.914.912	27,9	107,435	0,2	27.425.233	55,1	8.357.286	16,8
2013	53.042.643	14.415.257	27,2	117,591	0,2	29.284.247	55,2	9.225.548	17,4
2014	55.830.115	14.223.109	25,5	121,826	0,2	31.140.244	55,8	10.344.936	18,5
2015	56.051.937	13.994.071	25	133,766	0,2	31.507.934	56,2	10.416.166	18,6
2016	55.551.460	14.080.155	25,3	142,073	0,3	30.983.933	55,8	10.345.299	18,6
2017	60.417.333	15.943.586	26,4	161,439	0,3	33.677.636	55,7	10.634.672	17,6

Kaynak: ZMO, (<http://www.zmo.org.tr/> e.t.23.01.2019)

Tablo 15’te Türkiye’de yıllara göre sığır, manda, koyun ve keçi varlıklarını görmekteyiz. Tabloya göre toplam hayvan sayısında 2002-2017 yılları arasında %44,26 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Yine bu yıllar arasında sığır sayısında %62,6, manda sayısında %33,3, koyun sayısında %33,7, keçi sayısında ise %56,8 oranında artış gerçekleşmiştir. Tablodaki hayvanlar arasında koyunun toplam hayvan sayısı içindeki payının diğer hayvan sayılarına göre azaldığı görülmektedir. 2002 yılında koyun sayısının toplam hayvan sayısındaki payı %60,1 iken 2017 yılında bu oran %55,7 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 16: Türkiye’de Hayvansal Ürünlerin Üretimi

	Kırmızı et (Ton)	Süt (Ton)	Tavuk eti (Ton)	Tavuk yumurtası (Bin adet)	Bal (Ton)	Yaş ipek kozası (Ton)	Yapağı (Ton)	Kıl (Ton)	Tiftik (Ton)
2001	435 778	9 495 550	614 745	10 575 046	60 190	47	40 909	2 684	400
2002	420 595	8 408 568	696 187	11 554 910	74 554	100	38 244	2 589	318
2003	366 962	10 611 011	872 419	12 666 782	69 540	169	46 456	2 741	333
2004	447 154	10 679 406	876 774	11 055 557	73 929	143	45 972	2 715	304
2005	409 423	11 107 897	936 697	12 052 455	82 336	157	46 176	2 654	302
2006	438 530	11 952 099	917 659	11 733 572	83 842	127	46 776	2 728	274
2007	575 622	12 329 789	1 068 454	12 724 959	73 935	125	46 752	2 536	237
2008	482 458	12 243 040	1 087 682	13 190 696	81 364	125	44 166	2 238	194
2009	412 621	12 542 186	1 293 315	13 832 726	82 003	136	40 270	2 002	174
2010	780 718	13 543 674	1 444 059	11 840 396	81 115	126	42 823	2 607	200
2011	776 915	15 056 211	1 613 309	12 954 686	94 245	151	46 586	3 062	194
2012	915 844	17 401 262	1 723 919	14 910 774	89 162	134	51 180	3 570	200
2013	996 125	18 223 712	1 758 363	16 496 751	94 694	121	54 784	4 902	260
2014	1 008 272	18 630 859	1 894 669	17 145 389	103 525	80	58 403	5 460	280
2015	1 149 262	18 654 682	1 909 276	16 727 510	107 665	66	59 196	5 569	325
2016	1 173 042	18 489 161	1 879 018	18 097 605	105 727	103	62 525	5 445	341
2017	1 126 403	20 699 894	2 136 734	19 281 196	114 471	102	63 315	5 796	356

Kaynak: TÜİK, (<http://www.tuik.gov.tr> e.t. 04.02.2019)

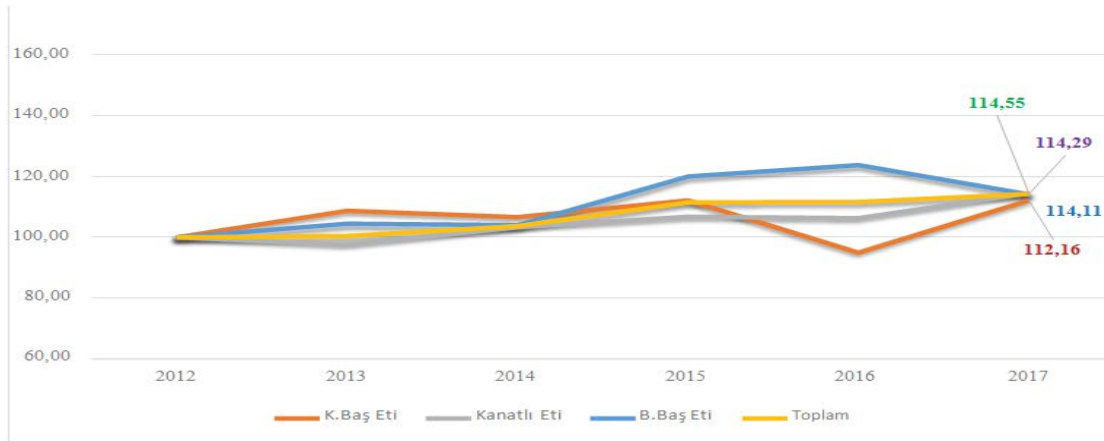
Tablo 16’da Türkiye’de bazı hayvansal ürünlerin üretim değerleri verilmiştir. Tabloya göre 2001-2017 yılları arasında kırmızı et üretiminde %158 oranında bir artış görülmektedir. Fakat son yıllarda yapılan araştırmalara göre kırmızı et üretiminin yetersiz olduğu ve tüketimi karşılamak amacıyla 2016 yılında 5 bin 720 ton et ithalatı gerçekleştiği görülmüştür.(TAGEM, 2018). Tablo 16’yı incelediğimizde genel olarak Türkiye’de üretilen hayvansal ürünlerde büyük oranda artış görülürken tiftik üretiminde tam tersi bir durum olduğu görülmektedir. 2001-2017 yılları arasında tiftik üretiminde %11 oranında azalma görülmektedir.

TÜİK verilerine göre hesaplanan Şekil 5 incelendiğinde 2012 yılı baz alınarak yapılan hesaplamalarda 2012-2017 yılları arasında kişi başı et tüketimi %14,2, büyükbaş et tüketimi %14,1, kanatlı eti tüketimi %14,6, küçükbaş eti tüketimi %12,1 oranında artış göstermiştir. Diğer yandan 2017 yılında bir önceki yıla

göre et tüketimi %2,33, küçükbaş eti tüketimi %18,1, kanatlı eti tüketimi %7,7 artış gösterirken büyükbaş eti tüketimi %7,82 oranında azalmıştır.

2017 TÜİK verileri ile	
Üretim + ithalat - ihracat	2.988.657 ton
Nüfus	80,81 milyon kişi
Kişi Başı Et Tüketimi	36,98 kg (22,81 kg'ı beyaz et)
2016 TÜİK verileri ile Türkiye Kişi Başı Balık Tüketimi	6,19 kg

Şekil 6: Kişi Başı Et Tüketim Endeksi (2012=100)

Kaynak: Et ve Süt Kurumu, (www.esk.gov.tr e.t. 05.02.2018)

Türkiye’de tavuk eti üretimi 2017 yılında geçmiş yıllara göre önemli gelişme göstermiştir. Tablo 17’de görüldüğü gibi üretim %13,7 oranında artış gösterirken tüketimdeki artış oranı %10,9 olmuştur. 2017 yılında kanatlı hayvanların %64’ü et üretiminde %34’ü yumurta üretiminde kullanılan tavuklar oluştururken %1’lik kısmı ise hindi, ördek, kaz gibi diğer kanatlılar oluşturmuştur.(TAGEM 2018)

2017 yılında Türkiye’nin bölgesel düzeyde tavuk eti üretimi incelendiğinde Doğu Marmara %34, Ege Bölgesi %24, Batı Marmara bölgesi %15, Akdeniz Bölgesi ise %11 paya sahiptir. İllere göre incelendiğinde ise 2017 yılında Manisa ili Türkiye’de et tavuğu üretiminde ilk sırada yer alırken Bolu ili ise ikinci sırada

bulunmaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye'nin batı bölgelerinde ve illerinde tavuk üretimi daha yoğunluk kazanmıştır. Nüfusun batı bölgelerinde daha yoğun olması, üretimde kullanılan yem ürünlerinin batı bölgelerinde üretilmesinin mevsimsel ve coğrafi şartlar bakımından daha elverişli olması, diğer yandan ulaşım maliyetlerinin diğer bölgelere göre daha düşük olması tavuk ürünleri üretiminin batıda yoğunlaşmasının en büyük nedenlerdir.(TAGEM 2018)

Tablo 17: Türkiye Tavuk Eti Verileri(Ton)

	2013	2014	2015	2016	2017	Değişim ¹ (%)
Üretim	1.758.363	1.894.669	1.909.276	1.879.018	2.136.734	13,7
Tüketim	1.401.146	1.498.221	1.576.157	1.564.701	1.735.755	10,9
İthalat^{2,3}	350	317	887	85	2.752	3.137,6
İhracat²	357.567	396.765	334.006	314.402	403.731	28,4
Kişi Başına Tüketim (kg)	18,3	19,3	20,0	19,6	21,4	9,2

Not: : TÜİK (Temmuz 2018) 1/Verisi bulunan son iki yılın değişimi göstermektedir. 2/0207 GTİP nolu tavuk ve sakatat alınmıştır. 3/Türkiye'nin tavuk eti ithalatı bulunmamakta olup; mevcut veriler iptal ve iadelerden oluşmaktadır.

Kaynak: TAGEM,(<https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM E.t. 06.02.2019>)

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Politikaları

Cumhuriyetin ilanından bu yana Türkiye’de çeşitli tarım politikaları uygulanmış ve bu politikalar bazı dönemlerde başarılı olmuşken bazı dönemlerde hedeflenen planlara ulaşılamamıştır. Uygulanan tarım politikalarını 1923-1950 dönemi, 1950-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2000’den günümüze kadar gelişen dönemler şeklinde ele alacağız.

2.1.1. 1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Politikaları

Bu dönemi kendi kendine yeterlilik dönemi olarak da adlandırabiliriz. Bu dönemde Türkiye’de uygulanan tarım politikasının amacı ülke nüfusuna yeterli gıda ürünlerini temin edebilmek olmuştur. Ülkenin iç dinamikleri ile nüfusun besin ihtiyaçlarını karşılamak ve dışarıdan herhangi bir gıda ithalatı yapmadan iç talebi karşılamak temel hedef olmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin hedeflerine ulaşması zor bir süreçten geçmiştir. Cumhuriyetin ilanından önceki süreçte yaşanan büyük savaşlar, ülke nüfusundaki emek gücünün savaşlarda büyük kayıplara uğraması, tarımda halen ilkel yöntemlerin kullanılması tarımda üretimin yeterli seviyelere ulaşmasında ve hedeflenen politikalara ulaşmada büyük sıkıntılara neden olmuştur.(Şahinöz 2001:95)

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanlarda yaşayan nüfusun kentsel nüfusa oranla daha fazla olması yapılan politikaların köylere ve kırsal alanlarda yaşayan topluma göre belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu amaçla ilk olarak yapılan politika köylülerden ürettikleri ürünlerin %10 oranında alınan aşar vergisinin kaldırılması olmuştur. Böylece köylülerin üretime katkısı arttırılmaya ve üretimde artış hedeflenmiştir. Yine bu dönemde tarımsal alanda kalkınma devletin bir görevi olarak görülmüş ve çiftçilere kredi destekleri sağlanmaya çalışılmıştır. 1924 yılında Ziraat Vekaleti” kurulmuş ve devletin tarım alanında hedeflenen amaçlarına ulaşması amacıyla bakanlık kurulmuştur. Yapılan bu çalışmalar ilk yıllarda tarımda önemli hedeflerin ulaşmasında önemli katkı sağlamıştır.(Fidan 2014:25)

Cumhuriyetin ilk yılları olan 1923-1938 yılları arasında toprak sıkıntısı yaşayan belli bir grup çiftçiye 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmış ve meralarda tarıma

elverişli hale getirilmiştir. Bu dönemde tarıma açılan meralar 3,9 milyon dekar civarındadır. Bu dönemde tarımda hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir. 1929 yılında tarımda %27 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir. Ancak 1929 sonrasındaki yıllarda dünya genelinde yaşanan ekonomik buhran Türkiye’yi de büyük oranda etkilemiştir. İhracatta yaşanan daralma çiftçinin ekonomik olarak büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan bu ekonomik kriz devletin tarıma dayalı politikalarında düzenlemeler yapmasını büyük paya sahip olmuştur. Tarımda büyük önlemler alınmıştır. Sanayisi tarım ürünlerine dayalı bir ekonomi modeli temek hedefler arasında olmuştur. İç pazarın canlanması hedeflenmiş, iç pazarda kullanılan ürünlerin yerli ve milli olmasına önem verilmiş, dış ticarete takas yöntemine gidilmiş, tarımda kullanılan verimsiz tekniklerin yerini modern teknikler ve ıslah çalışmaları almıştır. Bu dönemde çiftçiyi korumak amacıyla maddi ekonomik olarak çok büyük destekler verilmiştir. Ziraat Bankası’na borcu olan çiftçilere ödeme kolaylıkları, bazı borçlarında indirim hatta af getirilmiş, bazı çiftçilere de düşük faiz oranları ile krediler sağlanmıştır. (Dernek 2006:3)

1929 ekonomik buhranının etkilerinin devam ettiği 1932 yılında tarımsal destekler devam etmiş, tahıl ürünlerinde fiyat destekleri devlet eliyle belirlenmeye başlamıştır. Bu dönemde “devletçilik” ilkesi belirgin olarak yaşanmaya başlamıştır. Devam eden süreçte 2056 sayılı Buğday Koruma Kanunu çıkarılmış ve Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur. Yine bu dönemde yurt genelinde toplumda tarım bilincini arttırmak amacıyla çeşitli eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve tarımda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Örneğin; Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş, Türkiye’nin çeşitli illerinde tarımsal eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan çiftçilerin birlik ve beraberliğinin amaçlandığı kooperatifleşmeye gidilmiş ve Tarım kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuştur. (Dernek 2006:4)

İkinci dünya savaşının yaşandığı ve sonraki süreçte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik olarak daralmalar görülmüştür. Tarımsal üretim büyük ölçüde düşmüş, bazı ürünlerde ülke genelinde kıtlık yaşanmıştır. İç piyasayı canlandırmak için Merkez Bankası para arzını arttırmış bu da gıda fiyatlarında büyük oranda artışa neden olmuştur. Ülke genelinde ilk defa yaşanacak olan fiyat enflasyonu yaşanmaya başlamıştır. Bu yıllarda uygulamaya konulan narh sistemi ile

fiyat denetimi yapılmaya çalışılmış fakat bazı ürünlerde karaborsa durumu görülmüştür. Yine bu dönemde değerlendirilmek amacıyla belli araziler tarıma kazandırılmak istenmiş ve 11.06.1945 tarihinde 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile vakıf, özel idare ve belediyelere ait araziler ve 5 bin dönümü geçen özel mülk araziler çiftçilere dağıtılarak üretim arttırılmaya çalışılmıştır. Bu kanunla hazine arazileri dağıtılmış fakat yeterli tedbirler alınamadığından hedeflenen politikalara ulaşılammıştır.(Yavuz 2000:11)

2.1.2. 1950-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Politikaları

1950-1960 yılları arasındaki dönem Türkiye’de tarım sektöründe büyük gelişmelerin yaşandığı dönem olarak gösterilmiştir. Siyasi olarak Demokrat Parti hükümetinin başta olduğu bu dönemde tarım sektörü öncü sektör olarak belirlenmiştir. İkinci dünya savaşı etkilerinin yaşandığı bu dönemde bütün dünyanın kalkınmayı hızlandırma çalışmalarından Türkiye de payını tarımsal üretimi arttırmak amacıyla yapılan yardımlarla almıştır. Türkiye’yi bir tarım ülkesi olarak gören Avrupa ve Amerika yapılan destekleri de bu doğrultuda planlayarak yapmıştır. Avrupa’nın gıda tedarikçisi olarak Türkiye’nin belirlendiğini bu dönemde, yapılan desteklerin temel hedefi Türkiye’nin bir tarım ülkesi olarak gelişmesini sağlamaktır. Bu nedenle tarıma dayalı kalkınma çerçevesinde 1950 yılların ortalarına kadar Türkiye’ye yapılan dış fonların neredeyse tamamı tarım sektörüne aktarılmıştır.(Sungur 2016:7)

1948 yılında ABD tarafından Türkiye’ye yapılan Marshall Yardımlarının genel niteliği tarımsal sanayi ürünleri ve tarımda kullanılan araç ve gereçlerdir. Bu yardımlardan da anlaşılacağı üzere temel hedef Türkiye’de tarım üretimini ön planda tutmaktır. Yapılan yardımlar ile Türkiye’ye çok sayıda traktör ve traktör yanında kullanılan pulluk ve diğer yan sanayi ürünleri gönderilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Türkiye tarihinde, temeli tarımda olmak üzere ekonomik olarak devrimsel nitelikte bir sonuç doğurmuştur. Bu tarihe kadar Türkiye’de tarımda kullanılan traktör vb. sanayi ürünlerinin sayısı oldukça düşük seviyelerdeydi. İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve öncesinde yaşanan 1929 ekonomik buhranı ülkede genelinde ithalat ve ihracatı büyük ölçüde düşürdüğünden tarımda kullanılan ağır sanayi ürünlerinin sayısını da giderek azaltmıştı. Az sayıda bulunan traktör vb. ürünlerin yedek

parçalarının da bulunmaması bu ürünleri atıl duruma gelmesine neden olmuştu. (Oktar, Varlı 2010)

Tablo 18: 1945-1954 Yılları Arasında Türkiye’de Traktör Sayısı

Yıllar	Traktör Sayısı	Artış Oranı(%)
1945	1156	-
1946	1356	17,3
1947	1556	14,7
1948	1759	12,9
1949	9170	422,2
1950	16585	80,9
1951	24000	44,7
1952	24425	30,9
1953	35600	13,3
1954	37743	3

Kaynak: Oktar S., ve Varlı A., Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikaları , Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1, 2010, s.12. (<http://dergipark.gov.tr/> e.t. 04.12.2018)

Tablo 18’de görüldüğü üzere 1945-1954 yılları arasında Türkiye’de traktör sayısı 36587 adet artmıştır. Artış oranının en fazla olduğu yıl olan 1949 yılında Marshall Yardımları’nın çok büyük etkisi olmuştur ve bir önceki yıla göre yüzde 422,2 oranında artış gerçekleşmiştir.

1950-1960 yılları arasında Türkiye’nin tarım politikalarını incelediğimizde bu dönemi “plansız dönem” olarak ifade edebiliriz. Hızlı ekonomik büyümenin yaşandığı 1950-1953 yılları arasında dışarıdan yapılan yardımların çok büyük etkisi olmuştur. Bu yardımlar arasında Marshall Yardımları ekonomik gelişmenin itici gücü olarak ana faktör olmuştur. Diğer yandan tarımda makineleşme artarken, tarımda verilen kredilerin artması, iklim şartlarında elverişli bir dönemin yaşanması üretimin artmasında çok büyük rol oynamıştır. Diğer yandan ulaşımda kara yoluna yapılan büyük yatırımlar, yine bu dönemde Kore Savaşı etkisiyle tarım ürünlerine içeriden ve dışarıdan artan talep üretimin artmasında önemli faktörler olmuştur. (Yurtoğlu, 2014). Sonuç olarak bu dönemde ekim alanları 14.5 milyon hektardan

18,8 milyon hektara, buğday ekim alanları %100 oranında, üretim oranı ise %132 oranında artmış, yine buğday üretiminde verim 95 kg'dan 110 kg'a, arpa ekim alanı %63, üretim miktarı % 124, arpa üretiminde verimlilik 95 kg'dan 130 kg'a yükselmiştir. Bu dönemde GSMH yıllık ortalama %11,3 oranında artış göstermiş, Türkiye buğday ihracatında dünya genelinde dördüncü sıraya yükselmiştir. Fakat 1954 yılı ve sonrasında iklim şartlarındaki olumsuzluklar, enflasyon oranında yaşanan hızlı artışlar ekonomide beklenen ilerlemeyi gösterememiş ve gerek tarımda gerek ülke ekonomisinin genel durumunda durgunluk ve gerileme yaşanmıştır. Tarım gelirlerinde %10 azalma görülürken milli gelirden %3 oranında azalma yaşanmıştır. Daha sonraki dönemlerde yüksek enflasyonu durdurmak amacıyla kredi hacminde küçülmeye gidilmiş, ihracatı arttırmak amacıyla devalüasyona gidilmiş, ithalatı önlemek amacıyla ise kotalar konulmuştur.(Dernek 2006:5)

2.1.3. 1960-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikaları

1961 Anayasasında, “Sosyal ve Ekonomik Hükümler” başlığı altında devlete planlama görevi verilmiş ve planlama süreci zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde devletin üstlendiği bazı görevler KİT'lere devredilmiş, ekonomik ve sosyal hayatta planlama süreci devletin her kademesinde hissedilmeye başlanmıştır. Yaşanan bu sürecin daha etkin ve sürdürülebilir olması amacıyla 30 Eylül 1960 tarihine Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.(Takım 2011:156)

DPT'nin kurulması ile başlayan planlı dönemler beşer yıllık olarak hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 1963 yılından itibaren yürürlüğe giren ilk beş yıllık kalkınma planında öncü sektör olarak sanayi sektörü belirlenmiş ve ithal ikameye dayalı planlama süreci başlatılmıştır. Bu dönemde tarım sektörüne destekler genellikle müdahaleci ve yol gösterici şeklinde olurken daha sonraki dönemlerde ise fiyat desteği politikası ön planda tutulmuştur. Planlama döneminin ilk yılları olan 1960-1980 yılları arasında tarım sektörünün ilk amacı, ithal ikameci sanayi sektörünün gelişmesi için tarımsal üretim ve tarımda verimlilik artışı olmuştur.(Eştürk, Ören, 2014:195)

Yürürlüğe giren ilk beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde tarım sektörüne verilen sübvansiyonların temel hedefi nihai ürünler yerine, tarımda verimliliği

arttırmak amacıyla yapılan temel girdilerin arttırılması olmuştur. Bu doğrultuda kırsal alanda yaşayan köylü nüfus desteklenmiş ve yoğun tarımsal üretim amaçlanmıştır. Devlet eliyle gerçekleştirilen fiyat sübvansiyonları ilk beş yıllık dönemde olumlu sonuçlar doğurmuş, tarımsal ürünlerde verimliliği etkileyen ilaç, kimyasal gübre ve tohumlukların kullanımlarında önemli ölçüde artışlar görülmüştür. İkinci beş yıllık kalkınma planı sürecinde tarımsal sübvansiyonların ve fiyat desteklerinin azaldığı görülmüştür. Üçüncü beş yıllık kalkınma planına gelindiğinde ise desteklenen tarımsal ürünlerin fiyatlarında yaşanan artışları yurt içinde ve yurt dışında aynı tarımsal ürünlerde büyük fiyat farklılıklarına neden olmuştur. Bu fiyat farklılıklarını önlemek amacıyla 1973 yılında Toprak ve Tarım Reformu Kanunu çıkarılmış, çıkarılan bu kanunla toprakların bütünlüğü korunmaya çalışılmış ve kamulaştırma hedeflenmiştir.(Durak, Karadağ 2017:107).

Çıkarılan 1973 yasası ülke genelinde herhangi bir uygulamaya konulmadan 1976 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş ve yürürlükten kaldırılmıştır. Yasanın çıkış amacının bölgesel düzeyde olması fakat illere ve köylere uygulanmaya çalışılması tartışmalara neden olmuştur. Yürürlükte kaldığı 3 yıl boyunca sadece Şanlıurfa ilinde uygulanmaya çalışılmış ve istenen sonuçlar alınmadan yürürlükten kaldırılmıştır. Şanlıurfa ilinde 1.690.105 da kamulaştırılmış, kamulaştırılan toprakların sadece 230.897 da'ı ihtiyaç sahibi köylülere yasanın koyduğu kurallar çerçevesinde kullanım amaçlı dağıtılmıştır. Geri kalan topraklar ise yasanın yürürlükten kalkması sonucunda tekrar eski sahiplerine kiralama yöntemiyle kullanımlarına sunulmuştur. Yaşanan bu gelişmeler toprak reformlarının planlanma süreçlerini ve sonuçlarını tartışılır hale getirmiştir.(Gün 2003:7)

2.1.4. 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Politikaları

1980'lere gelindiğinde Türkiye ekonomisinde büyük değişimler yaşanmaya başlamıştır. 24 Ocak kararları ile Türkiye artık dışa açılan, yıllardır süregelen kendi kendine yeterlilik politikasından uzaklaşarak, ekonomide liberal politikalar atılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalar ve uygulanmaya konulan liberal ekonomik model, tarıma dayalı ekonomide de büyük değişmelere neden olmuştur.

1990'lara gelindiğinde, 1980 ve sonrasında tarıma yapılan desteklerin azalması ile yaşanan olumsuz sonuçları azaltmak amacıyla, ülke genelinde desteklenen ürün sayısı arttırılmış, çiftçilere yönelik yapılan destekleme alımları arttırılmış, belirli kredilerde borçların silinmesine karar verilmiş, 1993 yılında ürün bazında prim sistemi uygulanmaya başlamıştır. Bu adımlar hem üretici açısından hem tüketici açısından olumlu sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Ürün fiyatlarında giderek azalmalar yaşanmaya başlamış diğer yandan iç talep yavaş yavaş karşılanmaya başlamıştır. Yapılan bu çalışmalara rağmen bu dönemde özelleştirme adımları atılmaya devam edilmiş, Süt Enstitüsü Kurumu (SEK), Yem Fabrikaları, Et Balık Kurumu (EBK), Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK) gibi devlet kurumlarda özelleştirilmeye gidilmiştir. Yapılan bu müdahaleler fiyatlarda istikrarsızlığa ve üretimde kesintilere neden olmuştur. (Eştürk, Ören 2014:196)

1980'lere kadar, tarıma büyük önem verilmiş, fakat bu tarihten itibaren devlet yavaş yavaş tarımdan elini çekmeye başlamıştır. Tarımı destekleyen ürün alma destekleri, girdi destekleri(tohum, gübre, ilaç vb.) yavaş yavaş kaldırılmaya başlamıştır. Bu dönemde başlayan özelleştirme adımları, bütün ürünlerde olduğu gibi tarımsal ürünlerde de gümrük vergilerinin kaldırılması, makro ekonomik politikaların birer parçası olmuştur. Bu politikalar 1996 yılına gelindiğinde Dünya Bankası'nın önerisi ile hızlandırılmış ve bunu 1999-2005 yılları arasında IMF ile yapılan anlaşmalar ile devam ettirilmişti. (Furat 2013:599)

2.1.5. 2000 ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Tarım Politikaları

Türkiye'de 2000 yılına gelinde ülkede ekonomik olarak çok zorlu bir dönem yaşanmaktaydı. 1999 sonrası yaşanan ekonomik kriz, bütün sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de kendini göstermekteydi. Bu dönemde tarım sektöründe girdi fiyatlarının oldukça yüksek olduğu, çiftçilere yönelik sağlanan kredi miktarının oldukça düşük ve faiz oranlarının yüksek olduğu görülmekteydi. Yaşanan bu ekonomik kriz sonucunda IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile ülke genelinde yapılan reformlar ile tarım da payını almış, tarım sektöründe yapılan politikalarda değişikliklere gidilmiştir. Tarım sektöründe destekleme yöntemleri değiştirilerek Doğrudan Gelir Desteği politikasına geçilmiştir. 2000/2172 Bakanlar Kurulu Kararı ile mevcut politikalar değiştirilmiş, Çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği Sağlanması Ve

Kayıt Sisteminin Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında Uygulama Başlatılmasına karar verilmiştir.(Güresinli 2015:58)

2000 ve sonrasında Türkiye tarımında yaşanan politika değişikliği ile DGD önem kazanmış, 2001 yılında DGD'nin destekler içindeki payı %7,6 civarında iken 2003 yılında bu oran %81,4'e kadar çıkmıştır. Sonraki yıllara gelindiğinde yapılan bu desteklerde giderek azalmaya gidilmiş, 2009 yılında DGD'nin destekler içindeki payı %21,7'lere kadar gerilemiştir. Ve daha sonraki yıllarda bu politikadan vazgeçilmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye'de tarım sektöründe farklı destekleme politikalarına gidilmiştir. Tekrardan prim, kredi ve girdi destekleri uygulanmaya başlamıştır. 2010 yılından itibaren ise Havza Bazlı Destekleme Modeli uygulanmaya başlamıştır.(Eştürk,Ören 2014:196)

2017 yılına gelindiğinde ise Tarım ve Orman Bakanlığı'nın "Bakanlığımız tarafından 2017 yılında başlatılan Havza Bazlı Destekleme Modeli kapsamında, Ülkemizde arz açığı bulunan, stratejik öneme haiz, bölgesel önem arz eden, insan beslenmesi - sağlığı ve hayvansal üretim açısından önemli 21 üründe (buğday, arpa, çavdar, çeltik, dane mısır, tritikale, yulaf, mercimek, nohut, kuru fasulye, pamuk, soya, yağlık ayçiçeği, kanola, aspir, çay, fındık, zeytinyağı, patates, soğan (kuru) ve yem bitkileri) mazot-gübre, sertifikalı tohumluk kullanım, fark ödemesi, yem bitkileri, fındık alan bazlı gelir destekleme uygulamaları yürütülmektedir." Açıklamasından da anlaşılacağı üzere Havza Bazlı Destekleme Modeli'nin devam ettiği görülmektedir. (www.tarimorman.gov.tr)

2.2. Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikalarını Uygulayan Kuruluşlar

Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre zarfında kırsal alanlarda yaşayan toplumun sosyo-ekonomik gelişimi sağlamak ve ileri tarım tekniklerine sahip, tarımda üretimde verimliliğin yüksek olduğu bir tarım modeli gerçekleştirmek amacıyla çok sayıda kamu kuruluşu, sivil toplum kuruluşları ve kooperatifler kurulmuştur.

Geçmişten günümüze kadar kurulan ve bazı dönemlerde kapatılan veya isimleri değiştirilen önemli kurumlara baktığımızda; Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Sanayi ve Teknoloji

Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ticaret Bakanlığı, Merkez Bankası, İller Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Tarım Kredi Kooperatifleri, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Kooperatifler, Vakıflar, Ziraat Odaları, Kalkınma Ajansları bazı sivil toplum kuruluşlarıdır.

Yukarıda isimlerini saydığımız bazı kurum ve kuruluşların Türkiye'nin kırsal kalkınma sürecinde ne denli etkili olduklarını ve Türkiye'deki tarımsal ve kırsal alanlara katkılarını sırasıyla aşağıdaki bölümlerde inceleyeceğiz.

2.2.1. Kamu Kurumları

Türkiye'nin tarımsal ve kırsal alanlardaki en önemli politika uygulayıcıları kamu kurumları olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar devlet eliyle gerçekleştirilen tarımsal yardımlar bu kamu kurumları aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Tarımsal ve kırsal alanlarda gerçekleştirilecek mali yardımlar ve diğer destekler merkez teşkilatlarda belirlenirken, uygulayıcı birimler ise merkeze bağlı taşra teşkilatları olmuştur.

2.2.1.1. Tarım ve Orman Bakanlığı

Türkiye'nin en önemli tarımsal ve kırsal kalkınma kurumu olan Tarım ve Orman Bakanlığı 2 Mayıs 1920 tarihinden itibaren Türkiye'de tarımsal ve kırsal kalkınma alanında faaliyetlerde bulunan kamu kuruluşudur. Misyon olarak "Sürdürülebilir tarımsal üretimi, yeterli ve güvenilir gıdaya erişimi, kırsal kalkınmayı ve rekabet edilebilirliği sağlamak amacıyla yenilikçi politikalar belirlemek, uygulamak, izlemek ve değerlendirmek." vizyon olarak "Gıda, tarım ve hayvancılıkta rekabetçi, milli ve küresel çözümler üreten güçlü bir Türkiye." belirlenmiştir.(www.tarimorman.gov.tr)

Bakanlığın merkez teşkilatında;

- Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü,

- Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü,
- Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,
- Strateji Geliştirme Başkanlığı,
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü birimleri bulunurken taşra teşkilatında,
- Araştırma Kuruluşları,
- Bölge Müdürlükleri,
- Eğitim Merkezi Müdürlükleri,
- Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlükleri,
- İl ve İlçe Müdürlükleri,
- Tohum Sertifikasyon Test Müdürlükleri,
- Veteriner Kontrol Enstitüsü Müdürlükleri,
- Veteriner Sınır Kontrol Noktası Müdürlükleri,
- Zirai Karantina Müdürlükleri bulunmaktadır.

Ayrıca bakanlığa bağlı olarak çalışan Bağlı ve İlgili Kuruluşlar bulunmaktadır.

Bağlı Kuruluşlar;

- Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü
- Orman Genel Müdürlüğü
- Türkiye Su Enstitüsü

İlgili Kuruluşlar;

- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü'dür.

Bakanlığın en önemli görevlerinden biri tarımsal destekler ve krediler olurken bunun yanında çiftçileri bilgilendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri, gelecek yıllara ait strateji planlama faaliyetleri, IPARD(Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Programı) faaliyetleri, veterinerlik ve danışmanlık faaliyetleri, arazilerin ıslahı ve sulama faaliyetleri, tarım sigortaları ve doğal afetler, su ürünlerinin, bitkisel ve hayvansal ürünlerinin korunması amacıyla denetim faaliyetleri gibi önemli çalışmalarda bulunmaktadır.

2.2.1.2. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruluşu 04.07.2011 tarihli ve 27984 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile gerçekleşmiştir. Bu kararname ile 2011 yılında kaldırılan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı’nın görevleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiştir.(www.csb.gov.tr).

Bakanlığın temel amacı çevresel yönetim olmakla birlikte, çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, tabiat varlıklarının korunması gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır.

2.2.1.3. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın misyon olarak belirlediği “Enerji kaynaklarını ve doğal kaynakları verimli ve çevreye duyarlı şekilde değerlendirerek ülke refahına en yüksek katkıyı sağlamak.” hedefi tarımsal alanlarda ve kırsal alanlarda arazilerin ve kullanılan toprağın verimliliğini etkilemekte ve atılacak adımların bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Yani elde edilen enerji kaynaklarının çevreye duyarlı olması ülke tarımını da çok önemli düzeyde etkilemektedir. Toprağın doğal yapısının korunması, kimyasal atıklardan korunması, gelecek nesillere daha temiz ve doğal tarımsal ürünlerin bırakılacağı anlamına gelmektedir.(www.enerji.gov.tr)

2.2.1.4. İl Özel İdareleri

2005 yılına kadar taşra teşkilatında merkez teşkilatın görevlerini yerine getirmesi için bulunan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü bu tarihten itibaren fesh

edilmiş ve yerini İl Özel İdarelerine bırakmıştır. Yine aynı şekilde önceki yıllarda kurulan ve fesh edilen Toprak-Su Genel Müdürlüğü, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, Yol Su Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü taşra teşkilatının en önemli kamu kuruluşlarıydı.(Ekim 2006:27)

Kırsal alanlarda merkez birimlerin görevlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan en önemli birim illerde bulunan İl Özel İdaresi'dir. 22.02.2005 tarihli 5302 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan kanuna göre İl Özel İdare Müdürlüklerinin görevleri belirlenmiş, bu kanuna göre;

- "Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde,

- İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında, yapmakla görevli ve yetkilidir."(www.resmigazete.gov.tr)

2.2.1.5. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

TKDK(Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu); AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynaklarının tarımsal ve kırsal kalkınma amacıyla değerlendirilmesini hedefleyen ve 5648 Sayılı Tarım Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile kuruluşu gerçekleştirilen, IPARD(Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı'nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) Kırsal Kalkınma bileşeni.) programının uygulayıcısı olarak 25.02.2008 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonu Tarafından Kabul Edilen kamu kurumudur. (tkdk.gov.tr)

IPARD programının hedefleri(tkdk.gov.tr):

- Tarım sektöründe sürdürülebilirliği ve modern tarım tekniklerinin kullanımını desteklemek,

- AB uyum sürecinde gıda güvenliği, veterinerlik hizmetleri, bitki ve hayvan sağlığı, çevre ve diğer standartlara uyumun sağlanması,
- Kırsal alanlarda kalkınma konusunda sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Yerel ve bölgesel olarak kalkınma stratejilerinin belirlenmesi, tarımsal alanlarda ve çevresel olarak hazırlık faaliyetlerinin yapılması hedefleridir.

IPARD programının kapsamı(tkdk.gov.tr):

- Et üreten tarımsal işletmelere destek,
- Süt üreten tarımsal işletmelere destek,
- Üretici gruplarının kurulmasına destek,
- Süt ve süt ürünlerinin işlenmesine ve pazardan alınmasına destek,
- Et ve et ürünlerinin işlenmesine ve pazardan alınmasına destek,
- Meyve ve sebze ürünlerinin işlenmesine ve pazardan alınmasına destek,
- Su ürünlerinin işlenmesine ve pazardan alınmasına destek,
- Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine destek,
- Yerel ve bölgesel ürünlerin, küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesine destek,
- Kırsal turizm,
- Kültür balıkçılığının gelişmesi için desteklerdir.

2.2.1.6. Diğer Kamu Kuruluşları

Bakanlar Kurulu çiftçilerin bazı dönemlerde yaşadıkları sıkıntıların giderilmesi amacıyla veya tarımsal ürünlerin desteklenmesi amacıyla kanunlar çıkarabilmektedirler. Tarımsal ürünlerde fiyat istikrarının sağlanması, üretimde verimliliğin artırılması, çiftçilerin daha etkin üretimde bulunmalarını sağlamak amacıyla kredi imkanlarının sağlanması için Bakanlar Kurulu tarafından kararlar alınabilmektedir. Yüksek Planlama Kurulu, Bakanlar Kurulu'nun alacağı kararlara önerilerde bulunma yetkisine sahipken, Tarım Satış Kooperatifleri'ne destekleme alım yetkisi gibi görevler de verilmiştir. Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, mali alanlarda çalışmalar yapmakta, krediler konusunda önerilerde bulunmakta, sübvansiyonlar konusunda planlar yapmakta, ihracat ürünleri için teşvikler

belirlemede ve bütün bu çalışmaları Bakanlar Kuruluna sunmaktadır. Ticaret Bakanlığı, Tarım Satış Kooperatifleri'nin bazı görevlerini düzenlemekte ayrıca iracat ve ithalat ürünlerinde denetimi sağlamaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı, tarımsal ürünlere yapılan yardımlar, çiftçilere yapılan ödeme kolaylıkları, tarımsal alanlarda uygulanan kredilerde düzenlemeler yapmaktadır. (Ekim 2006:28)

Diğer yandan çiftçilere tarımsal amaçlı işletme ve yatırım kredileri sağlayan T.C. Ziraat Bankası kamu kesiminin en önemli mali destek aracıdır. Ziraat Bankası aracılığı ile çiftçilere faizsiz veya düşük faizlerle kredi imkanları sağlanmakta çiftçilerin alım gücünü arttırmak amacıyla destekler sağlanmaktadır.

1945 yılında kurulan ve kuruluş amacı olarak yerel yönetimlere, taşra teşkilatında bulunan köylere ve İl Özel İdarelerine kredi sağlamak olan İller Bankası, 2011 yılında özel bütçeli Anonim Şirket statüsüne geçerek İller Bankası A.Ş. olarak faaliyetlerine devam etmektedir.(www.ilbank.gov.tr)

Bu kamu kurumlarının dışında geçmişte kamu kesimi tarafından sevk ve idare edilirken günümüzde özelleştirmeye gidilen bazı KİK ve KİT kuruluşları da tarımsal alanlarda çok büyük faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Örneğin TEKEL(Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ülkemizde tek el ürünlerinde ve şeker ürünlerinin üretiminde çok büyük paya sahiptirler. Diğer yandan kamu kesiminin elinde bulunan ÇAYKUR gibi kuruluşlarda Türkiye'nin iç talebinin karşılanmasında çok büyük paya sahipken dış ticarete de önemli paya sahiptir.

2.2.2. Kalkınma Ajansları

Küreselleşme ile birlikte değişen dünyada yeni yönetim anlayışları ve bu yönetim anlayışlarını gerçekleştirecek bir örgütlenme yapısı oluşmuştur. Oluşan bu yeni yönetim anlayışına “yönetişim” adı verilmiştir. Yönetişim; devlet yapısı içinde bulunan bürokrasi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları tarafından oluşturulan ekonomik ve idari açıdan bağımsız örgütlenmedir. (Cankorkmaz 2011:118). İşte bu örgütlenme yapısı içinde gelişen ve oluşumunu sağlayan Bölgesel Kalkınma Ajansları meydana gelmiştir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları bölgesel olarak ekonomik faaliyetlere yön veren kurumlar olarak oluşmaktadırlar. Bu ajanslar buldukları bölgelerde, bölge halkının

ve o bölgedeki tüm ekonomik aktörlerin kalkınma sürecine katılımını sağlamaktadırlar. Bölgesel Kalkınma Ajansları, buldukları bölgelerin iç ve dış dinamiklerini belirleyerek, stratejiler oluşturarak ve ekonomik aktörleri de faaliyetlerine dahil ederek kalkınma sürecinin başlaması hedeflenir. Bu doğrultuda AB, aday ülkelerine uygulamak istediği bu yaklaşımda sermaye, özel sektör ve bölgesel rekabeti ön planda tutmak istemektedir.(Turan 2007:1)

Türkiye’de kalkınma ajansları ile ilgili çalışmalar ilk olarak 1990’larda başlamıştır. Bu çalışmalara başlanmasının en büyük nedenleri; 1960 yıllarından itibaren Türkiye’de başlatılan kalkınma planlarının hedeflenen sonuçlara ulaşamaması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilememesi iken diğer neden ise AB adaylık sürecinde gelişmiş ülkelerdeki bölgesel yönetim anlayışındaki farklılıklar olmuştur.(Yılık 2011:24)

Türkiye’de 2006 yılında yürürlüğe giren kalkınma ajanslarının hakkındaki 5449 sayılı kanunda Kalkınma Ajanslarının kuruluş amacı; “... kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmaktadır.” olarak ifade edilmiştir.(<http://www.resmigazete.gov.tr>)

Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın kuruluş amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Belirlenen bölgelerin Türkiye’nin büyümesine, refahına ve istikrarına katkısını arttırmak, toplumsal alanlarda uyumu sağlamak, adaletin güçlendirilmesini sağlamak, değişen, gelişen ve küreselleşen dünyada rekabet edebilirliği arttırmak,
- Nitelikli personel yapısı ile kurum, kuruluş ve kişilere sağladığı idari, mali ve teknik desteklere başta girişimciler olmak üzere, o yörede bulunan bütün aktörlerin katılımını sağlamak ve teşvik etmek,
- Kalkınma ajanslarının sağlayacağı proje ve faaliyet desteklerinde kişi ve kurumların ortak mali destekle, birlik ve bütünlük içinde yönetim ve idari

yapı gelişecek, ortak paydada hareket eden bütün aktörlerin sahiplenme ve girişimcilik duygusunu arttırmak,

- Bölgesel potansiyesi ortaya çıkaracak, bölgenin dinamiklerini, özgün yapısını, kaynaklarını ve imkanlarını ortaya çıkararak, başta uluslararası olmak üzere bütün pazarlarda ekonomik, sosyal ve kültürel bir değer haline dönüştürmek,

sonuç olarak gerek ulusal düzeyde, gerek bölgesel ve yerel düzeyde toplumdaki bireylerin istihdam ve refah düzeylerini arttırarak sosyo-ekonomik yapının gelişmesini sağlamak, ülke genelinde bölgesel eşitsizlikleri gidermek, ülke çapında refahın artmasını sağlayarak ekonomik istikrarı yakalamaktır.(<http://www3.kalkinma.gov.tr>)

2.2.3. Yerel Yönetimler

Türkiye’de kırsal kalkınma alanında merkezi yönetim dışında yerel yönetimler de önemli katkılar sağlamaktadır. İl ve ilçe genel kurulları, köy muhtarlıkları, il ve ilçelerde bulunan belediye başkanlıkları yerel yönetim organlarıdır.

Merkezi yönetimin temsilcisi olan valiler ve vali başkanlığında toplanan ve karar alma sürecinde etkili olan, il genel meclisi ve il daimi encümenliği organları İl Genel İdareleri birimlerini oluştururlar. Merkezi yönetimin faaliyetlerini taşrada yani illerde icara eden İl Genel İdareleri’in yürüttüğü çalışmalar çok büyük önem arz etmektedir. Ayrıca illerde her türlü planlama ve idari işleri yürütmekle sorumlu valiye bağlı olarak çalışan İl Koordinasyon Kurulları ve İl Koordinasyon ve Planlama Müdürlükleri bulunmaktadır. Diğer yandan ilçelerde bulunan İlçe Genel İdaresi kaymakamların başkanlığında, ilçelerdeki iş ve işlemlerin yürütülmesinde en önemli organıdır. Yerel yönetimlerin İlçelerde ve illerde bulunan bu organları kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi ve tarımsal faaliyetlerin ilerlemesi aşamasında büyük görevler üstlenmektedir.(<http://www.mevzuat.gov.tr>)

5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre nüfusu 5000 ve üzeri olan yerlerde, İl ve ilçe merkezlerinde belediye kurulmasına karar verilmiştir. Belediyelerin karar alma organları belediye meclisi ve belediye encümenidir. Alınan kararları uygulama yetkisi ise 5 yılda bir yapılan yerel seçimlerde en fazla oyu alan belediye

başkanlarıdır. Yine aynı şekilde köylerde de seçimle başa gelen muhtar ve köy ihtiyar heyeti, köylerde idari makam olarak görev yapmaktadırlar. (<http://www.mevzuat.gov.tr>)

Yerel yönetimler tarımsal ve kırsal kalkınma alanında yapılan çalışmalarda çok büyük rol oynamaktadırlar. Merkezi idari birimlerin aldığı kararlar, dolaylı olarak yerel yönetimleri etkilemekte ve yapacakları icraatleri belirlemektedir. Merkez teşkilatının taşrada yapacakları faaliyetler yerel yönetimler aracılığıyla uygulamaya geçirildiği için kırsal alanlarda yaşayan bireylerin ilk muhatabı yerel yönetimler olduğu için yerel yönetimlere çok büyük görevler düşmektedir.

2.2.4. Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’de merkezi ve yerel yönetimlerin dışında dernekler, vakıflar, kooperatifler, birlikler ve odalar da farklı çalışma alanlarına göre oluşumlarda bulunarak kuruluş amaçlarına göre faaliyetlerde bulunmaktadır. Tüzel kişiliğe sahip bu oluşumlar kuruluş amaçlarına göre ve yetki sınırları çerçevesinde tarımsal ve kırsal kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar.

Tarımsal alanlarda hizmet sunan örgütler ise kooperatifler, dernekler, ziraat odaları, birlikler, vakıflar ve tarımsal alanlarda hizmet sunan kamu kuruluşlarıdır.

Türkiye’de bulunan mevcut tarımsal örgüt yapısını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Kızılaslan, Doğan 2013:155);

- Ekonomik amaçlı kuruluşlar;
 - Tarım kooperatifleri
 - Birlikler(Yetiştirici, ihracatçı)
 - Şirketler
- Politika oluşturan mesleki amaçlı örgütlenmeler;
 - Türkiye ziraat odaları birliği
- Baskı grubu oluşturan mesleki amaçlı örgütlenmeler;
 - Vakıflar
 - Dernekler
- Sosyal amaçlı örgütlenmeler;
 - Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası
 - Türkiye Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği
 - Veteriner Hekimler Odası

- Türk Veteriner Hekimleri Birliği
- Gıda Mühendisleri Odası
- Ziraatçiler Birliği
- Ziraatçiler Derneği
- Veteriner Sağlık Teknisyenleri
- Tarıma hizmet sunan kamu kuruluşları;
 - Bakanlıklar (Tarım ve Köyişleri, Sanayi ve Ticaret, Orman, Çevre, Maliye), KİT'ler (ÇAYKUR, TEKEL, TİGEM, TŞF AŞ, TMO, TZDK, TÜGSAŞ)
 - Devlet Su İşleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Türk Standartları Enstitüsü, GAP Bölge Kalkınma idaresi.

Kooperatifler; gönüllü olarak biraraya gelen bireylerin oluşturduğu, sosyal, ekonomik ve kültürel ortak ihtiyaçlara sahip, demokratik olarak idare edilen bir idari yapı ve işletme yapısına sahip bağımsız ve özerk kuruluşlardır. Hedefinde toplumsal kalkınma bulunan bu yapı, mevcut işletmelere dayanak sağlamakla birlikte toplumdaki bireylere ve tüzel kişilere teşvik edici faaliyetlerde bulunmaktadır. Kooperatifçiliğe dayanan işletmelerde bulunması gereken özellikler (koop.ticaret.gov.tr);

- Ortakların işletmeye olan sahipliği, ortaklarınca yönetilme ve onlara hizmet etme,
- Kendi kendine yetebilme, sorumluluk ve aidiyet duygusu, demokratik yönetim ve karar alma mekanizması, eşitliğin adaletin ve dayanışmanın hakim olduğu örgüt yapısı,
- Kuruluş ilkelerine dayalı yönetim ve işletme mekanizması. Bu ilkeler;
 - Gönüllülüğe ve açık üyeliğe dayalı yapı,
 - Ortaklarca demokratik yapının kontrolü
 - Bütün ortaklarca mali yapıya katılımın sağlanması,
 - Özerk ve bağımsız yapı,
 - Eğitime, öğretime ve bilime dayalı yapının oluşması,
 - Diğer birlikler ve örgütlerle işbirliği,
 - Topluma ve bireylere karşı sorumluluk.

Türkiye’de kooperatifçilik Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren görülmeye başlamıştır. 1924 yılında kurulan Aydın İncir Müstahsilleri Kredi ve Satış Kooperatifi ile aynı yıl içinde çıkarılan İtibarı Ziraat Birlikleri Kanunu Türkiye’de kooperatifçiliğin temelini oluşturmuştur. 1936 yılında ihraç ürünlerinin satışından dolayı dönemin Ekonomi Bakanlığı tarafından Iğdır ilinde, Ege ve Trakya bölgelerinde farklı kooperatiflerin kuruluşu sağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda Karadeniz Bölgesi’nde fındık ürünlerinin teşvik edilmesi amacıyla kooperatiflerin kurulması sağlanmış ve ülke genelinde kooperatifçilik yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.(Örki 2016:15)

Tablo 19: Tarımsal Alanlarda Hizmet Veren Bazı Kooperatifler ve Birlikler.

İlgili Bakanlık	Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
		Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Koop. Sayısı	Sayısı	Ortak Birlik Sayısı
Gıda , Tarım ve Hayvancılık Bkn.	Tarımsal Kal. Koop.	8.173	842.563	82	4.939	4	77
	Sulama Koop.	2.497	295.984	13	733	1	10
	Su Ürünleri Koop.	522	29.972	14	202	1	12
	Pancar Eki. Koop.	31	1.638.981	1	31	-	-
	Tarım Kredi Koop.	1.767	1.082.978	16	1.767	1	16
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Tarım Satış Koop.	322	602.248	17	322	-	-
	Tütün Tar.Satış Koop.	66	23.414	-	-	-	-
	Yaş Seb. Mey. Koop.	37	2.886	-	-	-	-

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı(<https://koop.ticaret.gov.tr/kooperatifler-hakkinda/turkiyede-kooperatifcilik> e.t. 10.04.2019)

Tablo 19’da T.C. Ticaret Bakanlığı’nın verilerine göre Türkiye’de tarımsal alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin ve birliklerin sayıları verilmiştir. Tabloya göre toplam 13415 kooperatif bulunurken 143 birlik ve 7 merkez birlik bulunmaktadır. Tabloda kooperatif ve birliklerin ortaklık sayıları da verilmiştir. Kooperatiflere ülke genelinde oldukça yüksek bir katılımın olduğu görülmektedir. Örneğin Pancar Ekicileri Kooperatifi’ne katılımın 1.638.981 kişi Tarım Kredi Kooperatifine ise 1.082.978 kişinin üye olduğu görülmekte. Belirtilen bu sayıların

Türkiye'deki çiftçilerin kooperatiflere ilgisinin ne denli yüksek olduğu aşıkardır. Fakat bu katılıma rağmen kooperatiflerin görevlerini yeterince yaptığı konusunda tartışmalar sürmektedir.

Tablo 20: Tarımsal Örgütlenme Tablosu (28.02.2019 Tarihine Kadar.)

TABİ OLDUĞU KANUN	BİRİM KOOPERATİFLER			KOOPERATİF BÖLGE BİRLİKLERİ				KOOP.MERKEZ BİRLİKLERİ			
	TÜRÜ	SAYI SI	ORTAK SAYISI	TÜRÜ/ÇEŞİDİ	SAYISI	ORTAK KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI	SAYISI	ORTAK BİRLİK SAYISI	ORTAK KOOP. SAYISI	ORTAK SAYISI
1163, 3476 S.K.	TARIMSAL KALKINMA	6.839	751.573	KÖY-KOOP.	14	1.424	167.138	1	12	1.105	129.038
				TARIM	12	540	62.493	1	15	955	109.755
				HAYVANCILIK	35	1.777	182.433	1	35	1.839	196.530
				ORMANCILIK	18	952	112.708	1	28	1.731	211.682
				ÇAY	5	41	66.516	1	5	41	66.516
1163, 3476 S.K.	SULAMA	2.443	298.564	SULAMA	13	677	93.728	1	13	622	89.430
1163, 3476 S.K.	SU ÜRÜNLERİ	555	30.649	SU ÜRÜNLERİ	17	232	14.523	1	14	200	11.608
1163, 3476 S.K.	PANCAR EKİCİLERİ	31	1.409.721	PANCAR EKİCİLERİ	1	31	1.409.721	0	0	0	0
	ARA TOPLAM	9.868	2.490.507		115	5.674	2.109.260	7	122	6.493	814.559
1581, 5330 S.K.	Tarım Kredi	1.625	907.233	Tarım Kredi	17	1.625	907.233	1	17	1.625	907.233
	ARA TOPLAM	11.493	3.397.740		132	7.299	3.016.493	8	139	8.118	1.721.792
1196,4572 S.K.	Tarım Satış	399	533.456	Tarım Satış	17	322	524.587	0	0	0	0
1163 S.K.	Üretim Pazarlama	428	18.845	Üretim Pazarlama	4	51	2.261	0	0	0	0
1163 S.K.	Yaş Meyve ve Sebze	37	3.142	Yaş Meyve ve Sebze	0	0	0	0	0	0	0
	GENEL TOPLAM	11.892	3.931.196	TOPLAM	153	7.672	3.543.341	8	139	8.118	1.721.792

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, ([www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-
Orgutlenme-Tablosu](http://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu) e.t. 10.04.2019)

Tablo 20’de T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de bulunan tarımsal örgütlenme sayısı verilmiştir. Tabloya göre Türkiye’de toplam 11.892 Birim Kooperatif bulunurken bu kooperatiflere ait üye sayısı 3.931.196 kişidir. Tabloda tarımsal alanlarda faaliyet gösteren Kooperatif Bölge Birlikleri’nin sayısı ise 153, üye sayısı ise 3.543.341 kişidir. Diğer yandan Kooperatif Merkez Birlikleri sayısı 8, üye sayısı ise 1.721.792 kişidir. Bu verilere göre Türkiye’de Birim Kooperatifleri sayısının oldukça yüksek ve üye sayısının da Türkiye’de tarımla uğraşan ve gelirini tarımdan sağlayan kişi sayısına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Öyle ki 2019 verilerine göre Türkiye nüfusu 82 milyon civarındayken, nüfusun %10 civarı Türkiye’de bulunan birlik ve kooperatiflere üyelikleri bulunmaktadır. Oldukça yüksek olan bu orana rağmen tarımsal alanda yeteri seviyelere ulaşamaması birliklerin ve kooperatiflerin tarımsal ve kırsal kalkınma alanlarında çalışmalarının yeterli seviyelerde olmadığını göstermektedir.

Tablo 21: Türkiye’de Bulunan Ziraat Odaları Sayısı ve Üye Sayısı

Tabi Old. Kanun		Oda Sayısı	Üye Sayısı
6964 S.K.	Ziraat Odaları	765	4.893.585
5553 S.K.	Tohumculuk Alt Birlikleri	7	31.913
6172 S.K.	Sulama Birlikleri	386	611.000
5253 S.K.	Çiftçi Dernekleri	525	227.500
2762 S.K.	Tarımsal Vakıflar	14	2.500

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, (www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu e.t. 10.04.2019)

Tablo 22: Türkiye’de Bulunan Türkiye Ziraat Odaları Birliği Sayısı ve Üye Sayısı.

Tabi Old. Kanun	Türkiye Ziraat Odaları Birliği	Sayısı	Üye Oda S.	Üye Sayısı
6964 S.K.		1	765	4.893.585
5553 S.K.	T. Tohumcular Birliği	1	7	31.913
5488 S.K.	Ürün Konseyi	1	8	844

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, (www.tarimormman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu e.t. 10.04.2019)

6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu’na göre ziraat odalarının görevleri; “Meslek hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanda genel menfaatlere uygun olarak gelişmesine ve Devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, tarımda iş, meslek disiplin ve ahlakı ile birliğini korumak, çiftçilerin birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde, dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak amacıyla kurulan tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır.” (<http://www.zmo.org.tr>)

1881 yılında çıkarılan bir tüzükle kurulan ziraat odaları 1881-97 Osmanlı Devleti döneminde 99 civarında ziraat odası kurulmuştur. Bu dönemde ziraat odaları çiftçilere danışma hizmeti niteliğinde hizmet vermeye çalışmış fakat yeteri ilgiyi görememiştir. 1912 yılında ziraat odaları tüzükle ilçe düzeyinde kurulmasına karar verilmiş fakat ülkenin bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı beklenen görevleri yerine getirememiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1937 yılında yürürlüğe giren 3203 Sayılı Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilatı Kanunu’nun 6 ve 7 inci maddelerine göre, ziraat odalarının yeniden yapılandırılmaya çalışılmış ve bu amaçla 1940 yılında ülke genelinde ziraat odasının seçimleri yapılarak faaliyete geçirilmeye çalışılmıştır. (<https://www.tzob.org.tr/tarihce>)

Tablo 22’e göre Türkiye’de 765 ziraat odası bulunmaktayken bu odaların üye sayısı 4.893.585 kişidir. Bu veri kooperatiflerde olduğu gibi oldukça yüksek bir oranı göstermektedir. Diğer yandan tarımsal kalkınmaya destek veren dernek sayısı 525

iken üye sayısı 227.500 kişi olarak oldukça düşük bir seviyededir. En düşük sayıya ve en az üye sayısına sahip vakıflardır. Türkiye’de tarımsal alanda hizmet veren vakıfların sayısı 14 iken üye sayısı ise 2.500’dür. Bu veriler ülkemizde vakıflara yeterli önemin verilmediğini, tarımla uğraşan kişilerin vakıflara yeteri kadar ilgi duymadıklarını göstermektedir.

2.3. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politika Araçları

Tarım politikasının amaçları ülkelerin bulunduğu dönemlere ve ekonomik şartlara göre değişmektedir. Fakat genel olarak ülkelerin tarım politika amaçları(Korkmaz 2015:17);

- Tarımsal ve kırsal alanlarda çalışanların gelir düzeylerinin yükseltilmesi,
- Üretimin Ve Fiyatların Yönlendirilmesi
- Verimlilik ve Kalite Artışı
- Doğal Kaynakların Dengeli Kullanımı
- Kırsal Kalkınmadır.

Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarının amaçlarını kurumsal ve yazılı olarak planlı döneme geçişin olduğu 1963 yılından itibaren yani Birinci Kalkınma Planı(1963-1967) döneminde görmekteyiz. Bu dönemde hedeflenen amaçlar şu şekilde sıralanmıştır; enflasyonist ortamdan uzak, milli gelirden %7 gelişme, tarımda üretimi arttırmak, sanayi hedefleri doğrultusunda ihraç ürünlerinde artışı sağlamak, sanayiye ham madde temini, iç talebin beslenme ihtiyacını hayvansal ürünlere ağırlıklı olarak arttırmak, planlı olarak sosyo-ekonomik toplum yapısını gerçekleştirmek, kırsal alanlarda tarımsal arazilerin genişletilmesini ve tarımsal alanların daha verimli kullanılmasını sağlamak hedefleri amaçlanmıştır. İzleyen diğer dönemlerde ve sonraki kalkınma planlarında da tarımsal politika amaçları belirlenmiş ve bu çerçevede adımlar atılmaya çalışılmıştır. Genel olarak Türkiye’de tarım politikası amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Güresinli 2015:51);

- Tarımsal ve kırsal üretimde verimlilikte artış, ürünlerde çeşitlilik, ürün kalitesinde yurt içinde ve yurt dışında rekabette artış,
- Gıda arzında yeterlilik ve güvenilirlik,
- Tarımsal işletmelerin sağlam temellere dayandırılarak geliştirilmesi,

- İleri teknolojinin kullanılması ve bilgiye dayalı üretim,
- Piyasaların geliştirilmesi ve üreticilerle pazarların entegrasyonu,
- Tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayarak tarımsal üretimin yönlendirilmesi,
- Üreticilerin ekonomik ihtiyaçlarını belirleyerek kredi ve diğer mali araçlarla desteklemek ve düzenlemeler yapmak,
- Üreticilerin ihtiyaçlarını belirleyerek destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması,
- Risk yönetimi ile doğal afetler ve hastalıklara karşı önlemleri almak,
- Tarımsal ve kırsal kalkınma hedefleri doğrultusunda bölgesel ve merkezi olarak örgütlenmelerin desteklenmesi,
- Üreticilerin her alanda bilgi ve belgelere kolay ulaşması bakımından tarım bilgi sisteminin kurulması ve kullanılması,
- Arazi alanlarının planlı şekilde kullanıma açılması ve büyük ölçekli tarım işletmelerinin kurulması,
- Toprak ve su kaynaklarında dengeli kullanımın sağlanması ve geliştirilmesi,
- AB uyum sürecinde ihtiyaçların belirlenmesi, bu ihtiyaçları karşılayacak altyapının oluşturulması, gerekli idari ve hukuki düzenlemelerin yapılmasıdır.

2.3.1. Doğrudan Gelir Desteği

Dünya genelinde yaygın bir şekilde kullanım alanı olan Doğrudan Gelir Desteği(DGD), uygulama sürecinde hedeflenen iki ana işlevi yerine getirmesi beklenir. İlk olarak; tarım kesiminde ve nihai olarak ülke içinde gelir dağılımında adalet ve yapısal koşulların iyileşmesi, ikincisi ise girdi ve ürün piyasasında kaynakların yanlış tahsisine yol açacak piyasa bozukluğunda, mevcut politikaların yerini alarak piyasada etkinliği sağlamaktır. DGD içinde iki türlü ödeme türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan “saf doğrudan gelir ödemeleri” üretim seviyesinden ve gelir düzeyinden bağımsız olarak yapılmaktayken “telafi edici doğrudan gelir ödemeleri” ise belirli dönemlerde, o günün piyasa şartlarına göre yapılan ve gelir dağılımında bozucu etkisi düşük desteklerdir. (Acar, Bulut 2009:5)

1999 tarihinde IMF ile yapılan Ekonomik Reform Kredi Anlaşması'nın bir bölümü olan ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi(TRUP) Türkiye’de tarımsal reformlar alanında büyük gelişmelerle

sonuçlanmıştır. Projenin üç ana hedefi bulunmaktadır. Bunlardan biri DGD, ikincisi devletin faaliyetinde bulunan tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi üçüncü hedef ise fiyat ve girdi desteklerinin kaldırılması olmuştur. DGD en önemli hedef olarak belirlenmiş ve sonraki yıllarda uygulanmaya konulmuştur. Belli bir dönem Türkiye'de en önemli tarımsal politika aracı olarak kullanılmış, çiftçilere üretim yaptığı ürüne göre doğrudan ödemeler gerçekleştirilmiştir. DGD uygulamaya konulmaya başladığında çiftçilere yönelik çiftçi kayıt sistemi oluşturulmuş, bu sistem Türkiye'nin tarımsal alanda yaptığı faaliyetlerin kayıt altına alınmasında önemli faktör olmuştur. Proje içeriğinde hedeflenen özelleştirme planları doğrultusunda kooperatif ve birliklerin yasalarında önemli değişikliklere gidilerek sonraki yıllarda özelleştirme kapsamına girecek KİT ve KİK'lerin özelleştirme zemini oluşturulmuştur. 2009 yılına kadar geçen süre zarfında DGD projesinde istenilen sonuçlara ulaşılamamış, yapılan destekler tarım alanında faaliyet gösteren kişi veya kişilerce verimli faaliyetlerde kullanılamamış ve bu tarihten itibaren DGD projesinin sonlanmasına neden olmuştur.(Demirdöğen, Olhan 2016:7)

Tablo 23'te Türkiye'de DGD uygulandığı 2000-2005 yılları ve sonraki 2006-2015 yılları arasındaki destek türleri ve yıllara göre değişimleri verilmiştir. Tabloya göre bazı destek uygulamalarında önemli artışlar yaşanırken bazı desteklerde ise azalma yaşanmış bazıları ise uygulamadan tamamen kaldırılmıştır. Örneğin Tazminatlar ve Farklar sürekli uygulamada olurken diğer destek uygulamaları kaldırılmış veya sonradan bazı türler uygulamaya geçirilmiştir. 2000-2001 yılları arasında toplam 3 milyar dolar civarında olan DGD, 2004-2005 yılları arasında 4,3 milyar dolar seviyelerine ulaşmış daha sonraki yıllarda uygulamadan kaldırılan veya eklenen diğer desteklere sonucunda 2014-2015 yılları arasında DGD 2,4 milyar dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. Tabloya göre 2006-2015 yılları arasında en büyük destek payını Alan Bazlı desteklerin aldığı görülmektedir.

Tablo 23: DGD Dönemi ve DGD Sonrası Tarıma Yapılan Desteklerin Türleri ve Miktarları (Milyon \$)

DESTEK TÜRLERİ*	D						D					
	2000-2001	%	2002-2003	%	2004-2005	%	2006-2008	%	2009-2011	%	2012-2015	%
Fiyat Desteği	221.6	7.38	26.7	1.02	-	-	-	-	-	-	-	-
Girdi	155.2	5.17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hayv.Geliştir	26.5	0.88	56.5	2.15	160.6	3.65	-	-	-	-	-	-
Teşvik	14.5	0.48	19.6	0.75	485.0	11.0	-	-	-	-	-	-
Tazminatlar	34.2	1.14	27.5	1.05	2.0	0.05	45.85	1.33	46.65	1.79	51.89	2.11
Kredi	547.9	18.2	117.4	4.48	202.3	4.60	-	-	-	-	-	-
Fark	261.7	8.71	179.8	6.86	468.3	10.6	1182.	34.2	1337.	51.3	1143.	46.4
DGD	68.1	2.27	1348.	51.4	1636.	37.2	-	-	-	-	-	-
Mazot	-	-	418.5	15.9	507.0	11.5	-	-	-	-	-	-
Genel	102.7	3.42	144.2	5.50	-	-	-	-	-	-	-	-
Görev	1506.	50.1	259.1	9.87	833.1	18.9	-	-	-	-	-	-
İhracat Sübv.	26.6	0.89	-	-	83.0	1.90	-	-	-	-	-	-
ARIP	39.2	1.30	25.4	0.96	18.7	0.42	-	-	-	-	-	-
Alan Bazlı	-	-	-	-	-	-	1770.	51.2	995.6	38.2	1041.	42.2
Yem	-	-	-	-	-	-	398.9	11.5	157.9	6.06	143.0	5.81
Diğer	-	-	-	-	-	-	57.20	1.65	68.03	2.61	83.40	3.38
TOPLAM	3004.	100.	2622.	100.	4396.	100.	3455.	100.	2606.	100.	2463.	100
İndeks (2000-	100		87		146		115		87		82	

Kaynak: Nihal C. Ağırbaş, “Türkiye’de Son On Yılda Uygulanan Tarımsal Desteklemelerin Doğrudan Gelir Desteği Dönemi İle Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi”, Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 2016; 13(1), s. 44, (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/259742> e.t. 16.04.2019)

2.3.2 Dolaylı Gelir Destekleri

Türkiye’de uygulanan destekleme araçlarından birisi de girdi desteği olmuştur. Girdi desteklerinin içinde gübre desteği en önemli faktör olmuştur. Diğer destekleme araçları ise tohum desteği, fidan desteği, sulama amaçlı destekler, kredi desteği gibi destekleme araçları olmuştur. 1994 yılında bütçe kapsamına alınan tarımsal girdi destekleri 2001 yılında IMF ile yapılan anlaşma sonucunda kaldırılmıştır. (Yapar 2005:30). Tohum desteği kaldırılmasına rağmen çiftçilerin sertifika almaları durumunda ve belli şartların gerçekleşmesi durumunda tohum desteği sertifikalı olarak devam etmektedir. (Acar, Bulut 2009:4)

Tablo 24’te 1995-2001 yılları arasında Türkiye’de uygulanan tarımsal girdi desteklerinin miktarları gösterilmektedir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi en çok

destek verilen girdi ürünü gübre olmuştur. Öyle ki 1995 yılında toplam 11 Trilyon TL destek verilmiş, yapılan desteklerin 10 Trilyon TL'si gübre desteği olarak kullanılmıştır. Yine 2001 yılında 93 Trilyon TL'nin 76 Trilyon TL'Sİ gübre desteği olarak verilmiştir.

Tablo 24: Tarımsal Girdi Destekleri İçin Yapılan Ödemeler (Trilyon TL*)

Destek Türü.	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Gübre	10	45	84	124	99	95	76	0
İlaç	1	3	4	9	10	12	18	0
Tohum-Fidan	0	0	1	2	1	3	1	0
TOPLAM	11	48	89	135	110	110	93	0

(*) 1995-2001 yılları arasında TL üzerinde altı sıfırın bulunduğu dönem.

Kaynak : Sinem Yapar, “Türkiye’de Tarımsal Ekonomi Ve “Desteklememe” Politikasının Bir Aracı Olarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemi.”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2005;2 s.30 (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/107538> e.t. 16.04.2019)

2.3.3. Tarım Sigorta Desteği

Türkiye’de tarım sektörünün karşılaşılabileceği risklerin, doğal afetler, yangın, zirai hastalıklar, hayvan hastalıkları, vb., belirli oranda teminat altına alınması için 14.06.2005 tarihli 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. Karşılaşılabilecek risklerin en iyi şekilde atlatılabilmesi, çiftçilerin mağduriyetinin en kısa sürede ve standartlara uygun şekilde giderilebilmesi adına kanuna uygun olarak Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş. kurulmuş, bu uygulama ile sisteme katılmak isteyen bütün sigorta acenteleri tek çatı altında toplanmıştır. Bu sistemde devlet çiftçilerin sigorta primi ödemelerinin belirli bir kısmını risk, bölge, işletme büyüklüğüne göre karşılamakta de destek olmaktadır.(web.tarsim.gov.tr)

Tarımsal sigortalar(<http://www.sigortaninpiri.com>);

- Bitkisel Ürün Sigortası
- İlçe Bazlı Kuraklık Verim Sigortası
- Sera Sigortası
- Büyükbaş Hayvan Hayat Sigortası
- Küçükbaş Hayvan Hayat Sigortası
- Kümes Hayvanları Hayat Sigortası

- Su Ürünleri Hayat Sigortası
- Arıcılık (Arı Kovan) Sigortasıdır.

2.3.4. Pazar Fiyat Desteği

Üreticilerin bazı dönemlerde piyasanın yarattığı olumsuz durumlardan zarar görmemesi ve gelir kaybına neden olmaması adına piyasaya devlet eliyle fiyat müdahalesinde bulunmaktadır. Buradaki en önemli amaç sonraki dönemlerde tarımsal ürünlerde azalışın önlenmeye çalışılmasıdır. Çiftçilerin veya tarımsal alanlarda üretim yapan üreticilerin gelir kaybını önlemek ve piyasada yaşanan olumsuzlu gidermek amacıyla devlet piyasa fiyatına belirli oranda müdahalede bulunmaktadır.

Türkiye’de ilk olarak 1932 yılında tarımsal ürünlerin fiyatlarında desteklemeye gidilmiştir. Bunun nedeni olarak bu dönemde yaşanan küresel kriz olmuştur. Desteklenen ilk ürün ise buğday olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise diğer tahıl ürünleri ve bazı sanayi ürünleri olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde 1961 yılından itibaren fiyat destekleri devlet politikası haline gelmiş dokuz ürün destekleme kapsamına alınmış, 1970 yılına gelindiğinde ürünlerin sayısı otuza kadar yükselmiştir. Daha sonraki yıllarda ise hayvansal ürünlerde destekler başlamıştır.(Kıymaz 2000:60)

Pazar fiyat desteği kamu kurumları tarafından, tespit edilen fiyat üzerinden, görevli kamu kuruluşu aracılığıyla yapıldığından bazı dönemlerde tartışmalara neden olmuştur. Bu nedenle yaşanan bu tartışmalar ve ekonomik krizler neticesinde 1994 tarihinde destekleme yapılan ürün sayısında azalmaya gidilmiş, gelecek yıllar itibariyle “piyasa odaklı destekleme” yöntemine geçilmeye çalışılmıştır. Yaşanan bu süreç sonucunda olumlu sonuçlar alınamamış ve 2001 krizine kadar ki süreçte desteklemelerle ilgili farklı yöntemlere gidilmiştir. Örneğin 1994 yılında tarımsal desteklerin GSYH’daki payı %3,8 oranında iken, 1999 yılında bu oran %5,8’lere kadar yükselmiştir.(Bayraktar, Bulut 2016:50)

2.3.5. Tarımsal Ticaret Destekleri

Tarım alanında üretim yapan çiftçilerin ve üreticilerin dış ülkelere karşı rekabet edebilirliği açısından, üretimi arttırmak adına ilaç vb. ürünlerde gümrük tarifesi uygulamadan veya hayvan ıslahı bakımından gümrüksüz damızlık hayvan

ithalatına devlet tarafından destek verilmiştir. Yerli üreticinin korunması için Dünya Ticaret Örgütü'nün koyduğu kurallar çerçevesinde ithal tarımsal ve hayvansal ürünlere gümrük vergisi uygulanmıştır. Diğer yandan ihracatla ilgili iki ana teşvik uygulamasına gidilmiştir. Bunlardan ilki ürün bazında yapılan ihracat teşvikleridir. 14.04.2003 tarihli ve 25079 Sayılı kanun ile işlenmiş ve işlenmemiş ürünlerde ihracat teşviklerinin kapsamı açıklanmış ve bu kapsamda desteklemeler yapılmıştır. Diğer ihracat teşviki ise işletmelere yönelik yapılan teşvik uygulaması olmuştur. Bunlar; ürün tanıtım amaçlı yapılan yurt içi fuar vb etkinliklerin yapılması, yurtdışında mağaza ve ofislerin açılması, marka ve işletmelerin tanıtımının yapılması, ARGE hizmetleri, istihdam yardımı, vergi, resim ve harçlardan istisna, eğitimi destekleyici faaliyetlerin desteklenmesi, yurt dışı fuar vb. aktivitelere katılımların gerçekleşmesi gibi teşvikler de işletmelere yönelik olarak uygulanmıştır. (Abay vd. 2004:1)

2.3.6. Hibe ve Prim Destekleri

Prim ödemeleri sistemi diğer adıyla fark ödemesi desteğinin temel amacı tarımsal ürünlerde arz açığı bulunan ürünlerin üretim hacminin artırılmasıdır. Prim ödemesi sisteminde üreticilerin hedef fiyatı, üreticilerin eline geçmesi beklenen fiyat, ile piyasaya sunulan fiyat arasındaki farkın devlet tarafından ödenmesi şeklinde uygulanmaktadır. Desteklenecek ürünler Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmekte, prim miktarı ise Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunca kararlaştırılmaktadır.(Erdal, Erdal 2008:44)

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme aracılığıyla çiftçilere sunulan hibe ve destek kredileri son yıllarda tarım alanında büyük yatırımların yapılmasında önemli rol oynamaktadır. 2018 yılı itibariyle TKDK tarafından sağlanan toplam hibe miktsrı 1,3 milyar TL civarındadır.(www.tkd.gov.tr)

2.4. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel ve Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri

2.4.1. Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Projeleri

Türkiye’de bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları en aza indirmek, bölgelerde yaşayan bireylerin ve toplumun refah düzeylerini arttırmak, göç olgusunu belirli bir plan çerçevesinde en aza indirmek, bunları yaparken hedeflenen bölgenin

iç dinamiklerini ve potansiyelini en doğru şekilde kullanarak gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak amacıyla, bölgesel kalkınma planları amaçlanmıştır.

2.4.1.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP, Fırat-Dizle havzası ile yukarı Mezopotamya ovalarında bulunan Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak illerini kapsamaktadır. Bu illerin toplam nüfusu ülkemizdeki nüfus oranının %10.7'si civarındadır. Proje ilk olarak bölgenin su ve elektrik ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak hedeflenmiş, sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali, 1,8 ha alanda sulama amaçlı yatırım planları gerçekleştirilmiştir. "GAP, 1989 yılında hazırlanan Master Plan ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. Proje, gelecek kuşaklar için kendilerini geliştirebilecekleri bir ortam yaratılmasını amaçlayan sürdürülebilir insani kalkınma felsefesi üzerine kurulmuştur; kalkınmada adalet, katılımcılık, çevre korunması, istihdam, mekansal planlama, alt yapı geliştirilmesi, yatırım uygulamalarında kamu-özel sektör ve halk katılımının sağlanması GAP'ın temel stratejileridir."(<http://www.gap.gov.tr>)

GAP projesinin genel kalkınma hedefleri(<http://www.gap.gov.tr>);

- Ekonomik yapıyı geliştirerek, bu bölgedeki toplumun gelir düzeyini arttırmak, diğer bölgelerle olan gelir farklılığını azaltmak,
- Kırsal alanlarda verimliliği arttırmak ve istihdam olanaklarını arttırmak,
- Bölgede bulunan gelişmiş ve büyük kentlerin nüfus çekme kapasitesini arttırmak,
- Bölgenin uluslararası alanda etkinliğinin artırmak amacıyla, kaynak kullanımında etkinliği sağlayarak sosyo-ekonomik yapının gelişmesini sağlamak ve bölge içi üretimle ihracatın gelişmesini sağlamak.

GAP projesinin hedeflendiği günden 2013 yılı sonuna kadar geçen süre zarfında 16 baraj tamamlanmış, yaklaşık olarak 935 km sulama kanalı inşa edilmiş, 411.508 ha alan sulamaya açılmış, sulama projelerinin %23'lik kısmı işletme alanlarına katılmıştır. 2008 yılında %15,8 olan işsizlik oranı 2012 yılında %12,4'e gerilemiş, 2013 yılında yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle %14,5'e çıkmıştır. 2007 yılında

binde -7,6 net göz hızı, 2013 yılında binde -5,7'ye kadar gerilemiştir. Bölgede yaşanan göç oranı Batı Karadeniz bölgesi ile aynı, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinden daha az olmuştur. Bölgede yapılan ihracat 2007 yılında 3,3 milyar dolar seviyelerinde iken 2013 yılında 8,9 milyar dolar seviyelerine kadar yükselmiştir.(<http://www.gap.gov.tr>)

2.4.1.2. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Doğu Anadolu Projesi(DAP), 1998 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmıştır. Proje, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan dört üniversitenin koordinatörlüğünde “ortak girişim” aracılığı ile yürütülmüş Aralık 2000 tarihinde proje çalışması tamamlanmıştır.(<http://www.dap.gov.tr>)

Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 08.06.2011 tarihinde kurulması ile proje ile ilgili çalışmalara başkanlık şeklinde devam edilmektedir. Proje kapsamında 14 il (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) bulunmakta iken, 2016 yılında Bakanlar Kurulunun kararıyla bu illere Sivas eklenmiş sayı 15'e yükselmiştir. DAP belirli bir merkeze bağlı idare yönetimine sahip olup, İdare yeri Erzurum'dur. Projenin genel amacı; uygulanmaya konulduğu illerde yatırımlar için gerekli, ARGE, planlama, programlama, proje,izleme, değerlendirme ve koordinasyon faaliyetlerinin yerine getirilmesi için belirtilen illerde ve bölgede kalkınma sürecini hızlandırmaktır.(<http://www.dap.gov.tr>)

2.4.1.3. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)

Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini içine alan Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi(DOKAP), 2000 yılında yılında hazırlanmaya başlanmış, projeye ilgili çalışmalara 2011 yılında kurulan ve merkezi Giresun ili olan Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı devam etmektedir. Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Trabzon ve Tokat illeri DOKAP BKİ görev alanı içerisinde bulunan illerdir. Projenin başlıca amaçları şu şekilde sıralanabilir(<http://www.dokap.gov.tr>);

- Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sosyo-ekonomik gelişmesini sağlamak,
- Yeni istihdam alanları yaratılarak bölge dışına göçlerin engellenmesini sağlamak,
- Sektörel olarak çeşitliliği arttırmak ve üretim çeşitliliğinde artışı sağlamak,
- Turizm faaliyetlerini geliştirerek bölgeye daha fazla turist turistin gelmesini sağlamak,
- Ulaşım, iletişim ve haberleşme alanlarında altyapının gelişmesini sağlamak,
- Projenin gerçekleşmesi sürecinde doğal kaynakların kullanımında etkinliği sağlayarak çevreye duyarlı yatırımların gerçekleşmesini sağlayarak kalkınma sürecinde etkin ve verimli bir süreci yaşanmasını sağlamaktır.

2.4.1.4. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi

Devlet Planlama Müsteşarlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan proje Eylül 1995-Mart 1997 tarihleri arasında gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Proje hazırlanmasındaki nedenler (www3.kalkinma.gov.tr);

- Zonguldak, Bartın ve Karabük illerinin hızlı büyüme ve gelişme potansiyeline sahip olmaları,
- Demir-çelik ve kömür sanayii bölgenin sosyo-ekonomik gelişmesinde en önemli faktörlerdir.
- Kardemir demir-çelik işletmesinin 1995 yılında özelleştirilmesi ve Türkiye Taş Kömürü(TTK)'nün küçülmeye gidilmesidir.

Diğer yandan proje ile gerçekleşmesi hedeflenenler;

- Ekonomik ve sosyal sonuçların analiz edilmesi,
- Özel sektör kuruluşlarına alternatif olabilecek seçeneklerin geliştirilmesi,
- Orta ve uzun vadede bölgesel gelişme planlarının hazırlanması,
- Bölgede yapılabilecek yatırımların belirlenmesidir.

2.4.1.5. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi

Yeşilirmak ve kollarında oluşan kirliliği ve bu kirliliğe neden olan faktörleri tespit ederek önlemek, bölgede erezyonu önleyici tedbirler almak, ırmağın akış rejimini dengelemek, bölgede bulunan yerleşim yerlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmalarına yönelik çalışmalarda bulunmak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla birlikte hareket ederek Yeşilirmak havzasında bulunan Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat illerinin katılımıyla 1997 yılında Yeşilirmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği kurulmuştur. (www.tepav.org.tr)

2004 yılında kuruluş tüzük değişikliğine giderek Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği adını almış, Yozgat ili coğrafi bilgi sisteminden dolayı birlikten ayrılmıştır. (<http://www.yesilirmak.org.tr/yhgp.html>)

2.4.1.6. Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAKP)

DAKP; Van, Muş, Bitlis ve Hakkari illerini kapsayan, AB'ye katılım öncesinde Türkiye'ye sunulan fonlardan faydalanmak amacıyla hazırlanan bir projedir. AB, aday ülkelere ekonomik ve sosyal yapı reformlarının gerçekleşmesi adına 05.08.2003 tarihinde 45 milyon Euroluk bütçe hazırlamış ve programın gerçekleşmesi için aday ülkelerle anlaşma imzalanmıştır. Programda öncelik KOBİ'lere verilmek üzere, desteklenecek sektörler ise turizm ve hayvancılık olarak belirlenmiştir. Program çalışmalarına 2004 yılında başlanmış ve 2006 yılında başvuran ve değerlendirilme sonucunda kabul edilen 309 proje faaliyete geçirilmiştir. (Tuncel, Yalçın 2011:35)

2.4.2. Türkiye'de Uygulanan Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri

2.4.2.1. Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi Türkiye'de uygulanan ilk kırsal kalkınma projesi olmuştur. 1973-77 III. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Dünya Bankası'ndan sağlanan 72,1 milyon dolarlık finansman sağlanmış, proje için yapılan harcama tutarı ise 207,2 milyon dolara kadar çıkmıştır. Projenin hedeflendiği Çorum ve Çankırı illerinde bulunan yaklaşık 80 bin çiftçinin bitkisel ve hayvansal ürünlerdeki verimliliğini arttırmak, sosyo-kültürel ve ekonomik yaşam standartlarını yükseltmek, göç olgusunu yavaşlatmak ve zamanla tamamen ortadan kaldırmak,

nadas faaliyetlerine son vermek, tarımla birlikte şehirleşme altyapısını güçlendirmek amaçlanmıştır. Projenin ile gerçekleşen sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.(Armağan 2010:4)

- Nadasa bırakılan alanlar %46'dan %20'lere gerilemiş, sulanabilir alanlarda ekilen alanlar %100'lük seviyelere ulaşılmış, baklagil ürünleri başta olmak üzere buğday, arpa ve yem ürünlerinde ürünlerinde verim artmıştır.
- Bölge halkının hiç kullanmadığı bazı yatırımların yapılması proje maliyetlerinin artmasına neden olmuş, amaçlanan faaliyetlerin dışına çıkmıştır.
- Sulama ve içme suyu alanlarında kullanılacak altyapı projeleri ile elektrik amaçlı projelerde gecikmeler yaşanmış ve sonraki dönemlerde faaliyete geçirilememiştir.

Sanayi projeleri ve ormancılık projeleri fizibilite çalışmalarında yaşanan nedenlerden dolayı gerçekleştirilememiş ve projeden çıkarılmıştır.

2.4.2.2. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Türkiye'de uygulanan ikinci kırsal kalkınma projesi olmuştur. 1984 yılında Devlet Planlama Teşkilatı, Tarım Bakanlığı ve FAO(Gıda ve Tarım Örgütü)-WB(Dünya Bankası) ortak çalışmasıyla projeye başlanmış 1988 tarihine kadar uzatılmıştır. Proje sonunda gerçekleşenler(Çelik 2005:68)

- Modern tarım ekipmanlarında ve tarım makinelerinde artış yaşanmış,
- Çiftçiler ile uzman meslek elemanları arasında iletişim artmış, çiftçilerin bilgilendirilmesi sağlanmış,
- Hayvan ve bitki hastalıklarına, üretime zarar veren diğer oluşumlara karşı çiftçiler bilinçlendirilmiştir.

2.4.2.3. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi

Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi, 1990-1999 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bölgede bulunan ve en az gelişme sağlayan bu iki ilde, mevcut altyapı ile ilgili gelişmeler, tarımsal üretimde artış, içme suyu ve ulaşımda artış, tarımsal alanların sulanması için tesisler ve enerji ormanları hedeflenmiştir. Projenin

toplam maliyeti 52,5 milyon dolar seviyelerine kadar ulaşmış, bu tutarın 20,5 milyon doları IFAD(Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu) tarafından karşılanmıştır.(Ekim 2006:78)

Proje ile gerçekleştirilenler.(Armağan 2010:5);

- Yapılan çalışmalar sulama projelerinin gerçekleştirilmesini, köy yollarının geliştirilmesini, orman arazilerinin iyileştirilmesini sağlamıştır.
- Proje ile tarımsal yayım hizmetleri iyileştirilmiş, köy grubu merkezleri inşaa edilmiştir.
- Bölgede küçükbaş hayvancılık teşvik edilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Fakat sonraki yıllarda büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın azaldığı, kümes hayvancılığın arttığı görülmüştür.
- Geleneksel yöntemlerle üretimi yapılan halı vb. ürünlerin teşviki yapılmış, kadınlara gelir getirici 180 halı üretim merkezi kurulmuştur.
- Arıcılığın verimli olduğu bölgede arıcılık faaliyetleri desteklenmiş, 580 arıcılık birimi kurulmuştur.
- Tarla bitkilerinde azalma yaşanmış, meyve, sebze ve yem bitkilerinde artışın olduğu görülmüştür.

2.4.2.4. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Proje ile Yozgat ilinin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık sektörleri ile köy yolları ve içme suyu gibi altyapı ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiş, bu kapsamda 1991-2000 yılları arasında toplam 40,5 milyon dolarlık bütçe ile faaliyete geçirilmiştir. Tarım ve Köyişleri koordinatörlüğünde, o dönemim Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından proje yürütülmüş, 4,5 milyon dolar civarında sağlanan dış kredi ile 25 km köy yolu tesviyesi, 125 km köy yolu stabilize kaplama, 67 köye içme suyu, 5,058 ha'lık alana sulama suyu sağlanmış, diğer yandan çiftçilerin bilinçlenmesi amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Tarımda makineleşmeye gidilmiş, tarım ve hayvancılık alanlarında ıslah çalışmaları yapılmış, çiftçilerin daha çok verim almalarını sağlamak amacıyla suni tohumlama ve gübreleme faaliyetleri hayata geçirilmiştir.(Bilici 2010:44)

2.4.2.5. Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü işbirliği ile uygulanmıştır. 1995 tarihinde yürürlüğe giren proje bazı değişiklikler nedeniyle 1998 tarihinden itibaren faaliyete geçirilmiş, 2006 yılında sonlandırılmıştır. Projenin gerçekleşmesi için IFAD ve İslam Kalkınma Bankası'ndan 17,5 ve 8,2 milyon dolar olmak üzere toplam 25,7 milyon dolarlık kredi ayrıca 9,06 milyon dolar iç kaynak temin edilmiştir.(Ekim 2006:59)

Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi Türkiye'de uygulanan kalkınma projeleri içinde farklılık göstererek belirlenen ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların giderilmesi için belirlenen hedefleri köyler seviyesine indirmiştir. Yani projenin hedefi köylerin kalkınması programına göre belirlenmiştir. Köy Kalkınma Planları hazırlanmış ve bu doğrultuda planlar köylere uygulanmaya çalışılmıştır.(Çelik 2005:68)

Proje ile Ordu ilinde bir eğitim merkezi kurulmuş, il ve ilçe müdürlüklerinde yenileme faaliyetleri tamamlanmış, ihtiyaca göre tarım alanlarında kullanılmak üzere makine, tarımsal araç ve gereçler, bilgilendirmek ve eğitim amacıyla bilgisayarlar alınmıştır. Köy Hizmetleri tarafından 201 ha alanın sulama faaliyetleri gerçekleştirilmiş, 57 üniteye içme suyu tesisi gerçekleştirilmiş, 142 köy yolu stabilize kaplaması yapılmış, 53 km köy yolu tesviye edilmiştir. Yine proje kapsamında Orman Bakanlığı tarafından 133 ha alanda ağaçlandırma, 220 ha alanda erozyonu önlemek amacıyla tedbir çalışmaları, 70 ha alanda mera ıslahı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.(Armağan 2010:7)

2.4.2.6. Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi

Sivas-Erzincan Kalkınma Projesi temel amacı; Sivas ve Erzincan illerindeki az gelişmiş kırsal alanlarda, göçün önlenmesi amacıyla tarımsal verimliliği ve gelir seviyesini arttırmaktır. Proje IFAD'dan 13,08, OPEC(Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu)'ten 9,9, devlet devteği 4,4, çiftçilerden 2,6 milyon dolar olmak üzere toplam 30,04 milyon dolarlık bütçe ile hazırlanmıştır. 2004 tarihinde OPEC ve IFAD ile ikraz anlaşmaları imzalanmış, 2005 yılında ise anlaşmalar imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. (www.tarimorman.gov.tr). 2006 yılından itibaren proje yönetim birimleri oluşturulmuş çalışmalar başlatılmış ve 2012 yılına kadar tamamlanması

hedeflenmiştir.(Yılık 2011:35). Proje kapsamında belirlenen hedefler(www.tarimorman.gov.tr);

- Kırsal alanlardaki sosyo-ekonomik ve tarımsal hayatın altyapısını geliştirmek,
- Köylerde yaşayan toplumun yaşam kalitesini arttırmak,
- Proje kapsamında bulunan ürünlerin pazar entegrasyonunu sağlamak,
- Bölge halkına yönelik eğitici faaliyetlerle üretim kapasitesini arttırmaktır.

2.4.2.7. Konya Ovası Projesi

Konya Ovası Projesi Kalkınma İdaresi Projesi 02.07.2018 tarih ve 703 Sayılı KHK ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Proje ilk olarak 1985 yılında Konya ve Karaman, bu tarihte Karaman, Konya'ya bağlı bir ilçeydi, illerini kapsayan ve Merkezi Konya olan, DSİ(Devlet Su İşleri) yatırımlarını gerçekleştirmek için kurulmuştur. Konya Ovası Projesi Kalkınma İdaresi Projesi 02.07.2018 tarih ve 703 Sayılı KHK ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Proje ilk olarak 1985 yılında Konya ve Karaman, bu tarihte Karaman, Konya'ya bağlı bir ilçeydi, illerini kapsayan ve Merkezi Konya olan, DSİ(Devlet Su İşleri) yatırımlarını gerçekleştirmek için kurulmuştur. Konya, Karaman, Niğde ve Aksaray illerini de kapsayan ve DSİ 4. Bölge alanında bulunan projeler yatırım programlarına alınmıştır. Proje ve yatırımların gerçekleştirileceği KOP bölgesi; DSİ, İl Özel İdareleri ve Halk sulama projeleri, bölgede bulunan sulama projeleri, hidroelektrik santralleri ve içme suyu projeleri ile bunlarla ilgili yatırımları kapsayacak şekilde tümünü içermektedir. Sonuç olarak KOP; 1 100 000 ha'lık tarım arazisinin bulunduğu 14 sulama projesi, 3 adet içme suyu projesi, 1 adet enerji projesi olmak üzere toplam 18 adet projeyi içermektedir.(<http://www.kop.gov.tr/>)

2.4.2.8. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi

Türkiye'de doğal kaynakların istikrarlı bir şekilde yönetilmesi, Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde bulunan su havzaları etrafında yaşayan toplulukların yaşam standartlarının artırılması, Kızılırmak ve Yeşilirmak nehirlerinin tarımsal alanda kullanılan bölümlerinde kirliliğin önlenmesi projenin temel amaçları arasındadır. Proje Dünya Bankası ve GEF(Küresel Çevre Fonu) tarafından sağlanan desteklerle

2005 yılında kurulmuş ve hedeflenen gerçekleştirme süresi 7 yıl olarak belirlenmiştir.(<http://www.cem.gov.tr>)

Proje için Dünya Bankası'ndan 15,7 milyon dolar kredi, GEF'ten 7 milyon dolar hibe, toplamda 45,117 milyon dolar harcanması planlanmış ve bu doğrultuda hedeflenen proje bileşenleri(Çağlar, 2010:617);

- Azalan doğal kaynakların rehabilitasyonu,
- Gelir artırıcı faaliyetler,
- AB standartlarını karşılamaya yönelik politika ve düzenleme kapasitesinin güçlendirilmesi,
- Toplum bilincinin artırılması, kapasite oluşturulması ve yenileme stratejisi olmuştur.

2.4.2.9. Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES)

KÖYDES projesi ile Cumhuriyetin ilanından bu yana Türkiye'de bulunan köy yerleşim yerlerindeki yeterli gelişme sağlayamamış sağlıklı içme suyu, ulaşım, sağlık eğitim vb. yaşam standartlarının geliştirilmesi, köylerde yaşayan toplumların refah düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir ve 2005 yılında uygulanmaya konulmuştur. Proje sonucunda önemli derecede olumlu neticeler alınmış ve 2018 yılına kadar devam edilmiştir. Birçok köyün içme suyu, ulaşım, kanalizasyon , tarımsal alanlardaki sulama altyapısında çalışmalar yapılmıştır. Projede öncelikli olarak diğer bölgelere göre geri kalmış olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki köylerde çalışmalar hedeflenmiştir.(Gürün vd. 2014:29)

Tablo 25'te yıllara göre 2005-2011yılları arasında KÖYDES kapsamında yapılan ödenekler belirtilmiştir. Tabloda görüldüğü en fazla ödenek Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerine ayrılmıştır. Bu bölgeye ayrılan ödenek miktarı toplam ödeneğin % 64,8'ini oluşturmaktadır.

KÖYDES kapsamında, Yüksek Planlama Kurulu kararı ile 2016 yılında 391 milyon 699 bin TL, 2017 yılında 900 milyon TL, 2018 yılında ise 1 milyar 500 milyon TL ödenek ayrılmıştır.(www.icisleri.gov.tr)

Tablo 25: 2005-2011 Dönemi KÖYDES Toplam Ödeneğinin Yıllara Ve Bölgelere Göre Dağılımı.

Yıllar	Ödenek (Bin TL)	Bölgeler	Ödenek (Bin TL)	Oran (%)
2005	200.000	Karadeniz	2.149.358	29,1
2006	2.000.000	Doğu Anadolu	1.613.235	21,8
2007	2.000.000	G.Doğu Anadolu	1.030.581	13,9
2008	500.000	İç Anadolu	876.016	11,9
2009	588.120	Akdeniz	707.700	9,6
2010	1.550.000	Ege	549.234	7,4
2011	550.000	Marmara	461.996	6,3
Toplam	7.388.120	Toplam	7.388.120	100

Kaynak: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, (<http://www.ticariturlar.com> e.t.27.04.2019)

2.5. Türkiye’de Uygulanan Köy Kalkınma Modelleri

Türkiye’nin kuruluşundan bu yana kırsal alanların kalkındırılması amacıyla birçok proje gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Planlı dönemlerin başlangıcı olan 1963’lerin öncesinde kırsal alanlarda kalkınmaya önem verilmesine rağmen en önemli çalışmalar bu dönemlerden sonra gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde kırdan kente göçün hızlanması, kırsal alanlarda yaşayan toplumun kent nüfusuna göre refah düzeyinin geri kalması, siyasi otoritelerin ülke genelinde planlar ve projeler ile kırsal alanlarda kalkınmayı hedefleyici söylemlerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Böylece Örnek Köy, Tarım Kentleri, Merkez Köyler, Köy-kent, Köye Dönüş modelleri ile kırsal kesimin kalkınması amaçlanmış ve uygulanmaya çalışılmıştır.(Güler vd. 2014:157)

- Örnek Köy Modeli: Uygulanacak bölgede bir pilot köy belirlenecek ve bu köy etrafında bulunan diğer köyler yapılacak olan yatırımlardan ve projelerden faydalanacak ve örnek alınacaktır. Model 1963-1965 yılları arasında gerçekleştirilmeye çalışılmış ve uygulama ili olarak İstanbul seçilmiş, fakat beklenen sonuçlar gerçekleşmeyince 1966 yılında uygulamaya son verilmiştir.
- Merkez Köy Modeli: Üçüncü beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde uygulanmaya çalışılan bu modelde, yerleşim alanları dağınık olan köylerde,

devletin hizmet götürmede sıkıntı yaşadığı alanlarda belirli köyler merkez olarak kabul edilmiş ve diğer köylere merkez kabul edilen köyler üzerinden kamu hizmetleri sağlanmaya çalışılmıştır.

- Köy-kent Modeli: 1969 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin seçim bildirgesinde yer alan model, o denemin Köy İşleri Bakanlığı tarafından benimsenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Modelin amaçları(Erdönmez 2005:38)
 - “Az sayıda personel ve az yatırımla, en kısa zamanda kırsal kesim nüfusunun tüm gereksinmelerinin karşılanması,
 - Hızlı nüfus artışının ortaya çıkardığı fazla nüfusun bir bölümü ile işsiz nüfusun köykentlerde iş olanaklarına kavuşturulması,
 - Böylece, iş olanaklarına kavuşturulan kırsal nüfusun kentlere akımı sonucunda büyük kentler civarında oluşacak nüfus yığılmalarını engelleyerek, sağlıklı kentleşmenin sağlanması.”
- Tarım Kent Modeli: Milliyetçi Hareket Partisi tarafından 1973 yılında seçim bildirgesi olarak sunulan proje, 1970-1980 yılları arasında uygulanmaya çalışılmıştır. Modelde hedeflenen amaç; 8-10 kadar köy birleştirilerek, coğrafi yapılarına göre köylerde bulunan tarımsal yapıya göre tarım ürünlerini geliştirmek ve belli bir köy etrafında birlikler kurucak şekilde köylerin gelişmesini sağlamaktır.
- Köye Dönüş Modeli: Modeldeki amaç 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde başlayan terör olayları ile kırsal alanlarda yaşanan hızlı göç sonucunda, tarımsal alanların boş kalmasını önlemek ve kentlerden köylere göçü gerçekleştirerek, tarımsal üretimin gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda köylere dönüşün gerçekleşmesi için 1990’lardan itibaren birçok proje gerçekleştirilmeye çalışılmış fakat hedeflenen sonuçlara ulaşılamamıştır. En son olarak 2018 yılında TİGEM tarafından kentlerde yaşayan fakat kırsal alanlarda belirli şartları taşıyan, kırsal alanlarda belirli taşınmaza sahip olma vb., kişilere 300 koyun desteği başlamış ve bu konuda adımlar atılmıştır.(300koyun.tigem.gov.tr)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 Sivas İli Kapsamında Tarımsal Ve Kırsal Kalkınma Alanında Yapılan Destekler

Bu bölümde Sivas ilinde yapılan tarımsal ve kırsal desteklerin, niteliği ve niceliği üzerinde durularak Sivas tarımının genel boyutları ele alınıp değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.1.1. Sivas İli Hakkında Genel Bilgiler

Sivas ilinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı incelenerek, geçmişten günümüze Sivas ili hakkında bilgiler verilecek; ayrıca Sivas tarımının genel yapısı hakkında bilgiler verilecektir.

3.1.1.1. Sivas İli Kısa Tarihi

Sivas ilinde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bölge tarihinin neolitik döneme kadar ulaştığı (MÖ 8000-5000), bölgede hüküm süren büyük uygarlıkların Sivas iline verdiği isimlerin; Sebaste, Sipas, Megalopolis, Kabira, Diaspolis (Tanrı Şehri), Talaur, Danişment İli, Eyalet-i Rum, Eyalet-i Sivas gibi isimler olduğu anlaşılmıştır. İlin isminin bölgede bulunan üç pınardan geldiği, pınarların kutsal olduğu ve yapılış amacının Tanrı'ya şükür, anne babaya hürmet ve küçüklere merhamet olduğu, bu pınarlara verilen ismin Sipas olduğu rivayetlerdendir (<http://www.oran.org.tr>)

Kronolojik olarak Sivas tarihine baktığımızda, MÖ 7000-5000 arasında ilk yerleşim yerlerinin olduğu, MÖ 1600-884 Hititler, MÖ 800-695 Frigler, MÖ 700-546 Lidyalılar, MÖ 550-332 Persler, MÖ 333-17 Kapadokya, MS 17-395 Romalılar, MS 395-1075 Bizanslılar, 658 Emeviler, 1059 Türkler'in hakimiyetinin başladığı anlaşılmaktadır. (www.sivaskulturu.com)

3.1.1.2. Sivas İli İklim ve Coğrafi Yapısı

Sivas ilinin genel coğrafi yapısına baktığımızda, batıdan doğuya doğru yüksekliğin arttığı, yayla görünümünde yüksek düzlüklerin bulunduğu, dağlar arasında uzanan vadilerin ve çukur arazilerde ovaların yer aldığı, geniş bir coğrafi yapının olduğu görülmektedir. İlin en önemli akarsuları Yeşilirmak ve Kızılırmak

akarsularıdır. Kızılırmak havzası bölümünde karasal iklim yaşanırken Yeşilirmak havzası bölümünde Karadeniz iklimi, Fırat havzası bölümünde ise Doğu Anadolu iklimi yaşanmaktadır. (Altuntaş, Aslan 2009:87)

Karasal iklimin hakim olduğu Sivas'ta yağışlar genellikle kış, ilkbahar ve sonbahar aylarında görülmektedir. Yaz ayları genellikle kurak ve sıcak geçerken, yıllık yağış ortalaması 420 mm civarındadır. Kış aylarında yağışlar kar şeklinde olurken, diğer mevsimler yağmurlu geçmektedir. Yağışlı gün sayısı ortalaması 105 iken, bu sayının 30 günü kar yağışlı şeklindedir. Ortalama kar kalınlığı ise 20 cm civarındadır. Diğer yandan ilde hakim olan rüzgarlara baktığımızda, yıl içinde esen rüzgarların % 19,3'ü kuzeybatıdan esen karayel, % 16,8'i kuzeydoğudan esen poyraz, %18,1'i kuzeyden esen yıldız ve diğer rüzgarlardan oluşmaktadır.(<http://www.sivas.gov.tr/>)

Karasal iklimin hakim olduğu Sivas'ta yağışlar genellikle kış, ilkbahar ve sonbahar aylarında görülmektedir. Yaz ayları genellikle kurak ve sıcak geçerken, yıllık yağış ortalaması 420 mm civarındadır. Kış aylarında yağışlar kar şeklinde olurken, diğer mevsimler yağmurlu geçmektedir. Yağışlı gün sayısı ortalaması 105 iken, bu sayının 30 günü kar yağışlı şeklindedir. Ortalama kar kalınlığı ise 20 cm civarındadır. Diğer yandan ilde hakim olan rüzgarlara baktığımızda, yıl içinde esen rüzgarların % 19,3'ü kuzeybatıdan esen karayel, % 16,8'i kuzeydoğudan esen poyraz, %18,1'i kuzeyden esen yıldız ve diğer rüzgarlardan oluşmaktadır.(<http://www.sivas.gov.tr/>)

Anadolu coğrafyasının orta kısmında yer alan Sivas ili, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde bulunmaktadır. Sivas ili yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük ikinci ili olarak 28.488 km²'lik alana sahiptir. Bu alan ile Türkiye topraklarının %3,67'lik kısmını kapsamaktadır.(Doğan, 2007:41). Sivas ili, şehirleşme aşamasında bulunduğu coğrafyanın özelliklerini de barındırarak ve etrafında bulunan akarsular ile büyük bir yerleşim alanı haline gelmiştir. Kızılırmak Nehri'nin akış doğrultusunda şekillenen kent yapısı, Mısmırmak, Pünzürük ve Murdar Irmak derelerinin etrafında kümelenmiştir. Karasal iklim yapısının hakim olduğu Sivas ilinde iklim, bitki örtüsü ve toprak yapısı kentte

bulunan mesken tiplerinde, sosyal ve ekonomik yapının oluşmasında büyük rol oynamıştır.(Akbulut 2009:213)

3.1.1.3. Sivas İli Sosyo-Ekonomik Yapısı

Oldukça geniş bir coğrafi alana sahip olan Sivas ilinde 7 belde, 1238 köy, 766 mezra bulunmakta olup Türkiye'nin yerleşim yeri alanı bakımından en büyük alana yüzölçümüne sahip ilidir. Fakat yıllara göre sürekli göç veren ilde km²'ye 23 kişi düşmektedir.(<http://www.oran.org.tr>)

Sivas ilinin gelişmişlik düzeyine baktığımızda, İç Anadolu Bölgesinde yer alan ilin gelişmişlik endeksi bölgenin gelişmişlik endeksinin oldukça altında kalmaktadır. Bölgede bulunan 13 ilin 9'u Sivas'tan daha iyi gelişmişlik seviyesinde iken, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde ve Karaman, diğer 3 il, Aksaray, Çankırı ve Yozgat, daha az gelişmişlik düzeyine sahiptir. (Doğan 2007:43)

TÜİK verilerine göre 2017-2018 yılları arasında Sivas ili toplam nüfusu 646.608 kişi iken, aldığı göç sayısı 45.861 kişi, verdiği göç sayısı ise 26.271 kişidir. Toplam nüfus içinde erkeklerin sayısı %50,04 oranı ile 323.575 kişi iken, kadın nüfusu ise %49,96 oranı ile 323.033 kişidir.(TÜİK 2018)

Sivas ilinin iş gücü sektörel dağılımına baktığımızda ise, önemli bir kısmının İmalat sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. İstihdam verilerine göre, iş gücüne katılan erkek nüfusun %27,8'i kadın nüfusun ise %26,4'ü İmalat sektöründe istihdam edilmektedir. Toplam istihdam içinde İmalat sektörünün payı ise %27,6 oranındadır. (media.iskur.gov.tr)

Sivas ili yatırım teşviklerinin sektörlere göre dağılımında, 2001-2016 yılları arasında en fazla teşviğin imalat sektörüne yapıldığı, imalat sektörüne yapılan teşviklerin toplam payının %58,1 civarı olduğu, bunu %21,9 hizmetler sektörü, %11,1 enerji sektörü, %4,5 madencilik, %4,4 tarım sektörünün izlediği görülmektedir. 2016 yılında yapılan teşviklerde 102 milyon TL enerji, 73 milyon TL hizmet, 40 milyon TL imalat ve 5 milyon TL madencilik sektörüne ayrılmıştır. (media.iskur.gov.tr)

Tablo 26: Sivas İli 2017-2018 Yılı İhracat Değerleri(1000\$)

Yıllar	2017	2018	Değişim(%)
Çelik	577,03	925,19	60,34%
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	129,99	161,81	24,48%
Demir ve Demir Dışı Metaller	2.257,92	4.070,07	80,26%
Deri ve Deri Mamulleri	17,67	19,17	8,51%
Diğer Sanayi Ürünleri	0,58	2,75	369,78%
Elektrik Elektronik ve Hizmet	122,57	264,75	115,99%
Halı	52,29	68,41	30,83%
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	244,77	306,63	25,27%
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	7.572,88	10.911,32	44,08%
İklimlendirme Sanayii	1.884,90	2.696,19	43,04%
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	1.729,62	1.622,91	-6,17%
Kuru Meyve ve Mamulleri	65,15	153,08	134,96%
Madencilik Ürünleri	30.610,01	26.014,06	-15,01%
Makine ve Aksamları	22.244,24	28.356,02	27,48%
Meyve Sebze Mamulleri	1.267,63	1.545,86	21,95%
Mobilya,Kağıt ve Orman Ürünleri	1.946,29	3.012,36	54,77%
Mücevher	0,12	0,03	-77,30%
Otomotiv Endüstrisi	315,37	596,98	89,30%
Savunma ve Havacılık Sanayii	0,00	0,90	
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	1.188,00	2.267,49	90,87%
Tekstil ve Hammaddeleri	17,12	8,59	-49,81%
Zeytin ve Zeytinyağı	231,83	0,00	-100,00%
TOPLAM	72.475,99	83.004,59	14,53%

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, (www.tim.org.tr e.t. 01.01.2019)

Sivas ili yatırım teşviklerinin sektörlere göre dağılımında, 2001-2016 yılları arasında en fazla teşviğin imalat sektörüne yapıldığı, imalat sektörüne yapılan teşviklerin toplam payının %58,1 civarı olduğu, bunu %21,9 hizmetler sektörü, %11,1 enerji sektörü, %4,5 madencilik, %4,4 tarım sektörünün izlediği görülmektedir. 2016 yılında yapılan teşviklerde 102 milyon TL enerji, 73 milyon TL hizmet, 40 milyon TL imalat ve 5 milyon TL madencilik sektörüne ayrılmıştır. (media.iskur.gov.tr)

Sivas ilinde sanayi yatırımlarına bakıldığında oldukça geniş bir yatırım alanına sahip olduğu görülmektedir. Yatırımların yoğun olduğu sektörler, gıda ürünleri imalatı, madencilik, mineral ürünlerin imalatı, kauçuk ve plastik ürün imalatı, mobilya imalatı, metal cevheri, tekstil ürünleri imalatı önde gelen imalat sektörleridir. Önemli maden yataklarına sahip olması bakımından Sivas, madencilik

sektöründe gelecek yıllarda Türkiye ekonomisinde önemli söz sahibi olacağını göstermektedir. İlde bulunan Divriği maden işletmesi bunun en önemli örneğidir. Sivas ilinde üretimi devam eden sanayi ürünlerinden eksantirik mili, diğer otomobil sanayi ürünleri, kazan daireleri imalatı sanayi alanında üretiminin önde gelen imalat alanlarıdır. Diğer yandan ilde bulunan TÜDEMSAŞ, demiryolu taşımacılığı için Türkiye geneline tren vagonu imalatında bulunmaktadır. Mobilya sektöründe de giderek önemli imalat alanına sahip olan ilde, yatak sanayii gelişme göstermiş, hastahaneler için gerekli yatak üretimi ve medikal ürünlerin imalatını da son yıllarda gerçekleştirmeye başlamıştır. (<http://www.oran.org.tr>)

Sivas ilinin kültür ve turizm potansiyeli incelendiğinde oldukça zengin bir kültürel yapının olduğu görülmektedir. İlde düzenlenen festival ve etkinlikler ile kültürel yapının korunması amaçlanmaktadır. Aşık Veysel ve Ozanlar haftası etkinlikleri, Zara Bal Festivali gibi kültürel etkinlikler bunlardan sadece birkaçıdır. Diğer yandan ilin turizm yapısına baktığımızda, hava şartlarının kış turizmine elverişli olması son yıllarda kayak turizminin canlanmasına etki etmiştir. İlde bulunan Sivas Yıldız Dağı Kış Sporları Turizm Merkezi gerek yerli halk için gerek il civarında bulunan komşu iller için, kış turizm merkezi haline gelmiştir. Yine ilde bulunan termal tesisler turizm açısından önemli gelir kaynağı olmuştur. Kangal Balıklı Kaplıca, Sıcak Çermik, Soğuk Çermik önemli termal turizm merkezlerindedir.

Sivas ili, başta Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait olmak üzere birçok tarihi eseri barındırmaktadır. Tarihi camiler, kiliseler, hamamlar, türbeler turistik amaçlı yapılan ziyaretlerde önemli rol oynamaktadır. Örneğin Divriği Ulu Cami, Şifaiye Medresesi, Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi, Gök Medrese, Meydan Hamamı, Kurşunlu Hamamı önemli bazı tarihi eserlerdendir.

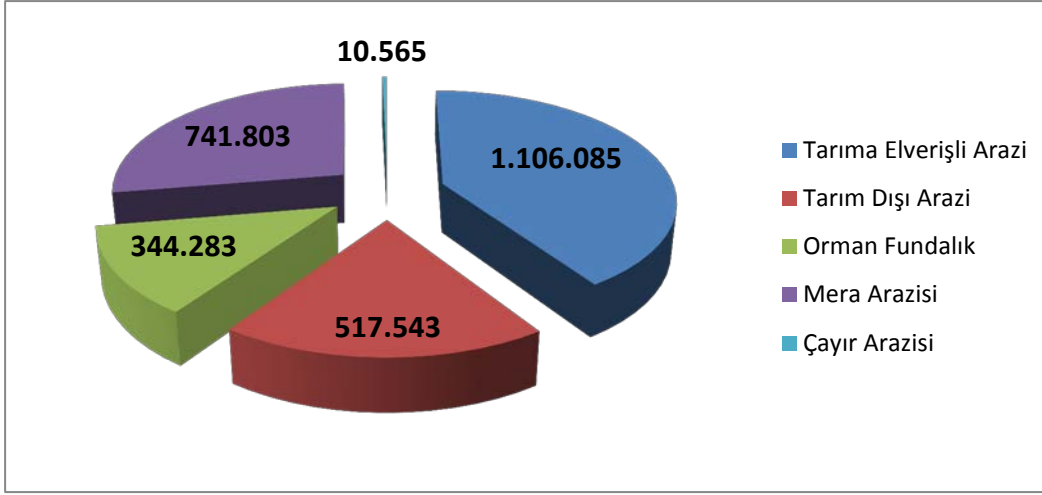
3.1.2. Sivas İli Tarımsal Yapısı

Sivas ilinin arazi yapısı, tarımsal ve hayvansal üretim değerleri, ilde bulunan tarımsal işletmelerin yapısı gibi tarımsal konuların ele alındığı bu bölümde, Sivas ilinin tarımsal yapısı genel olarak değerlendirilecektir.

3.1.2.1. Sivas İli Arazi Dağılımı

2.720.279 ha oluşan Sivas ili topraklarının %41 tarıma elverişli arazi, %27'si mera, %13 orman ve fundalık, geri kalan alanlar ise tarım dışı alanlardır. Şekil 7'de görüldüğü gibi tarıma elverişli toprakların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Fakat iklim ve coğrafi yapının yeterince elverişli olamaması, bu denli geniş bir araziden yeterli derecede verim alınmamasına neden olmaktadır.

Şekil 7: 2018 Yılı Sivas İli Arazi Dağılımı(Ha)

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Sivas ilinde tarımsal alanların sulama durumuna baktığımızda ise, 1.106.085 ha'lık tarımsal arazinin 348,845 ha'lık kısmının sulanabildiğini görmekteyiz. Oldukça geniş araziye sahip ilin sulama alanlarının %31'lik kısmının sulanabilir olması, arazi yapısının zorluğundan ve yeterli sulama çalışmalarının olmadığını bizlere göstermektedir. Son yıllarda Türkiye genelinde tarıma verilen önemin artması ile Sivas ilinde de tarımsal alanların önemini arttırmıştır. 2018 yılı itibari ile 196.573 ha'lık alan sulanabilir duruma gelmiştir.

Tablo 27: 2014-2018 Yılları Arasında Sivas İli Tarımsal Alanlarının Sulama Durumu

	2014 Alan		2015 Alan		2016 Alan		2017 Alan		2018 Alan	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Toplam Tarım Arazisi	1.106.085	-	1.106.085	-	1.106.085	-	1.106.085	-	1.106.085	-
Sulanabilir Arazi	310.000	28	327.928	29,64	336.418	30,4	336.418	30,4	348.845	31,5
Toplam Sulanan Arazi	179.775	58	186.716	56,93	191.009	56,7	191.009	56,7	196,573	56,3
DSİ	55.000	31	58.003	31,06	62.296	32,6	58.003	31,06	67,873	34,5
İl Özel İdaresi	41.940	23	43.408	23,24	43.408	22,7	43,408	22,7	43,408	24,8
Halk sulaması	82.835	46	85.305	45,68	85.305	44,6	85.305	44,6	85,292	43,3

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 27'deki veriler incelendiğinde, 2018 yılında DSİ tarafından sulanan alanların %34,5, İl Özel İdaresi tarafından sulanan alanların %24,8, halk tarafından sulanan alanların ise %43,3 oranında olduğu görülmektedir. Bu veriler ile kamu kurumlarının yani devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanlarının, halk tarafından sulanan alanlardan oldukça yüksek olduğunu, devletin tarıma öneminin son yıllarda giderek arttığını söyleyebiliriz.

3.1.2.2. Sivas İli Bitkisel Üretimi

Sivas ili sahip olduğu coğrafi yapı ve iklim özellikleri ile çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesinde Türkiye genelinde önemli paya sahiptir. Bitkisel ürünlerin yetiştirme alanları ve miktarları bakımından gelir kazancı en fazla olan ürünler sırasıyla tahıllar, yem bitkileri, endüstri bitkileri ve yemeklik baklagil ürünleridir. Sivas ilinde yetiştirilen ve Türkiye tarımsal üretiminde önemli paya sahip bazı ürünler aşağıda sıralanmıştır.(sivas.tarimorman.gov.tr)

- *Tritikale ve Yulaf ve ekim alanında Türkiye 2.si,*
- *Korunga ekim alanında Türkiye 3. sü,*
- *Buğday ekim alanında Türkiye 3. sü,*
- *Aspir ekim alanında Türkiye 9. su,*
- *Yonca ekim alanında Türkiye 6. sı,*
- *Şekerpancarı ekim alanında Türkiye 7. si.*
- *Patates ekim alanında Türkiye 8. si,*

- Arpa ekim alanında Türkiye 7. si,
- Kayısı ekim alanında Türkiye 9. su,
- Mürdümük ekim alanında Türkiye 13. sü.
- Fiğ ekim alanında Türkiye 23. sü.
- Nohut ekim alanında Türkiye 17. sidir.

Tablo 28: Sivas İlinde Yetiştirilen Bazı Tahıl Ürünleri(2015-2018)

	2015		2016		2017		2018	
	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim
	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton
Buğday (Durum)	32.720	11.167	62.690	19.519	134.780	48.692	72.850	21.006
Buğday (Diğer)	2.973.834	986.613	2.707.562	752.437	2.721.319	694.341	2.681.159	810.473
Arpa	730.512	246.442	730.000	209.459	773.164	204.390	947.751	295.619
Yulaf	128.072	33.861	119.680	27.073	132.170	30.195	223.381	83.948
Çavdar	19.860	6.052	12.565	3.187	8.730	2.024	6.656	1.582
TOPLAM	3.884.998	1.284.134	3.632.497	1.011.675	3.770.163	979.641	3.931.797	1.212.628

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 28’de Sivas ilinde bazı tahıl ürünlerinin ekiliş alanları ve elde edilen ürün miktarları gösterilmiştir. 2017 yılında mevsimsel olarak yaşanan sıkıntılar nedeniyle bir önceki yıla göre %3,1 oranında azalma yaşanmış, sonraki yılda ise, 2018 yılı, %23,7 oranında artış yaşanmıştır. Gerçekleşen bu değişimlerde Sivas ili tarımının mevsimsel öğelere ne denli bağlı olduğunu gösteriyor bizlere. Yani yağış miktarı, kuraklık üretim hacminin en önemli faktörleridir.

Tablo 29: Sivas İli Şeker Pancarı Üretimi(2014-2018)

	2014		2015		2016		2017		2018	
	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim
	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton
Şeker Pancarı	104.549	506.308	106.921	554.890	108.456	597.776	146.620	726.373	109.509	573.494

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Sivas ili şeker pancarı üretiminde oldukça önemli bir paya sahiptir. 2017 yılında Sivas ilinde gerçekleştirilen şeker pancarı üretimi Türkiye’de gerçekleştirilen üretimin yaklaşık % 4’ü kadardır. Bu oran ile Konya, Yozgat, Eskişehir, Aksaray, Kayseri ve Afyonkarahisar illerinden sonra en büyük 7. üretici konumundadır. Fakat

yüzölçümü ve üretim miktarına bakıldığında, gerçekleştirilen üretimin diğer illere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Geçmiş yıllara bakıldığında; 1999 yılına kadar gerçekleştirilen üretimin, Türkiye üretimindeki payının %2'nin altında olduğu, bundan sonraki yıllarda giderek artan bir seyir izlemiş ve 2010 yılında %3'ün üzerine çıkmıştır. sonraki yıllarda mevsimsel şartlar ve ekonomik nedenlerle %3'ün altına gerilemiş, 2015 yılında tekrar %4 seviyelerine çıkmıştır. (Ergün vd. 2018:603)

Tablo 30: Sivas İlinde Üretilen Bazı Baklagillerin Üretim Miktarı(2014-2018)

	2014		2015		2016		2017		2018	
	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim
	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton
Kuru Fasulye	7.144	594	7.279	822	7.177	944	7.498	1.134	4.131	489
Nohut	105.405	9.016	58.035	4.887	50.820	4.204	68.323	5.642	90.350	10.060
Yeşil Mercimek	1.737	171	445	51	585	59	630	61	620	60
Kırmızı Mercimek	2.375	232	205	25	10	1	0	0	100	13
TOPLAM	116.661	10.013	65.964	5.785	58.592	5.208	76.451	6.838	95.201	10.622

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 30'da Sivas ilinde üretilen bazı baklagillerin üretim miktarları ve ekim alanları verilmiştir. Tabloda göze çarpan en önemli şeyin nohut ekim alanları olduğunun söyleyebiliriz. 2018 yılında baklagiller içinde toplam ekim alanının neredeyse %95'i nohut ekim alanları oluşturmuştur. Elde edilen üretim miktarı da bu orana paralel olarak toplam baklagil üretiminin neredeyse %94 civarındadır. Karasal iklim hakim olduğu Sivas ilinde nohut üretiminin bu denli yaygın olmasının en önemli nedeni iklim yapısı ve son yıllarda tarımda nohut üretimine verilen desteklerin artmasıdır. (<http://www.sivas.gov.tr>)

3.1.2.3. Sivas İli Hayvansal Üretimi

Sivas ili coğrafi yapısı ve tarım alanlarının, mera ve kırsal alanların genişliği ile hayvansal üretimin gerçekleşmesinde önemli paya sahiptir. Son yıllarda Türkiye genelinde yaşanan hayvansal ürünlerdeki daralma, gerek büyükbaş hayvancılığı gerek küçükbaş hayvancılığın önemini arttırmış, Sivas ilinde de hayvansal üretimde artışın gerçekleşmesi için önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda tarım ve hayvancılıkta üretimini arttırmak amacıyla çok sayıda yatırımlar gerçekleştirilmiş, kredi ve hibe destekleri ile çiftçilere destekler arttırılmıştır.

Aşağıda Sivas ilinde üretilen bazı hayansal ürünlerin Türkiye sıralaması verilmiştir. Bal üretiminde Türkiye’de önemli bir yeri olan ilde, yapılacak olan desteklerin ve yardımların ne denli önemli olduğu açıkça görülmektedir. .(sivas.tarimorman.gov.tr)

- *Arıcılık İşletme Sayısında Türkiye 2. si*
- *Bal üretiminde Türkiye 4. sı*
- *Kovan Sayısında Türkiye 8. si*
- *Manda Sayısında Türkiye 10. su*
- *Sığır (Melez) Sayısında Türkiye 7. si*
- *Koyun Sayısında Türkiye 24. sü*
- *Yumurta Tavuğu Sayısında Türkiye 31. si*
- *Keçi Sayısında Türkiye 38. Si*

Tablo 31: Sivas İli Hayvan Varlığı

HAYVAN TÜRLERİ			2015	2016	2017	2018
Büyükbaş	Sığır	Kültür	104.554	103.991	139.986	149.620
		Melez	162.801	156.795	189.526	199.682
		Yerli	6.506	5.673	2.817	2.526
	Manda	4.910	4.927	5.142	6.036	
	Toplam	278.771	271.386	337.471	358.182	
Küçükbaş	Koyun	468.215	390.939	487.542	494.678	
	Keçi	84.133	77.281	68.662	83.716	
	Toplam	552.348	468.220	556.204	578.394	
Tek Tırnaklı	At	621	632	742	735	
	Katır	87	87	74	55	
	Eşek	2.255	2.226	2.222	2.605	
	Toplam	2.963	2.945	3.038	3.395	
Kanatlı	Tavuk	506.979	651.714	526.882	657.062	
	Hindi	13.128	13.179	11.329	14.062	
	Kaz	5.227	5.035	7.064	7.098	
	Ördek	3.238	2.371	3.430	3.877	
	Toplam	528.572	672.211	548.705	682.099	
Arı (Kovan)	İlkel Kovan	476	915	1.645	945	
	Fenni Kovan	197.914	219.027	214.233	238.630	
	Toplam	198.390	219.942	215.878	239.575	

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 31'deki verilere baktığımızda, 2015-2018 yılları arasında bütün hayvan sayılarında artış olduğu görülmektedir. Örneğin büyükbaş hayvan sayısı 2015-2018 yılları arasında %28,4 oranında artış gösterirken, küçükbaş hayvanlarının sayısı %4,7, tek tırnaklı hayvan sayısı %14,5, kanatlı hayvan sayısı %29,04, arı kovani sayısı %20,7 oranında artış göstermiştir. Bu göstergeler Sivas ilinde küçükbaş hayvan sayısında her ne kadar artış olduğunu gösterse de diğer hayvan sayılarına göre oldukça düşük oranda artışın olmasının nedeni olarak, son yıllarda bütün Türkiye'de olduğu gibi Sivas ilinde de küçükbaş hayvancılığının verilen önemin azaldığını göstermektedir. Diğer yandan büyükbaş ve kanatlı hayvancılığının giderek önem kazanmasının nedeni olarak, piyasada et ve süt ürünlerinin fiyatlarında yaşanan yüksek artışlar olarak söyleyebiliriz.

Tablo 32: Sivas İli Hayvansal Üretim Miktarları

Ürünler	2015	2016	2017	2018
	Üretim	Üretim	Üretim	Üretim
Et Üretimi (Ton)	3.055	2.424	4.358	4.865
Süt Üretimi (Ton)	507.789	505.184	532.212	579.055
Deri Üretimi (Adet)	16.364	11.042	11.042	-
Yapağı ve Tiftik Üretimi (Ton)	626	621	768	779.932
Yumurta Üretimi (adet)	133.951.000	130.344.800	105.376.400	131.412.400
Bal Üretimi (Ton)	3.327	2.861	3.715	5.047
Balmumu Üretimi(Ton)	265	313	388	447

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 32’de Sivas ilinde hayvansal ürünlerdeki üretim miktarlarının yıllara göre dağılımı verilmiştir. Tabloya göre 2015-2018 yılları arasında et üretiminde önemli ölçüde artış yaşandığı görülmektedir. Et üretiminde bu yıllar arasında %59,2 oranında artış sağlanırken, süt üretiminde %14,03 oranında artış sağlanmıştır. Bu da il genelinde hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin et üretimine verdiği önemin yıllara göre arttığını göstermektedir. Tabloda en dikkat çeken hayvansal üretimin ise yapağı ve tiftik üretimi olduğu görülmektedir. 2015-2018 yılları arasında 779.306 tonluk artış gösteren yapağı ve tiftik üretiminin bu denli artış göstermesinin nedeni olarak küçükbaş hayvancılığına yapılan desteklerin son yıllarda büyük ölçüde artış göstermesidir.

Tablo 33’te Sivas ilinde bulunan hayvan sayılarının Türkiye’deki payı gösterilmiştir. Tabloya göre Türkiye sıralamasında sayısal değer olarak en önlere bulunan hayvan sayısı olarak 9. sırada bulunan manda görülmektedir. Türkiye genelinde son yıllarda giderek önemini kaybeden manda üretimi, Sivas ilinde hatırı sayılır seviyelerde üretimi halen devam etmektedir. Et ve süt verimliliği oldukça düşük olan bu hayvansal üretim, Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalar ile manda süt ve süt ürünlerinin sağlık bakımından olumlu etkileri ile önemini arttıracığı görülmektedir. Diğer yandan tabloda büyükbaş hayvan sayısının 15. sırada ve küçükbaş hayvan sayısının 32. sırada olması, Türkiye’de yüzölçümü bakımından oldukça geniş ve büyük olan Sivas ilinde bu hayvan türlerinin yetiştirilmesinde verilen önemin ne denli düşük olduğunu bizlere göstermektedir.

Tablo 33: Sivas İli Hayvan Sayılarının Türkiye’deki Durumu(2018)

Ürün	Sivas	Türkiye	Türkiye Sıralaması	Sivas/Türkiye Oranı(%)
Büyükbaş (sığır) Hayvan Sayısı	346.182	19.484.976	15	1,8
Küçükbaş Hayvan Sayısı	558.919	51.122.592	32	1,1
Manda Sayısı	5.771	207.379	9	2,8
Tavuk (Yumurtacı)	417.440	76.194.413	27	0.54
Arı Kovan Sayısı (adet)	239.575			

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

3.1.2.4. Sivas İli Tarımsal İşletme Büyüklükleri

Birinci bölümde Türkiye’de tarımsal işletmelerin büyüklüklerinden bahsedilmiştir ve bu işletmelerin yapısından bahsedilmiştir. Bu işletmeler genellikle küçük ölçekli, aile işletmeleri şeklindeydi. Tablo 33’te ise Sivas ilinde bulunan işletmelerin sayısı ve büyüklükleri verilmiştir. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta 1-5, 6-10 baş hayvanları bulunan işletme sayılarının oranı toplam işletme sayılarının %49,71 i yani yarısı kadarıdır. Bu oran bizlere Sivas ilinde tarımla ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin yarısı, genellikle çok küçük ölçekli, ticari amacı olmayan aile işletmeleridir. Yine tablodaki verilerde 100 ve üzeri hayvan sayısı olan işletme sayılarının oranı %0,59 olduğu görülmektedir. Bu oldukça düşük bir orandır ve Sivas ilinin hayvancılık konusunda eksikliklerini gözler önüne sermektedir.

Tablo 34: Sivas İli Büyükbaş Tarımsal İşletme Yapıları

İşletme Büyüklükleri	Sayısı	Tüm İşletmelere Oranı (%)
1-5 Baş	6922	27.14
6-10 Baş	5757	22.57
11-20 Baş	6729	26.39
21-30 Baş	1447	11.85
31-40 Baş	1447	5.67
41-50 Baş	661	2.59
51-100 Baş	816	3.2
101-200 Baş	122	0.48
201-500 Baş	22	0.09
500 ve Üstü	4	0.02
TOPLAM	25.503	100

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

3.1.2.5. Sivas İlinde Organik Tarım Faaliyetleri

Son yıllarda bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de organik tarım ön plana çıkmaya başlamış, büyük ölçekli ve küçük ölçekli çok sayıda tarımsal işletmeler organik tarım faaliyetine başlamıştır. Sivas ilinde de organik tarım faaliyetleri yavaş yavaş önem kazanmaya başlamış, yapılan yardımlar ve desteklerle çiftçilerin organik tarıma yönelmesine çaba gösterilmiştir. Tablo 35’te 2012-2018 yılları arasında Sivas ilinde organik tarım eğitiminden faydalanan kişilerin sayısı verilmiştir. Tabloya göre bazı yıllarda oldukça yüksek katılım varken, bazı yıllarda, 2014 yılı, oldukça düşük seviyelerde katılım gerçekleşmiştir. Yapılan hibeler ve destekler, eğitim faaliyetlerine katılımı hızlandırmış ve yıllara göre desteklerin ve katılımların seviyeleri orantısal olmuştur.

Tablo 35: Sivas ili Organik Tarım Eğitim Faaliyetleri

Yıl	Organik Tarım
2012	354 Kişi
2013	220 Kişi
2014	171 Kişi
2015	862 Kişi
2016	749 Kişi
2017	414 Kişi
2018	503 Kişi

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 36’da Sivas ilinde yıllara göre organik tarım alanlarının değişimi, çiftçi sayısı ve elde edilen ürün miktarı verilmiştir. Tablodaki verilen Sivas ilinde organik tarımın yıllara göre ne ölçüde arttığını bizlere göstermektedir. 2010 yılında organik tarımla uğraşan çiftçi sayısı 24 iken 2018 yılında bu sayı 495 olmuştur. Yine 2010 yılında 859 ton ürün elde ederken 2011 yılında 19.057 ton ürün elde ederek oldukça yüksek bir başarı elde edilmiştir. Bu başarının elde edilmesinde devletin rolünün oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan eğitimler, verilen destekler büyük çoğunlukla devlet destekli olmuş ve bu başarıların ana emeni olmuştur.

Tablo 36: Sivas İli Organik Tarım Verileri

Yıl	Çiftçi Sayısı	Alan (da)	Üretim Ton
2010	24	261	859
2011	402	5.959	19.057
2012	503	7.202	18.024
2013	550	10.453	22.246
2014	513	8.617	27.960
2015	508	8.233	21.427
2016	376	7.766	16.797
2017	412	8.766	12.314
2018	495	31.456	-

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

3.1.2.6. Sivas İlinde Gerçekleştirilen Tarımsal Destek Faaliyetleri

Sivas ilinde tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla kamu kurumları, ajanslar ve sivil toplum örgütleri faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kurumlar arasında en önemli destekleri sunan birim ise kamu kurumlarıdır. Son

yıllarda Avrupa Birliği destekli, IPARD uygulaması, Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu faaliyetlerini hızlandırmış, Sivas ili de bu kapsamda oldukça önemli desteklerden payını almıştır.

Tarımda sürdürülebilirlik, doğal kaynakların etkin kullanılması, çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeden tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla 2018 yılında Bitkisel Üretim ve Bitki Sağlığı Şube Müdürlüğü bünyesinde İyi Tarım Uygulama Birimi oluşturulmuş ve bu kapsamda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Aşağıdaki tabloda 2016 yılında başlatılan destekleme miktarında %293,2 oranında oldukça yüksek bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Her ne kadar rakamsal olarak çok düşük bir miktar destekleme görülse de gelecek yıllarda iyi tarım faaliyetlerinin artacağı ve bu kapsamda yapılan desteklerin de artacağına söyleyebiliriz.

Tablo 37: İyi Tarım Destekleme Miktarı ve Çiftçi Sayısı

Yıl	Eğitim Çalışmalarındaki Katılımcı Sayısı	Çiftçi Sayısı	Destekleme Miktarı (TL)
2016	-	11	60.192,10
2017	59	12	236.709,05
2018	51	10	Çalışmalar Devam Ediyor

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tarım arazilerini koruması, tarımsal alanlarda kullanılan su ve toprakların korunması, sürdürülebilir tarım arazilerinin devamlılığı, yoğun tarım üretiminin zararlarının azaltılması amacıyla Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) Programı başlatılmış ve bu kapsamda önemli destekler verilmeye başlanmıştır.

Tablo 38: ÇATAK Projesi Kapsamında Yapılan Destekler

YIL	Kategori bazında Hibe Sözleşmeli Çiftçi Sayısı	Proje kapsamındaki Alan Miktarı(da)	Ödenen Hibe Miktarı(TL)
2010	13	618	37.091
2011	30	4.276	329.280
2012	43	7.415	448.830
2013	46	8.861	478.816
2014	46	10.400	446.436
2015	43	10.202	413.552
2016	43	8.096	359.214,60
2017	49	7.707	420.537,21
2018	86	13.768,25	838.446,28

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 38’de ÇATAK programı kapsamında yapılan desteklerin miktarı, desteklerden faydalanan çiftçi sayısı ve proje kapsamında destek yapılan alanların miktarı verilmiştir. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta 2017-2018 yılları arasında desteklerden faydalanan çiftçi sayısıdır. 2017 yılında desteklerden faydalanan çiftçi sayısı 49 iken 2018 yılında 86 çiftçi desteklerden faydanlanmıştır. Bu rakamlar Sivas ilinde tarımla uğraşan çiftçilerin giderek bilinçlendiği, çevreye duyarlı çiftçi sayısının giderek arttığı ve gelecek nesillere daha temiz bir çevre ve tarımsal arazilerin bırakılacağını söyleyebiliriz. Yine tabloda 2010 yılında yapılan hibe desteğinin 37.091 TL olduğu görülürken, 2017 yılında bu miktarın 420.537,21 TL gibi önemli bir artışın gerçekleşmesi, devletin de geleceğe ne denli önem verdiğini göstermektedir.

Çiftçilerin makine-ekipman ihtiyaçlarının karşılanması, sulama ihtiyaçlarının ve diğer araç ve gereçlerin karşılanması amacıyla Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programı faaliyete geçirilmiş ve önemli desteklemeler yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda yıllara göre gerçekleştirilen etap sayıları ver bu kapsamdan gerçekleştirilen hibe miktarları verilmiştir. Tabloda dikkat çeken en önemli husus 11 milyon gibi önemli bir hibe desteğini alan 11’ nolu etap olmuştur. Ve bu dönemden sonra hibe desteklerinde önemli ölçüde azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 39: KKYDP Kapsamında Sivas İlinde Yapılan Destekler

Etap No	Toplam Başvuru Sayısı	Bakanlığa Sunulan Proje Sayısı	Onaylanan Proje Sayısı	Sözleşme İmzalanan Proje Sayısı	Tamamlanan Proje Sayısı	Toplam İstihdam	Sözleşme Maliyeti	Hibe Tutarı	Toplam İstihdam
1	6	6	0	1	0	0	-	-	
2	162	162	21	15	15	171	4.578.360,60	2.230.718,76	171
3	84	76	31	28	25	262	8.135.637,33	4.037.019,62	262
4	36	24	12	12	12	121	5.765.760,10	2.787.666,53	121
5	21	21	15	12	12	136	5.971.060,00	2.979.570,86	136
6	52	38	23	15	14	165	7.870.110,00	3.876.931,14	165
7	36	29	29	20	13	124	6.384.715,00	3.181.309,84	124
8	28	16	16	13	12	120	7.101.774,99	2.964.328,16	120
9	35	18	18	14	13	125	16.917.394,62	8.118.724,07	125
10	16	13	13	5	4	39	3.700.404,48	1.751.841,00	39
11	38	27	27	23	21	191	26.689.337,81	11.337.788,16	191
12	58	25	25	24	24	39	2.887.686,00	1.394.574,51	39
Genel Toplam	572	455	230	182	165	1.493	96.002.240,93	44.660.472,63	1.493

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 40: Sivas İli Yıllara Göre Makine-Ekipman Projeleri ve Hibe Tutarı

S.NO	Yapıldığı Yıl	Makine-Ekipman Sayısı	Proje Tutarı	Hibe Tutarı
1	2007	24	1.043.700,00	521.850,00
2	2008	69	2.043.395,78	1.021.697,89
3	2009	349	3.603.496,00	1.801.748,00
4	2010	303	3.583.970,37	1.789.801,12
5	2011	1.428	9.762.127,20	4.787.616,63
6	2012	382	3.669.821,04	1.701.582,06
7	2013	789	10.883.692,62	4.993.451,35
8	2014	659	9.045.822,47	4.145.437,10
TOPLAM		4.003	43.636.025,48	20.763.184,14

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 40'ta Sivas ilinde gerçekleştirilen makine ve ekipmanların proje sayıları, tutarları ve yapılan hibe miktarları verilmiştir. 2007 yılında makine-ekipman sayısı 24 civarındayken, 2014 yılında bu sayı oldukça yüksek bir artışla 659 olmuştur. Bu veriler, Sivas ilinde tarımda kullanılan makine de ekipmanlarının yıllarca ne kadar az olduğunu bizlere göstermektedir. Sivas ili tarım alanlarının her ne kadar verimliliği düşük olsa da, tarımsal alanlarda kullanılan araç ve gereçlerin bu denli az olması veya yapılan desteklerin yıllarca çok düşük seviyelerde olması Sivas tarımı için olumsuzluk teşkil etmiştir. Verimlilikteki düşüklük, emeğe dayalı tarımın Sivas ilinde tarımının gelişmemesinde önemli etken olmuştur.

Tablo 41: Konularına Göre KKYDP ve Gerçekleştirilen Hibe Tutarları

Alt Konular	Proje Sayısı	Toplam Sözleşme Maliyeti	Toplam Hibe Tutarı
Arıcılık	9	4.144.648,60	2.064.572,09
Bakliyat	12	6.873.964,30	3.034.484,02
Çelik Silo	16	13.697.044,98	6.560.633,67
Çiftlik Faaliyetlerinin Geliştirilmesi	27	2.466.805,00	1.171.151,64
Endüstri bitkileri	3	1.207.770,00	602.679,64
Et ve Et ürünleri	11	4.596.989,03	2.249.954,30
Keçi	1	150.000,00	74.850,30
Koyun	6	1.058.557,64	487.469,66
Kuruyemiş	2	579.034,92	288.939,58
Meyve ve Sebze	10	6.559.072,93	3.130.828,02
Soğuk Hava Deposu	11	8.558.098,52	4.145.549,37
Su Ürünleri	1	348.750,00	174.026,95
Süt ve Süt Ürünleri	10	3.873.141,89	1.856.133,68
Tahıl,Hububat	17	8.848.206,10	4.241.272,25
Tohum İşl. Paketleme Depolama	18	26.890.771,52	11.597.730,60
Yağmurlama Sulama	1	500.000,00	207.447,23
Yem	10	5.649.385,50	2.772.749,65
Genel Toplam	165	96.002.240,93	44.660.472,63

Kaynak: Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, (sivas.tarimorman.gov.tr e.t. 01.05.2019)

Tablo 41 incelendiğinde gerçekleştirilen desteklerin 44.6 milyon TL olduğu fakat proje maliyetlerinin ise iki katından daha fazla yani 96 milyon TL olduğu görülmektedir. Buna göre hedeflenen projelerde beklentiler önemli ölçüde artsa da geçmiş yıllarda hedeflenen projelerin tamamlanması ve veya yarıda kalması, şimdiki

projeler için de kaygı yaratmaktadır. Yine tabloya bakıldığında proje maliyetlerinin ve hibelerin en fazla yapıldığı alanın tohum işletmeleri ve bu bu işletmelere ait paketleme ve depolama faaliyetlerine ait olduğu görülmektedir. Bu da Sivas ilinin coğrafi yapısının, iklim yapısının yapılan projeler üzerindeki etkisini göstermektedir. Depolama maliyetlerinin, oldukça yüksek olduğu ilde, kışların ağır geçmesi bunun en önemli nedenlerinden biridir. Yine proje maliyetleri içinde çelik silo projesinin en yüksek maliyetli projelerden biri olduğu dikkat çekmektedir. Bu da tarımsal ürünlerin korunması adına hedeflenen projelerden biri olması yine Sivas ilinin coğrafi ve iklim özelliklerini ön plana çıkarmaktadır.

Sivas Genç Çiftçi Projesi kapsamında 2016-2017 yılları arasında ilde bulunan gençleri tarıma yönlendirmek amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiş, 2016 yılında Sivas ili için 8.820.000 TL bütçe ayrılmış ve toplam 294 proje desteklenmiştir. Yine bu kapsamda 2017 yılında 9.300.000 TL bütçe ayrılmış, 310 kişi bu proje kapsamında faydalandırılmıştır. Son yıllarda tarımın giderek Türkiye’de öneminin artırılması, kırsal alanlarda göç hızının azaltılmaya çalışılması, tarımda daha bilinçli bir toplumun yaratılması Türkiye için en önemli projelerden biri olarak düşünülebilir. (<https://sivas.tarimorman.gov.tr/>)

2013 yılında tamamlanan Sivas Erzincan Kalkınma Projesi, dünya genelinde IFAD tarafından desteklenen 286 projeden birisi olarak Sivas ili için önem arz etmektedir. Bu proje kapsamında ayrılan toplam bütçenin %65’i Sivas için harcanmış ve yatırımların büyük çoğunluğu Sivas ilinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Sivas ilinde 26.682.259 TL hibe kullanılmıştır. Diğer yandan yerel kalkınma planları çerçevesinde hazırlanan DAP projesi kapsamında 2017 yılı içinde Sivas ilinde hayvancılığın gelişmesi amacıyla 15 yatırımcı toplam için 5.103.674 TL harcanmış olup, 15 yatırımcıya 2.075.683 TL hibe destekleme ödemesi yapılmıştır. Yine 2018 yılı içinde DAP kapsamında 2 yatırımcı 948.662 TL bedelle yatırımlarını tamamlamış ve toplamda 294.000 TL hibe desteklemesi almışlardır. Diğer bir proje olan damızlık düve yetiştirme projesi kapsamında Sivas ili merkeze bağlı bir köyde toplam maliyeti 4.609.000 TL olan proje için 1.733.991 TL harcamış, yatırımcıya % 50 hibe tutarı olan 866.995 TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Yine aynı yatırımcıya 1.152.500,00 TL canlı hayvan hibe desteği sağlanmış, alet ve makine için

toplam 124.074,07 TL hibe desteği ödemesi yapılmıştır.(
<https://sivas.tarimorman.gov.tr/>)

Tarımsal ve kırsal alanların gelişmesinde son yıllarda Türkiye’de en büyük destek veren kurumların başında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme kurumu gelmektedir. Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakların kullanılmasını sağlamak amacıyla 2007 yılında kurulan TKDK, tarımsal alanların kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. TKDK’nın kuruluşunun asıl amacı IPARD (Avrupa Birliği (AB) tarafından aday ve potansiyel aday ülkelere destek olmak amacıyla oluşturulan, Katılım Öncesi Yardım Aracı’nın (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) Kırsal Kalkınma bileşeni.) tarafından sağlanan desteklerin hazırlanması ve sunulmasıdır. Bu kapsamda Sivas ilinde de önemli tarımsal ve kırsal desteklemeler yapılmıştır. 2019 yılı itibari ile TKDK tarafından IPARD programı kapsamında 292,26 milyon TL yatırım gerçekteşmiştir. Alınan bu destek ile Sivas ili program kapsamında desteklenen 42 il içinde en fazla hibe ve proje bakımından 2. sırada yer almıştır. Gerçekteştirilen bu yatırımlar ile 1721 yeni istihdam gerçekteştirilmiştir.(<http://www.sivas.gov.tr/sivas-tkdk-projeleri-ile-2-sirada>)

Tablo 42’teki veriler incelendiğinde TKDK Sivas İl Koordinatörlüğü tarafından çiftçilere sağlanan hibe miktarı tutarı toplamda 154.677.318,03 TL gibi çok büyük bir yatırım gerçekteştirilmiştir. Yatırımların %32,7’lik kısmı süt üreten tarımsal işletmeler için gerçekteştirilirken, neredeyse %1’lik kısmı ise süt ve süt ürünlerinin işlenmesi ve pazanlanması için kullanılmıştır. Diğer yandan et üreten tarım işletmeler ise en yüksek pay alan ikinci sektör olmuştur. Tabloda dikkat çeken en önemli yatırımlardan birisi ise kırsal turizm yatırımdır. Sivas ilinin iklim yapısının kış turizmine elverişli yapısı, turizm alanında yapılan desteklerin belirleyici faktörü olmuştur. Bu kapsamda 805.353,52 TL’lik yatırımın neredeyse tamamı kadar TKDK tarafından hibe olarak desteklenmiştir.

Tablo 42: TKDK Sivas İl Koordinatörlüğü Yatırımlar Rehberi

Alt Tedbir/ Sektör Adı	Başvuru Sayısı	Sözleşmeye Bağlanan Proje	Toplam Yatırım (TL)	Toplam Destek (TL)	Ödemesi Biten Proje	Ödenen Hibe (TL)
Süt Üreten Tarımsal İşletmeler	156	106	193.884.047,74	109.234.092,08	106	104.322.597,87
Et Üreten Tarımsal İşletmeler (Kırmızı Et)	45	20	37.639.437,91	20.218.231,86	20	17.990.942,71
Et Üreten Tar. İşletmeler (Beyaz Et)		-	-	-		-
Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Paz. (İşleme Tesisi)	6	4	18.713.204,15	8.906.722,85	4	8.606.061,43
Süt ve Süt Ür. İşlenmesi ve Pazarlanması (Süt Toplama Merkezi)	4	2	316.218,13	152.827,20	2	147.273,51
Et ve Et Ür. İşlenmesi ve Pazarlanması	5	3	2.967.831,54	1.255.346,01	3	1.162.278,77
Meyve ve Sebze İşlenmesi ve Paz.	4	3	7.764.041,16	3.604.570,72	3	3.435.907,94
Çiftlik Faal. Çeşit. ve Geliştirilmesi	752	462	39.453.613,44	18.303.252,50	462	18.214.136,41
Yerel Ürünler ve Mikro İşletmelerin Geliştirilmesi	1	-	-	-		-
Kırsal Turizm	4	2	1.825.757,18	805.353,52	2	798.119,39
Kültür Balık. Geliştirilmesi	2	-	-	-		-
Toplam	979	602	302.564.151,25	162.480.396,74	602	154.677.318,03

Kaynak: Özkan, AB'ye Katılım Öncesi Mali Yardım Kapsamında Ülkemizde Kurulan Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Ve Sivas İl Koordinatörlüğü Örneği, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.s.107(<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> e.t. 04.02.2019)

SONUÇ

Türkiye'nin kalkınma sürecinde tarım sektörünün payı diğer sektörler içinde en fazla paya sahip olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tarım sektörü Türkiye ekonomisinin neredeyse tamamını oluşturmaktaydı. Fakat geçen süre zarfında tarımın ekonomideki payı yıllar itibari ile düşüş göstermiş, tarıma verilen destekler ve kaynaklar giderek azalmıştır.

Son yıllarda küreselleşme ile tarım ürünlerinin önemi de artmaya başlamıştır. Dünya genelinde yaşanan kuraklık ve kıtlıklar, tarımsal alanların korunmasına ve gıda ürünlerinin daha fazla korunmasına olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda uluslararası kuruluşlar tarafından gıda tedarikçisi ülkelere finansman kaynakları sağlanmaya başlanmış ve gıda üretiminde sürdürülebilirliği hedeflenmiştir. Türkiye gıda üretiminde dünya sıralamasında önemli bir payı elinde bulundurduğu için, başta Avrupa Birliği olmak üzere, diğer uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından son yıllarda tarımsal ve kırsal kalkınma konularında desteklenmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşından itibaren, Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri için önemli gıda tedarikçi haline gelmiştir. Başta Avrupa Birliği olmak üzere, diğer ülkeler tarafından, Avrupa'nın gıda ihtiyacının karşılanması için, Türkiye'ye önemli derecede kaynaklar aktarılmıştır. Ve son yıllarda IPARD gibi kuruluşlar ile Türkiye bu desteklerden daha fazla faydalanmaya başlamıştır.

Sivas ili geçmişten beridir Anadolu'da kurulan bütün devletler ve uygarlıklar için önemli bir şehir olmuştur. Bulunduğu coğrafi konum, geçmiş medeniyetler ve devletler için ne denli önemli ise Türkiye için de halen daha önemini korumaktadır. Bu bağlamda Sivas ilinde yapılan ve yapılacak olan her türlü yatırım ve destekler önem arz etmektedir. Sanayi bakımından yeteri seviyelere ulaşamayan Sivas'ta, tarım sektörü öncü sektör haline gelmiştir. Fakat yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük illerinden biri olan Sivas ilinde, tarım alanlarından yeterli ölçüde faydalanılamamakta ve kullanılamamaktadır. Son yıllarda ulusal ve uluslararası kaynakların Sivas ilinde, tarımsal ve kırsal alanlara aktarılması, bunun sonucu olarak da giderek artış gösteren tarımsal üretim, Sivas ilinin tarımsal alanda ne kadar önemli olduğunun göstermiştir. T.C. Sivas Valiliği 2019 verilerine göre Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye sağlanan IPARD desteklerinin, desteklenen iller arasında en

fazla 2.sırada yer alması bunun en önemli göstergesidir. Bu doğrultuda Sivas ili tarımsal ve kırsal kalkınma çalışmaları ile Türkiye için daha da önemli bir şehir haline gelecek ve ilerleyecektir. Başta Sivas olmak üzere, bölgesel ve Türkiye için önemli bir tarım şehri olabilecek Sivas ili, yapılan destekler ile yörede bulunan halkın sosyo-ekonomik ve kültürel gelişiminde önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abay, Canan (Vd).(2004), *Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim*,(
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/1ce689121e39821_ek.pdf?tipi e.t.
26.03.2019)
- Acar, Mustafa ve Bulat, Erdem,(2009), *Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler*,
(<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912338.pdf>
e.t. 17.03.2019)
- Akbulut, Gülpınar, (2009), “Sivas Şehrinin Tarihi Coğrafyası”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, Cilt: 35, Sayı: 2, 212-222.
- Aktuğ, Semih,(2010), *Kavramsal Açından Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma Ve Bölüşüm İlişkileri*,(<Http://Kisi.Deu.Edu.Tr/Asuman.Altay/Kavramsal%20a%C3%87ıdan%20ekonom%C4%B0k%20b%C3%9cy%C3%9cme%20ekonom%C4%B0k%20kalkınma%20ve%20b%C3%96l%C3%9c%C5%9e%C3%9cm%20%C4%B0l%C4%B0%C5%9ek%C4%B0ler%C4%B0.Pdf>
e.t.01.12.2018)
- Altuntaş, Ebubekir ve Aslan İhsan, (2009), “Sivas İlinin Tarımsal Mekanizasyon Düzeyinin 1997-2007 Yılları Arasındaki Değişiminin İncelenmesi.”, *Goü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(2), S.S. 87-95.
- Altuntaş, Ebubekir ve Aslan, İhsan,(2009), “Sivas İlinin Tarımsal Mekanizasyon Düzeyinin 1997-2007 Yılları Arasındaki Değişiminin İncelenmesi”, *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 87-95.
- Armağan, Göksel, (2010), *Türkiye’de Uygulanan Kırsal Kalkınma Politikaları*,
(<http://gokselarmagan.com/tr/kirsal/kk09.pdf> e.t. 02.04.2019)
- Aydın, Halil.İ. ve Özer, Yunus.E.,(2016), *Kalkınma Üzerine Ekonomik-Politik Yazılar*, Ankara: Orion Kitabevi.

- Aydın, Mustafa M. ve Aydın, Bahadır,(2018), “Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme.”, *Uluslararası Ekonomi, İşletme Ve Politika Dergisi*, 2 (1), S.S. 111-130.
- Bakırcı, Muzaffer, (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Başbüyük, Adem,(2004), “Coğrafi Açından Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunu”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9(12),
- Bayraktar, Yüksel. ve Bulut, Erdem.(2016), “Tarımsal Desteklerin Değişen Yapısı Ve Yüksek Tarımsal Desteklerin Nedenleri: Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt: 66, 2016/1 s, 45-66.
- Bilici, İhsan, (2010). *Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi ve IPARD Süreci*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Tokat.
- Bilici, İhsan,(2010), *Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Gelişimi Ve Ipard Süreci*, T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- Can, Metin ve Esengün, Kemal(2007), “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (2), s.s.43-56.
- Cankorkmaz, Zühal, (2011), “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler.”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:1, Yıl:2011, ss.113-138.
- Çağlar, Yücel, (2010), “Dış Kaynaklı Tümlşik Su Havzası Rehabilitasyon Projelerinin Getirileri Ve Götürüleri”, *III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi 20-22 Mayıs 2010* Cilt: II Sayfa: 615-624.
- Çelik, Zühre,(2005), “Planlı Dönemde Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Planlama Dergisi* 2005/2.

- Çimen, Aziz.O., (2017), *İpard Programının Kırsal Alanda Ekonomik Kalkınmaya Ve Yararlanıcılara Katkıları Ve Beklentiler Üzerine Bir Araştırma.*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Demirdöğen, Alper ve Olhan, Emine,(2016), “Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli” *Tarım Ekonomisi Dergisi* Cilt:23 Sayı:1 Sayfa:1-12.
- Dernek, Zeynep,(2006), “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 1(1):1-12.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu.*(www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3137/oik538.pdf e.t. 01.11.2018)
- Doğan, Adem,(2007), “Sivas İli Ekonomisinin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri.”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 3, S.S. 40-52.
- DPT, (1995), *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Durak, Burcu ve Karadağ, Neslihan C. ,(2017). “Türkiye’de Tarım Politikaları Ve Vergilendirilmesi-2.” *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 9 (1).
- Ekim, RecepM.,(2006), *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Türkiye’nin Uyumu*, DEÜ Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Erdal, Gülüstan ve Erdal, Hilmi,(2008), “Türkiye’de Tarımsal Desteklemeler Kapsamında Prim Sistemi Uygulamalarının Etkileri”, *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 41-51.
- Erdönmez, Cihan,(2005), “Köykent: Olumlu Ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* Seri: A, Sayı: 2, Yıl: 2005, ISSN: 1302-7085, Sayfa: 35-51.

- Ergün, Abdulkadir, Koç, Hakan ve Kartal, Fatih,(2018), “Türkiye Şekerpancarı Üretiminde Sivas İlinin Yeri Ve Önemi”, *Turkish Studies Social Sciences Dergisi*, 13/26, s.593-612.
- Eştürk, Özlem ve Ören, M. Necat, (2014). “Türkiye’de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi.” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 24 (2), 193-200.
- Fidan, Adem,(2014), *Tarımsal Destek Uygulamaları:İpard Desteklerinin Kütahya Tarımına Etkisi*, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Furat, Mina, (2013), “Küresel Politika Değişimleri ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3) s.589-610.
- Görün, Mustafa, Kara, Mustafa ve Dönmez Kara, Canan Ö., (2014), *Bir Kırsal Kalkınma Projesi Olarak KÖYDES Projesi ve Çanakkale Örneği*, Çanakkale: AS-DE Rek. Basım Yay.
- Güler, Zuhal, Çırakoğlu, Derya ve Tokmak, Meral,(2014), “Türkiye’de Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köy-Kent Uygulamaları: Bolu Mudurnu İlçesi Taşkesti Örneği”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(2014) 155-167.
- Gün, Sema, (2003), “Türkiye’de Toprak Reformu.”, *Ekin Dergisi*, Yıl:7, Sayı 25, s.6-11.
- Güresinli, Cansu N.,(2015), *Avrupa Birliği Ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları Ve Yapısal Politikalarının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi*, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Harris, Jonathan. M. ,(2000). “Basic Principles of Sustainable Development”. *Global Development and Environment Institute Working Paper:00-04*, Tufts University, USA.

Hekimoğlu Burhan, ve Altındağ, Muzaffer,(2006), *Fındık Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Samsun: Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şube Müdürlüğü.

<http://www.mevzuat.gov.tr>

<http://www.sigortaninpiri.com/> e.t. 14.03.2019

<https://www.sivaskulturu.com/>

<https://www.tepav.org.tr/tr/>

İller Bankası, (<https://www.ilbank.gov.tr/> e.t. 18.03.2019)

İşkur,(<https://www.iskur.gov.tr/> e.t. 12.05.2019)

Karacan, Ali Rıza (2009), *Tarımsal Pazarlama*, İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayınları.

Karagöz, Ferda,(2010), “Yoksulluk Tuzağı Ve Dış Yardım: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Sosyal Bilimler Dergisi* , (4), s.s. 1-13.

Kayıkcı, Sabrina, (2009), *Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi*, Ankara Üniversitesi ,Soyal Bilimler Enstitüsü , Doktora Tezi, Ankara.

Kıymaz, Taylan (2000). *AB’nde ve Türkiye’de Temel Ürünlerde (Hububat, Şeker, Süt) Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları ve Bunların Hammadde Temini Açısından Gıda Sanayine Etkileri*. Ankara: DPT Yayını.

Kızılaslan, Halil ve Doğan, Hasan G.,(2013), “AB ve Türkiye’de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. I, (2013): 146-159.

Korkmaz, Volkan,(2015), *Tarım Ürünlerini Destekleme Politikaları: Türkiye Ve AB Karşılaştırması*, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tesi, Aydın.

Oakley, David P. ve Garforth, Chris, (1985). *Guide To Extension Training*, Fao Training Series, No: 11, Fao, Rome, Italy.

Oktar, Suat, ve Varlı, Arzu, (2010), “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, (28), 1, (1-22).

- Oran Kalkınma Ajansı, ([Http://Www.Oran.Org.Tr/](http://www.Oran.Org.Tr/) e.t. 17.05.2019)
- Örki, Armağa.,(2016), “Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 13-22.
- Seyidoğlu, Halil (2006), *İktisat Biliminin Temelleri*, İstanbul: Güzem Can Yayınları
- Sungur, Zahide,(2016), “Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları Ve Etkileri”, *M.A.E. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 14, s.1-24.
- Şahin, Hüseyin.(2000), *Türkiye Ekonomisi*, Ankara:Ezgi Yayınevi
- Şahinöz, Ahmet,(2001), *Türkiye Ekonomisinin Sektörel Analizi*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (<https://csb.gov.tr/> e.t. 15.03.2019)
- T.C. Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (<https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa> e.t. 19.02.2019)
- T.C. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (<http://www.gap.gov.tr/> e.t. 03.04.2019)
- T.C. İçişleri Bakanlığı, (<https://www.icisleri.gov.tr/> e.t. 03.04.2019)
- T.C. Resmi Gazete, (<http://www.resmigazete.gov.tr/> e.t. 15.11.2018)
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (<http://www.dap.gov.tr/> e.t. 12.04.2019)
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (<http://www.dokap.gov.tr/> e.t. 09.04.2019)
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (<http://www.kop.gov.tr/> e.t. 17.03.2019)
- T.C. Sivas Valiliği, ([Http://Www.Sivas.Gov.Tr/](http://www.Sivas.Gov.Tr/) e.t. 06.06.2019)
- T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı Çölleşme Ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, (<https://www.tarimorman.gov.tr/CEM> e.t. 04.04.1019)

- T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı Sivas İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü,
(<https://sivas.tarimorman.gov.tr/> e.t. 18.04.2019)
- T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı, (<https://www.tarimorman.gov.tr/> e.t. 05.04.2019)
- TAGEM, (2018), T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı
Tarımsal Araştırmalar Ve Politikalar Genel Müdürlüğü,
(https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Menu/28/Yayinlar_veriler e.t.
01.03.2019)
- Takım, Abdullah, (2011), “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan
Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları,” *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.
- TİGEM, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü,
(<https://www.tigem.gov.tr/Anasayfa/IndexTR> e.t. 03.01.2019)
- TİM,(2016), *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*,
([Http://Www.Tim.Org.Tr/Files/Downloads/Raporlar/Tarim_Raporu_2017.](Http://Www.Tim.Org.Tr/Files/Downloads/Raporlar/Tarim_Raporu_2017.Pdf)
Pdf e.t. 11.01.2019)
- TKDK: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, (<https://tkdk.gov.tr/> e.t.
24.02.2019)
- Tuncel, Seyfettin ve Yalçın, Cengiz,(2011), “Doğu Anadolu Bölgesi’nde
Uygulanmakta Olan Kırsal Kalkınma Programlarının Bölge Hayvancılığı
Açısından Değerlendirilmesi”, *Vet. Hekim Der. Dergisi*, 82(2): 33-38.
- Turan, Seyida,(2007), *Bölgesel Kalkınma Ajansları Dünyadaki Uygulamalar Ve
Türkiye Modeli*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu
Yönetimi Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Turan, Türkan,(2008), *İktisadi Büyüme Teorisine Giriş*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001
e.t. 03.11.2018)
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu,
(<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=istgosterge> e.t. 01.02.2019)
- Türkinfo,(<https://www.turkinfo.nl/>, E.t. 22.11.2018)

- TZOB, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, (<https://www.tzob.org.tr/tarihce> e.t. 14.03.2019)
- ÜİS, *Ulusal İstihdam Stratejisi, Tarım Sektörü Raporu*,(<http://www.uis.gov.tr/media/1491/tarim.pdf> e.t. 11.12.2018)
- Üstünel, Besim, (1988), *Ekonominin Temelleri*, Ankara
- Yavuz, Fahri (Ed),(2005), *Türkiye’de Tarım*, Ankara:Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, Fahri,(2000), “Türkiye’de Tarım Politikası” *Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Dergisi*. 31, Özel Sayı, 9-22.
- YHGP: Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi, (<http://www.yesilirmak.org.tr/yhgp.html> e.t. 27.03.2019)
- Yılık, Murat,(2011), *Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyumu Açısından Kırsal Kalkınma Bileşeninin Önemi Ve Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun Rolü*, T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Karaman.
- Yılmaz, Murat (2015), Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İlere Göre Dağılımı (1980-2012), *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 20, Sayı 33, s.161-188.
- Yurtuğlu, Nadir,(2014), *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları Ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri(1950-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Zmo,(2006), *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Değişim Eğilimleri*, (Http://Www.Zmo.Org.Tr/Resimler/Ekler/E406957d45fcb6c_Ek.Pdf?Tipi=14 E.T. 01.02.2019)
- ZMO,Ziraat Mühendisleri Odası, (<http://www.zmo.org.tr/> e.t. 07.01.2019)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Onur KORKU

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 03.11.1988 / Erzurum

e-posta: korku.onur@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Yıldız Teknik Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2016	Maliye Bakanlığı	Gelir Uzman Yardımcısı

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı: Yökdil (50) ÜDS () TOEFL () EILTS ()